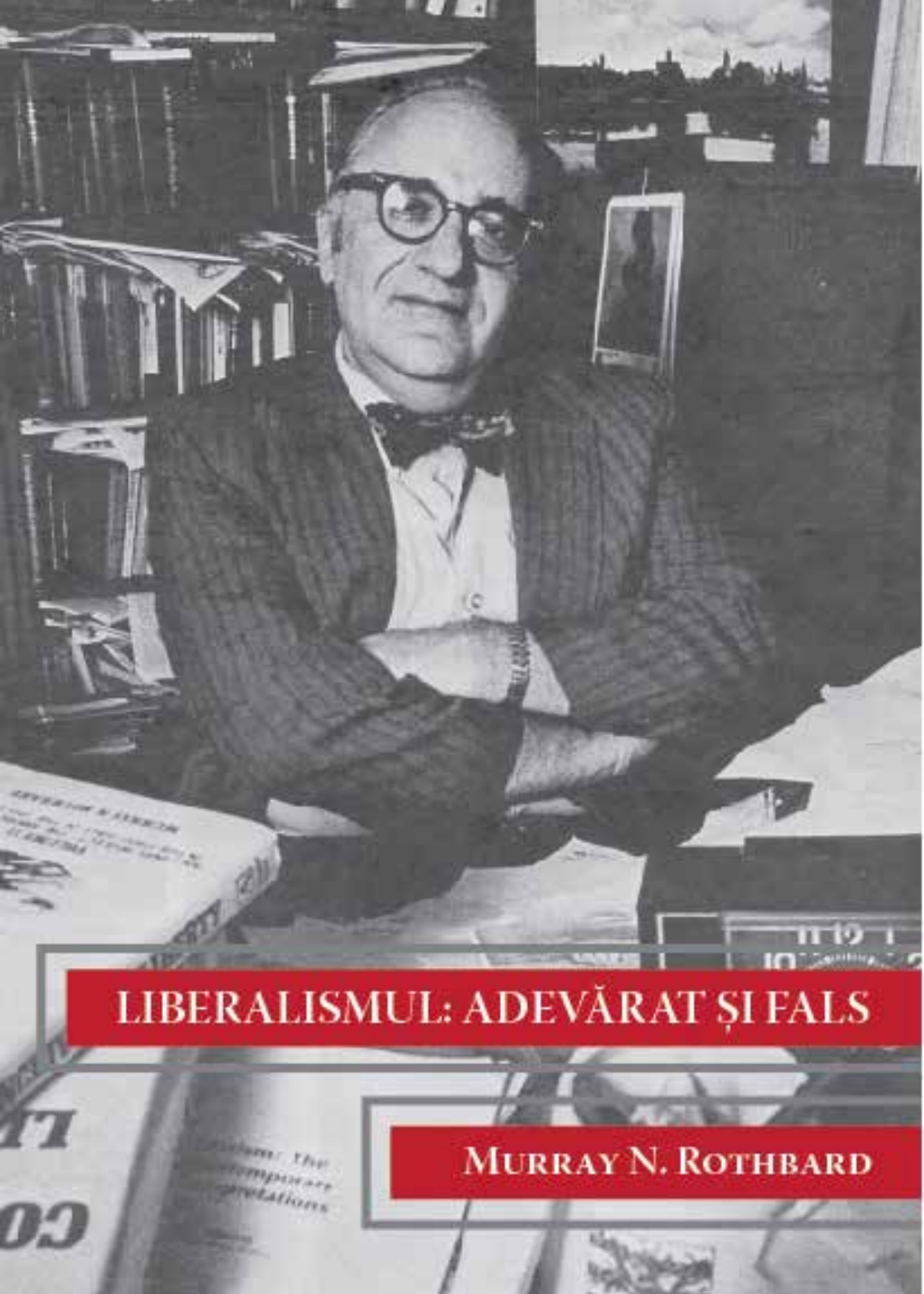

LIBERALISMUL: ADEVĂRAT ȘI FALS

MURRAY N. ROTHBARD

Liberalismul: adevărat și fals

Liberalismul: adevărat și fals

Murray N. Rothbard

MISES
ROMÂNIA

Institutul Ludwig von Mises România mulțumește membrilor și donatorilor săi pentru generozitatea cu care au făcut posibilă apariția acestei cărți și în special susținătorilor:

Luminița Petrulian,
Centrul de limbi străine FIDES
Claudiu Năsui
Cezar Lukacs
Radu Dimeca
Anonim

Titlurile originale ale textelor conținute în acest volum:

„Education",

„Inflation and the Business Cycle: The Collapse of the Keynesian Paradigm",

„The Public Sector, III: Police, Law, and the Courts",
capitole în *For a New Liberty. The Libertarian Manifesto*
Prima apariție 1973 și ediție nouă 1978.

„War, Peace and the State"
Prima apariție 1963.

„Milton Friedman Unraveled"
Prima apariție 1971.

„The Myth of Efficiency"
Prima apariție 1979.

Pentru textele originale,
© Ludwig von Mises Institute, Auburn, Ala.

Published with permission from the rights holders.

Ediție concepută de Cristian Comănescu și îngrijită de Tudor Smirna.

© 2016 Institutul Ludwig von Mises România pentru prezentul volum.

mises.ro

ISBN: 978-973-0-10078-5

Cuprins

Partea I
Triada liberală

Educația **9**
Moneda **47**
Protecția **83**

Partea a II-a
Pseudo-liberalismul

Războiul **127**
Friedman **149**
Mitul eficienței **175**

Partea I
Triada liberală

1

Educația

Învățământul public și cel obligatoriu

Până acum câțiva ani, puține erau instituțiile americane care să fie considerate mai sacre – în special de către socialiști – decât învățământul public. Devotamentul față de această instituție i-a cuprins chiar și pe acei americani din perioada de început a Statelor Unite – precum jeffersonienii sau jacksonienii – care erau liberali în aproape toate celelalte privințe.[1] În anii noștri,

---

Murray N. Rothbard, *Education*, în idem, *For a New Liberty. The Libertarian Manifesto*, ediție revizuită, Fox & Wilkes, San Francisco, 1994, pp. 119-141. Traducere de Sorin Cucerai.

[1] [Nota editorului, Dan Cristian Comănescu:

„Animozitatea pronunțată a Iluminismului față de Biserica Catolică a fost un lucru tragic; căci a separat, de o parte și de alta, două tradiții care au avut realmente foarte mult în comun și a învrăjbit aproape pentru totdeauna aceste două forțe extraordinare. Animozitatea aceasta i-a împins pe liberalii iluminiști către măsuri anti-liberale numeroase și grave cu scopul de a subjuga biserica: confiscarea proprietății bisericești, scoaterea în afara legii a mănăstirilor și ordinelor iezuite, naționalizarea bisericii și, poate mai grav decât toate acestea, instituirea unui sistem de școli publice. Căci fondarea unui sistem de școli publice face marea concesie, concesia că educația tinerilor, una dintre cele mai importante funcții ale societății, se cuvine să fie dirijată de către statul coercitiv. Și dacă astfel stau lucrurile cu școlile, de ce nu și cu alte mijloace de educare, de ce nu și cu radioul, televiziunea și ziarele, de ce nu, într-adevăr, și cu toate celelalte bunuri și servicii? Însăși existența

învățământul public a ajuns să fie considerat un ingredient esențial al democrației – un spațiu al fraternității și un adversar al elitismului și al separaționismului din viața publică americană. Școala publică a devenit întruparea presupusului drept al fiecărui copil la educație, fiind salutată ca un creuzet al înțelegerii și al armoniei între oamenii din toate clasele sociale care, încă de la o vârstă fragedă, se văd stând unul lângă altul, alături de toți vecinii lor.

Împreună cu răspândirea educației publice s-au dezvoltat și *legile privind obligativitatea învățământului*, prin care toți copiii de până la o anumită vârstă – și această vârstă a continuat și continuă să crească – erau forțați să urmeze fie o școală publică, fie una privată acreditată de către aparatul de stat. Spre deosebire de perioada timpurie, când o proporție relativ mică a populației urma și cursurile învățământului secundar, astăzi întreaga masă a populației a fost obligată de către guvern să își petreacă cea mai mare parte din anii cei mai impresionabili ai vieții în instituții publice. Am fi putut analiza cu ușurință legile privind obligativitatea învățământului în capitolul nostru referitor la servitutea involuntară; nu este oare această instituție un foarte dezvoltat sistem de încarcerare? În anii noștri, Paul Goodman și alți critici ai sistemului educațional au denunțat cu hotărâre învățământul public – și, într-o mai mică măsură,

---

școlilor publice – chiar dacă grupurile pro-americane consideră că manualele școlare nu sunt contaminate de socialism – proclamă sus și tare în fața micilor săi protejați virtutea și sanctitatea proprietății și procedurilor guvernamentale și deci a socialismului. Prin urmare, liberalul care construiește pe bazele vechii tradiții liberale clasice nu numai că trebuie să abandoneze utilitarismul și pozitivismul, ci de asemenea trebuie să abandoneze tendința către idolatrizarea democrației și către o animozitate nefondată față de catolicism, care îl duce, printre alte greșeli, și către construirea unui vast infern de etatism și tiranie, școala publică. Dacă face acest lucru, face un pas mare înainte către acea sinteză pe care noi toți o recunoaștem ca fiind atât de importantă, un *Weltanschauung* de Dreapta." M.N. Rothbard, *Conservatism and Freedom: A Libertarian Comment,* Modern Age, 5, 2 (Spring 1961), pp. 217-220.)]

și apendicele său privat – prezentându-l ca pe un vast sistem penitenciar pentru tineretul națiunii, un sistem prin care nenumărate milioane de copii nedoritori și inadaptabili sunt târâți în structura de învățământ a statului. Se prea poate ca tactica Noii Stângi de a da buzna în licee strigând „Evadați!" să fi fost absurdă și ineficientă, dar cu siguranță că ea exprima un mare adevăr legat de sistemul de învățământ. Pentru că dacă târâm întreg tineretul în vaste închisori, sub pretextul „educației", cu profesori și administratori pe post de paznici și gardieni, de ce nu ne-am aștepta să obținem nefericire, nemulțumire, alienare și revoltă din partea populației tinere? Singura surpriză ar trebui să fie aceea că rebeliunea a izbucnit atât de târziu. Acum însă a devenit tot mai recunoscut faptul că ceva este profund în neregulă cu instituția cu care America se mândrește cel mai mult; că, mai ales în zonele urbane, școlile publice s-au transformat într-o cloacă a delicvenței, a furturilor și a consumului de droguri, și că nici un fel de educație autentică nu se poate obține prin pervertirea minților și a sufletelor copiilor[1].

Unul din motivele care explică această tiranie față de tineretul națiunii îl constituie altruismul prost orientat al clasei de mijloc instruite. Membrii acestei clase simțeau că muncitorii, sau „clasa de jos", ar fi trebuit să aibă șansa de a se bucura de învățământul pe care clasa mijlocie îl apreciază atât de mult. Iar dacă muncitorii sau copiii lor sunt atât de ignoranți, încât să respingă această șansă uriașă oferită lor, atunci trebuie, nu-i așa, să recurgem la puțină coerciție – „spre binele lor", desigur.

O eroare crucială comisă de acești adoratori din clasa mijlocie a învățământului public stă în confuzia dintre învățământul formal și *educație* în general. Educația este un proces de învățare care se desfășoară întreaga viață, nu numai în școli, ci și în toate celelalte sfere ale vieții. Când copi-

[1] Vezi, de ex., Paul Goodman, *Compulsory Mis-education and the Community of Scholars*, (New York: Vintage Press, 1964), ca și numeroasele lucrări ale lui Goodman, John Holt, Jonathan Kozol, Herbert Kohl, Ivan Ilich și mulți alții.

lul se joacă, sau își ascultă părinții sau prietenii, sau citește ziarul, sau muncește, el *se educă*. Învățământul formal reprezintă numai o mică parte din procesul educațional; el este cu adevărat potrivit numai pentru subiectele de studiu formale, în particular pentru subiectele mai avansate și mai sistematice. Materiile elementare – scrisul, cititul, socotitul și corolarele lor – pot fi cu ușurință învățate acasă și în afara școlii.

Mai mult, una dintre marile glorii ale umanității stă în diversitatea sa, în faptul că fiecare individ este unic, cu abilități, interese și aptitudini unice. A-i obliga să se înscrie în sistemul formal de învățământ pe acei copii care nu au nici aptitudini și nici interes pentru acest domeniu constituie o pervertire criminală a minților și a sufletelor copiilor. Paul Goodman este cel care a afirmat cu tărie că celor mai mulți dintre copii le-ar fi mai bine dacă li s-ar îngădui să lucreze de la o vârstă fragedă, și astfel să învețe o meserie și să înceapă să facă acele lucruri pentru care sunt cei mai potriviți. America s-a ridicat datorită cetățenilor și conducătorilor ei, dintre care mulți nu au primit deloc – sau aproape deloc – o educație formală; ideea că cineva trebuie să obțină mai întâi o diplomă de bacalaureat înainte de a putea să muncească și să trăiască în „lumea reală" este o absurditate a vremurilor noastre. Aboliți legile privind obligativitatea învățământului, dați-le înapoi copiilor propriile lor capete și vom redeveni o națiune mai productivă, mai interesată de ceea ce facem, mai creativă și mai fericită. Mulți dintre cei care s-au opus cu argumente inteligente și de substanță Noii Stângi și rebeliunii tinerilor au arătat că nemulțumirea acestora și divorțul lor de realitate se explică, în cea mai mare parte, prin perioada tot mai lungă pe care tinerii sunt obligați să o petreacă în școli, într-un spațiu al dependenței și al iresponsabilității. Desigur că lucrurile așa stau, dar cine este de vină pentru aceasta? Fără îndoială că vina aparține sistemului de învățământ ca atare, și în particular legilor privind obligativitatea învățământului, care

prelungesc la nesfârșit ciclul de instrucție – inițial până la nivel de liceu, acum până la nivel de colegiu și în curând poate până la nivel de doctorat. Obligativitatea învățământului de masă este cea care creează atât nemulțumirea, cât și acel zid, tot mai înalt și mai gros, pus între tineri și „lumea reală". La nici o altă națiune și în nici o altă epocă nu a fost împinsă mai departe această manie a învățământului de masă.

Este remarcabil faptul că vechea dreaptă liberală și Noua Stângă au ajuns, din perspective foarte diferite și folosind retorici foarte diferite, la percepții similare ale naturii despotice a învățământului de masă. Astfel, Albert Jay Nock, marele teoretician al individualismului din anii '20 și '30 ai secolului XX, a denunțat sistemul educațional pentru că obligă masele „needucabile" să urmeze o formă sau alta de învățământ, din pricina unei vane credințe egalitariste în capacitatea identică a tuturor copiilor de a fi educați. În loc ca sistemul să îi atragă pe acei copii care au aptitudinile și abilitățile necesare pentru a merge la școală, el îi obligă pe toți copiii să se înscrie în școli – și asta, se presupune, spre binele lor; iar rezultatul este denaturarea vieților acelor copii care nu au aptitudini școlare și ruinarea învățământului adecvat pentru cei cu adevărat educabili. Nock i-a criticat de asemenea cu subtilitate și pe acei conservatori care se opuneau „educației progresiste" sub motiv că aceasta coboară standardele educaționale învățându-i pe tineri cum să conducă un automobil, cum să împletească coșuri sau cum să își aleagă dentistul. Nock a arătat că, dacă obligi să intre în sistemul de învățământ o întreagă masă de copii care nu pot absorbi educația clasică, atunci *trebuie* să reorientezi educația în direcția învățământului vocațional, care convine cel mai mult celui mai mare număr de elevi. Defectul fundamental nu este reprezentat de educația progresistă, ci de tendința către învățământul universal; educația progresistă a fost un răspuns de circumstanță dat acestei probleme[2].

[2] Vezi, în acest sens, Albert Jay Nock, *The Theory of Education in the*

Pe de altă parte, critici ai învățământului aparținând Noii Stângi, intelectuali precum John McDermott sau Paul Goodman, acuză clasa mijlocie că i-ar fi obligat pe copiii muncitorilor, dintre care mulți aveau aptitudini și valori complet diferite, să se integreze într-un sistem al învățământului public conceput după tiparul clasei mijlocii. Este limpede că, deși fiecare dintre acești critici favorizează o clasă sau alta, un sistem educațional sau altul, substanța criticii lor rămâne aceeași: că întreaga masă a copiilor este târâtă într-o instituție pentru care nu au nici aptitudini și nici vreun interes deosebit.

Într-adevăr, dacă privim la istoria opțiunii pentru învățământul public și obligatoriu, atât în America, cât și în alte țări, vom descoperi că la originea acestei opțiuni se află nu atât altruismul prost orientat, cât o încercare conștientă de a obliga masa populației să intre în acel tipar dorit de cercurile conducătoare. Minoritățile recalcitrante trebuiau introduse cu forța în tiparul majoritar; tuturor cetățenilor trebuia să li se inculce virtuțile civice – mai ales, și în primul rând, virtutea supunerii față de aparatul de stat. Într-adevăr, dacă masa populației trebuie educată în școli guvernamentale, cum ar putea aceste școli să *nu* devină un puternic instrument menit să inculce obediența față de autoritățile statului? Martin Luther, un lider al primei mișcări în favoarea educației obligatorii de stat, și-a prezentat pledoaria în faimoasa sa scrisoare din 1524 adresată conducătorilor Germaniei:

> Dragi conducători…susțin că autoritățile civile sunt obligate să îi constrângă pe oameni să își trimită copiii la școală…Dacă guvernul îi poate constrânge pe acei cetățeni care sunt apți pentru serviciul militar să poarte spada și flinta, să suie metereze și să îndeplinească alte obligații militare pe timp de război, cu atât mai mult are dreptul să îi trimită la școală pe copiii cetățenilor, pentru că în acest

---

United States (Chicago: Henry Regnery, 1949); și Nock, *Memoirs of a Superfluous Man* (New York: Harper & Bros., 1943).

> caz ne războim cu diavolul însuși, al cărui obiectiv secret îl constituie ruinarea cetăților și principatelor noastre…[3]

Astfel, pentru Luther, școlile de stat reprezentau un instrument indispensabil în „războiul cu diavolul", altfel spus cu catolicii, cu evreii, cu necredincioșii și cu sectele protestante concurente. Un admirator modern al lui Luther și al educației obligatorii remarca faptul că „valoarea permanentă și pozitivă a pronunciamentului lui Luther din 1524 constă…în strânsa legătură pe care a stabilit-o, pentru Germania protestantă, între religia națională și obligațiile educaționale ale indivizilor și ale statului. Fără îndoială că astfel s-a creat acea sănătoasă opinie publică ce a făcut ca principiul învățământului obligatoriu să fie ușor de acceptat în Prusia, cu mult mai devreme decât în Anglia."[4]

Celălalt mare întemeietor al protestantismului, Calvin, a fost nu mai puțin zelos în promovarea învățământului public de masă, și aceasta din rațiuni similare. Nu este, de aceea, deloc surprinzător faptul că cel mai vechi sistem de învățământ obligatoriu din America a fost creat de către puritanii calviniști din Massachussetts Bay, dornici să implanteze în Lumea Nouă absolutista teocrație calvinistă. În iunie 1642, la numai un an după ce colonia din Massachussetts Bay și-a dat sieși primul set de legi, ea crea primul sistem al educației obligatorii din lumea vorbitoare de limbă engleză. Legea declara:

> De vreme ce buna educație a copiilor este în interesul și în beneficiul oricărei comunități, și dat fiind că mulți părinți și proprietari sunt prea indulgenți și își neglijează obligațiile de acest fel, se ordonă ca oameni de vază din fiecare oraș…să vegheze cu vigilență asupra vecinilor lor pentru ca, mai întâi, nici unul dintre aceștia să nu dea dovadă de atâta barbarie cu privire la familiile lor, încât să nu

[3] Vezi John William Perrin, *The History of Compulsory Education in New England*, 1896.

[4] A. E. Twentyman, „Education; Germany", *Enciclopaedia Britannica*, ediția a 14-a (1929), VII, 999-1000.

> se străduiască să își instruiască, ei înșiși sau cu ajutorul altora, copiii și ucenicii…[5]

Cinci ani mai târziu, Massachussetts Bay a instituit sistemul școlilor publice.

Astfel, încă de la începutul istoriei Americii, dorința de a modela, de a instrui și de a aduce la ascultare masa populației a reprezentat principalul imbold dindărătul instituirii învățământului public. În perioada colonială, învățământul public era folosit ca un instrument de suprimare a disidenței religioase, dar și pentru a inculca supușilor recalcitranți virtuțile supunerii față de stat. E tipic, de exemplu, că în perioada în care au căutat să îi suprime pe quakeri, statele Massachussetts și Connecticut au interzis acestei secte disprețuite să își înființeze propriile școli. Iar Connecticut-ul, într-o vană încercare de a suprima mișcarea „New Light", a interzis acestei secte, în 1742, să își deschidă vreo școală. În caz contrar, susțineau autoritățile din Connecticut, adepții New Light „ar putea tinde să îi formeze pe tineri după principii și practici greșite, și să producă dezordini ce pot avea consecințe fatale pentru pacea publică și prosperitatea acestei colonii"[6]. Nu este deloc o coincidență faptul că singura colonie cu adevărat liberă din Noua Anglie – Rhode Island – a fost și singura colonie din această zonă lipsită de școli publice.

După obținerea independenței, argumentul în favoarea învățământului public și obligatoriu a rămas în esență același. Astfel, Archibald D. Murphey, întemeietorul sistemului școlilor publice din Carolina de Nord, a pledat în favoarea unor astfel de școli în următorii termeni:

> …toți copiii vor fi instruiți în ele…În aceste școli vor trebui să fie inculcate principiile moralității și ale religiei, și să se formeze obișnuința subordonării și a supunerii…Părinții lor nu știu cum să îi instruiască…Statul, în căldura și so-

[5] Vezi Perrin, op. cit.

[6] Vezi Merle Curti, *The Social Ideas of American Educators* (New York: Charles Scribner's Sons, 1935

> licitudinea sa față de bunăstarea lor, trebuie să-și asume responsabilitatea acestor copii și să-i aducă în școli, unde mințile lor pot fi luminate, iar inimile lor se pot obișnui cu virtutea.[7]

Una dintre utilizările cele mai obișnuite ale învățământului public obligatoriu a fost aceea de a oprima și de a mutila minoritățile etnice și lingvistice, sau popoarele colonizate: de a le forța să își abandoneze propria limbă și cultură în numele limbii și a culturii grupurilor conducătoare. Națiunea engleză în Irlanda și în Quebec, națiunile din centrul și estul Europei, sau din Asia – cu toate și-au târât minoritățile naționale în școli publice aflate sub autoritatea conducătorilor lor. Dorința popoarelor oprimate de a-și salva limba și moștenirea culturală de arma școlilor publice, mânuită de către opresorii lor, a reprezentat unul dintre cele mai puternice stimulente în favoarea nemulțumirii și a rebeliunii. Ludwig von Mises, marele promotor liberal al doctrinei *laissez-faire*, scria că, în țările mixte din punct de vedere lingvistic,

> …aderența continuă la o politică a educației obligatorii este în întregime incompatibilă cu eforturile de a stabili o pace durabilă…
>
> Problema stabilirii limbii care să reprezinte baza instrucției capătă o importanță crucială. O decizie într-un sens sau altul poate determina, peste ani, naționalitatea unei întregi zone geografice. Școala îi poate înstrăina pe copii de naționalitatea căreia îi aparțineau părinții lor și poate fi folosită ca mijloc de a oprima naționalități întregi. Cine controlează școlile are puterea de a face rău altor naționalități și de a aduce beneficii alei sale.

Mai mult, arată Mises, coerciția inerentă în principiul potrivit căruia într-un stat trebuie să conducă o singură națiune face imposibilă rezolvarea problemei prin dreptul acordat formal fiecărui părinte de a-și trimite copilul la o

[7] The Papers of Archibald D. Murphey (Raleigh, Carolina de Nord: University of North Carolina Press, 1914), II, pp. 53-54.

școală în care se predă în limba naționalității din care face parte.

> Unui individ îi este adesea imposibil să își declare deschis naționalitatea, pentru că există riscul ca astfel să își piardă mijloacele de subzistență. Într-un sistem intervenționist, declararea deschisă a naționalității l-ar putea costa pe respectivul individ pierderea clienților de altă naționalitate, sau pierderea slujbei la un patron de naționalitate diferită…A lăsa părinților dreptul de a alege școala la care doresc să își trimită copiii înseamnă a-i expune tuturor formelor imaginabile de coerciție politică. În toate zonele mixte din punct de vedere etnic, școala reprezintă un premiu politic de cea mai mare importanță. Ea nu poate fi lipsită de caracterul său politic atât timp cât rămâne o instituție publică și obligatorie. De fapt, nu există decât o *singură* soluție la această problemă: statul, guvernul, legile nu trebuie să se preocupe în nici un fel de învățământ sau de educație. Fondurile publice nu trebuie folosite pentru astfel de scopuri. Educarea și instruirea tinerilor trebuie lăsate în întregime în seama părinților și a asociațiilor sau a instituțiilor private.[8]

De fapt, unul dintre principalele imbolduri ale legiunii de „reformatori ai educației" din America de la jumătatea secolului XIX, care au creat sistemul modern al școlilor publice, l-a constituit tocmai intenția de a folosi acest sistem pentru a mutila cultura și limba valurilor de imigranți care soseau în Statele Unite, pentru a face din toți aceștia, în cuvintele reformatorului Samuel Lewis, „un singur popor". Dorința majorității anglo-saxone de a-i dresa, canaliza și restructura pe imigranți, și în particular de a strivi sistemul catolic al școlilor parohiale, este cea care a oferit principalul imbold pentru „reforma" educațională. Noua Stângă, care a criticat sistemul contemporan al școlilor publice, arătând că el mutilează mințile copiilor din ghetouri, nu face decât să perceapă scopul însuși al acestui sistem mult prețuit – și

[8] Ludwig von Mises, *The Free and Prosperous Commonwealth* (Princeton, New Jersey: D. Van Nostrand Co., 1962), pp. 114-115.

încă de multă vreme – de către elita conducătoare a școlilor publice – de către oameni ca Horace Mann, Henry Barnard și Calvin Stowe. Mann și Barnard, de pildă, sunt cei care au pledat pentru folosirea școlilor ca instrumente de îndoctrinare împotriva „bandocrației" („*mobocracy*") mișcării jacksoniene. Iar Stowe, autor al unui tratat admirativ la adresa sistemului prusac al învățământului obligatoriu (sistem al cărui prim inspirator a fost Martin Luther), este cel care a scris despre școli în termeni inconfundabil luterani și militari:

> Dacă, în ceea ce privește siguranța publică, este drept ca un guvern să își oblige cetățenii să îndeplinească sarcini militare atunci când țara este invadată, guvernul este, din același motiv, autorizat să își oblige cetățenii să ofere educație copiilor lor…Un om nu are dreptul să pună în pericol statul, împovărându-l cu o familie cu copii ignoranți și vicioși, după cum nu are dreptul să adăpostească spionii unei armate invadatoare.[9]

Patruzeci de ani mai târziu, Newton Bateman, un educator de frunte, vorbea despre „dreptul de domeniu eminent" al statului asupra „minților, sufletelor și trupurilor" copiilor națiunii. Educația, spunea el, „nu poate fi lăsată pe seama capriciilor și contingențelor specifice indivizilor…"[10]

Cea mai ambițioasă încercare a partizanilor învățământului public de a-și maximiza controlul asupra copiilor americani a avut loc în Oregon, la începutul anilor 1920. Statul Oregon, nemulțumit până și de existența școlilor private acreditate de stat, a promulgat, la 7 noiembrie 1922, o lege prin care interzicea școlile private și îi obliga pe toți copiii să urmeze școli publice. Această lege a reprezentat

---

[9] Calvin E. Stowe, *The Prussian System of Public Instruction and its Applicability to the United States* (Cincinnati, 1830), p. 61 și urm. Cu privire la motivațiile elitiste ale reformatorilor educaționali, vezi Michael B. Katz, *The Irony of Early School Reform* (Boston: Beacon Press, 1970).

[10] Citat în Edward C. Kirkland, *Dream and Thought in the Bussiness Community, 1860-1900* (Chicago: Quadrangle Books, 1964), p. 54.

apogeul visului reformatorilor educaționali. În fine, toți copiii puteau fi obligați să se supună tiparului „democratic" al educației uniforme oferite de către autoritățile statului. Din fericire, legea a fost declarată neconstituțională de către Curtea Supremă a Statelor Unite, în 1925 (*Pierce versus Society of Sisters,* 1 iunie 1925). Curtea Supremă a declarat că, în realitate, „copilul nu este o simplă creatură a statului" și a afirmat că legea votată de statul Oregon contravenea „teoriei fundamentale a libertății, pe care se întemeiază toate guvernele acestei Uniuni". Fanaticii învățământului public nu au mai încercat de atunci să meargă atât de departe. Dar este foarte instructiv să înțelegem care erau forțele care au încercat să interzică învățământul privat în statul Oregon. Pentru că vârful de lance al adepților legii *nu* a fost, așa cum ne-am aștepta, grupul educatorilor și al intelectualilor socialiști, sau progresiști; vârful de lance a fost Ku Klux Klan-ul, pe atunci puternic în statele din nord, dornic să distrugă sistemul catolic al școlilor parohiale și să îi oblige pe toți copiii catolicilor și ai imigranților să se înscrie în școlile publice neo-protestante și „americanizante". Klan-ul – și asta e interesant de notat – opina că o astfel de lege era necesară pentru „prezervarea instituțiilor libere". Merită să medităm asupra faptului că mult lăudatul sistem „progresist" și „democratic" al învățământului public i-a avut drept cei mai arzători suporteri pe niște fanatici care au apărut ca un produs secundar al vieții americane, pe niște indivizi hotărâți să elimine diversitatea și varietatea din America[11].

[11] Vezi Lloyd P. Jorgenson, „The Oregon School Law of 1922: Passage and Sequel", *Catholic Historical Review* (Octombrie 1968), pp. 455-460.

Uniformitate sau diversitate?

Deși, astăzi, adepții învățământului public nu mai merg atât de departe ca și Ku Klux Klan-ul, este important să înțelegem faptul că *natura* însăși a acestui sistem *pretinde* impunerea uniformității și eliminarea diversității și a individualității din procesul educativ.

Este în natura oricărei birocrații guvernamentale să trăiască după un set de reguli și să impună aceste reguli într-o manieră uniformă și brutală. Dacă nu s-ar întâmpla astfel, și dacă birocratul ar trebui să decidă *ad hoc* în fiecare caz individual, el ar fi atunci acuzat – și pe bună dreptate – că nu tratează fiecare cetățean într-o manieră uniformă și egală. Birocratul ar fi acuzat de discriminare și de creare de privilegii. Mai mult, din punct de vedere administrativ, este mai avantajos pentru birocrat să impună legi uniforme în domeniul său de autoritate. Spre deosebire de afacerile private, orientate către profit, birocrația guvernamentală nu este interesată nici să fie eficientă, nici să își servească clienții cât mai bine cu putință. Neavând nevoie să facă profit și fiind apărat de posibilitatea de a suferi pierderi, birocratul nu ia în considerare dorințele și cererile clienților săi. Principalul său interes este acela de „a nu face valuri", interes pe care și-l atinge aplicând în mod nepărtinitor un set uniform de reguli, oricât de puțin aplicabil ar fi acesta la un caz dat.

În ceea ce îl privește, birocratul din învățământul public are de făcut față unei sumedenii de decizii cruciale și controversate atunci când trebuie să hotărască modelul învățământului formal în jurisdicția sa. El trebuie să decidă: Cum ar trebui să fie acest învățământ? Tradițional sau progresist? Antreprenorial sau socialist? Concurențial sau egalitarist? Segregat sau integrat? Religios sau laic? Să includă educația sexuală sau nu? Să pună accentul pe artele liberale, sau să fie unul vocațional? Problema este că, *oricare* ar fi hotărârea sa – și chiar dacă ar decide în conformitate cu dorința majorității – va rămâne întotdeauna un număr

important de părinți și de copii care vor fi complet lipsiți de tipul de educație pe care îl doresc. Dacă decizia va fi luată în favoarea disciplinei tradiționale, părinții cu o gândire mai progresistă vor pierde – și vice versa; iar acest lucru este adevărat cu privire la toate celelalte decizii. Cu cât educația publică devine mai extinsă, cu atât mai lipsiți vor fi părinții și copiii de educația pe care o consideră necesară. Cu cât educația publică devine mai extinsă, cu atât uniformitatea brutală va elimina mai mult dorințele și nevoile indivizilor și ale minorităților.

În consecință, cu cât este mai mare sfera educației publice (restrângându-se astfel sfera educației private), cu atât mai intens și mai amplu va fi conflictul din viața socială. Dacă există o singură agenție care trebuie să decidă dacă învățământul include sau nu educația sexuală, dacă el trebuie să fie tradițional sau progresist, integrat sau segregat ș.a.m.d., atunci obținerea controlului asupra guvernului și împiedicarea adversarilor de a accede la putere devin extrem de importante. Astfel, în domeniul educației – ca și în orice alt domeniu – cu cât deciziile guvernamentale le vor înlocui mai mult pe cele private, cu atât diferitele grupări se vor grăbi să sară fiecare la gâtul celeilalte, într-o încercare disperată de a face ca o singură decizie și numai una să aibă putere de lege în fiecare domeniu vital al existenței.

Comparați frustrările și conflictul social intens inerente sferei deciziilor guvernamentale cu starea de lucruri de pe piața liberă. Dacă educația ar fi strict privată, atunci fiecare grup de părinți ar putea patrona propriul său tip de școală. S-ar ivi o sumedenie de școli diverse, pentru a răspunde structurii variate a cererilor educaționale ale părinților și copiilor. Unele școli ar fi tradiționale, altele progresiste. De fapt, școlile ar acoperi întregul spectru, de la cele foarte tradiționale la cele foarte progresiste; unele școli ar experimenta educația egalitaristă, fără note, iar altele ar pune accentul pe învățarea riguroasă a materiilor, utilizând sistemul concurențial al notelor; unele școli ar fi laice, altele ar

promova diferite crezuri religioase; unele ar fi liberale, accentuând virtuțile liberei întreprinderi, iar altele ar favoriza diferite tipuri de socialism.

Să privim, de exemplu, la structura actuală a industriei de cărți și de reviste, ținând cont de faptul că atât cărțile, cât și revistele reprezintă o formă de educație extrem de importantă. Piața revistelor, fiind în linii mari una liberă, conține toate tipurile de reviste potrivite unei largi varietăți a gusturilor și a cererilor consumatorilor: există reviste cu acoperire națională, reviste de interes general; există reviste socialiste, conservatoare sau de tot felul de orientări ideologice; există publicații academice specializate; și există nenumărate reviste dedicate intereselor speciale și hobby-urilor precum bridge-ul, șahul, audițiile hi-fi, etc. Piața cărților are o structură similară: există cărți de largă circulație, cărți specializate, cărți care promovează tot soiul de ideologii. Aboliți școlile publice, și piața liberă, variată și diversificată a revistelor și a cărților va fi completată de o „piață a școlilor". Prin contrast, dacă ar exista câte o singură revistă pentru fiecare oraș sau stat, gândiți-vă la bătăliile și conflictele care ar lua naștere. Cum ar trebui să fie respectiva revistă? Liberală, conservatoare, sau socialistă? Cât spațiu ar trebui să dedice beletristicii și cât bridge-ului, etc.? Presiunile și conflictele ar fi intense și nici o soluție nu ar fi satisfăcătoare, pentru că *orice* decizie i-ar priva pe nenumărați oameni de satisfacerea dorințelor și a nevoilor lor. Așadar, ceea ce susțin liberalii nu este atât de strigător la cer pe cât ar părea la prima vedere; ceea ce susțin ei este un sistem educațional la fel de liber și de diversificat ca și acela al majorității celorlalte mijloace educaționale din ziua de astăzi.

Întorcându-ne la publicațiile educaționale, ce părere am avea despre propunerea ca guvernul federal, sau guvernul unui stat, să folosească banii contribuabililor pentru a pune la punct o rețea națională de reviste sau de ziare, după care să îi oblige pe toți oamenii sau pe toți copiii să citească aces-

te ziare sau reviste? Mai mult, ce am crede dacă guvernul ar interzice toate celelalte ziare și reviste, sau cel puțin ar interzice acele ziare și reviste care nu ar satisface anumite „standarde" fixate de o comisie guvernamentală cu privire la lucrurile pe care copiii ar trebui să le citească? Fără îndoială că o astfel de propunere ar fi primită cu oroare în întreaga țară; totuși, acesta este exact tipul de regim pe care guvernul l-a impus în școli. O presă publică obligatorie ar fi considerată, pe drept cuvânt, un atentat la adresa libertății fundamentale a presei; dar libertatea educațională nu este oare cel puțin la fel de importantă ca și libertatea presei? Nu sunt oare ambele – atât libertatea presei, cât și cea a educației – mijloace vitale pentru informarea și educarea publicului, pentru libera cercetare și pentru căutarea adevărului? De fapt, suprimarea învățământului liber ar trebui privită cu și mai multă indignare decât suprimarea libertății presei, pentru că în acest caz sunt implicate într-o manieră mult mai directă mințile plăpânde și neformate ale copiilor.

Este uimitor faptul că cel puțin unii dintre avocații învățământului public au recunoscut analogia dintre învățământ și presă – și au încercat să impună în acest din urmă domeniu aceleași idei pe care le promovau în domeniul educației. Astfel, prin anii 1780-1790, în lumea politică din Boston era proeminent un grup arhi-federalist, intitulat „Essex Junto", compus din comercianți și avocați de frunte care proveneau din ținutul Essex, statul Massachussetts. Acest grup pleda cu tărie pentru extinderea învățământului public, astfel încât tinerii „să fie învățați să se subordoneze așa cum se cuvine". Un membru al acestui grup, Stephen Higginson, declara deschis că „oamenii trebuie învățați să aibă încredere în conducători și să îi privească reverențios". Întru totul consecvent acestei logici, un alt comerciant de frunte din Essex și teoretician al grupului, Jonathan Jackson, observând că presa reprezintă o formă de educație la fel de importantă ca și învățământul formal, denunța presa liberă pentru că este cu necesitate supusă cititorilor ei, care o pa-

tronează, și pleda în favoarea unui ziar aflat în proprietatea statului, care să fie independent de cititori și astfel să le poată inculca acestora adevăratele virtuți cetățenești[12].

Profesorul E. G. West a oferit la rândul său o analogie instructivă între oferta de învățământ și cea de hrană – industria alimentară având cu siguranță, pentru copii, ca și pentru adulți, o importanță cel puțin la fel de mare ca și industria învățământului. În cuvintele lui West,

> protecția copilului față de înfometare sau față de malnutriție este, desigur, cel puțin la fel de importantă ca și protecția față de ignoranță. Este totuși dificil să ne imaginăm vreun guvern care, în dorința sa de a-i vedea pe copii îmbrăcați și hrăniți la anumite standarde minimale, ar emite legi cu privire la alimentația obligatorie și universală, sau care ar lua măsuri de creștere a taxelor și a impozitelor pentru a oferi copiilor hrană „gratuit", în magazinele sau în bucătăriile publice ale autorităților locale. Este încă și mai greu să ne imaginăm că majoritatea oamenilor va accepta fără să crâcnească un astfel de sistem, mai ales atunci când acesta ar fi într-atât de dezvoltat, încât, din rațiuni „administrative", părinții ar fi arondați acelor magazine care se întâmplă să fie mai aproape de locuințele lor…Totuși, oricât de stranii ar părea asemenea măsuri ipotetice atunci când este vorba despre aprovizionarea cu alimente sau cu îmbrăcăminte, ele sunt tipice pentru sistemul...educației de stat...[13]

Mai mulți gânditori liberali – atât de la stânga, cât și de la dreapta spectrului – au criticat tranșant natura totalitară a învățământului public obligatoriu. Astfel, criticul britanic Herbert Read, un liberal de stânga, scria că:

---

[12] David Hackett Fischer, „The Myth of Essex Junto", *William and Mary Quarterly* (Aprilie 1964), pp.191-235. Vezi și Murray N. Rothbard, „Economic Thought: Comment", în D. T. Gilchrist (editor), *The Growth of the Seaport Cities, 1790-1825* (Charlottesville, Virginia: University Press of Virginia, 1967), pp. 178-179.

[13] E. G. West, *Education and the State* (Londra: Institute of Economic Affairs, 1965), pp. 13-14.

> Omenirea este în mod natural diferențiată în mai multe tipuri, iar a obliga toate aceste tipuri să intre în același tipar conduce în mod inevitabil la distorsiuni și la represiune. Școlile ar trebui să fie de mai multe tipuri, să utilizeze metode diferite și să își modeleze oferta în funcție de diversele dispoziții umane. S-ar putea argumenta că până și un stat totalitar ar trebui să recunoască acest principiu, dar adevărul este că diferențierea reprezintă un proces organic, care ține de asocierile spontane și variate dintre indivizi pentru atingerea unor scopuri particulare…Întreaga structură a educației ca proces natural, pe care am avut-o în vedere, se destramă dacă încercăm să o facem…artificială.[14]

Iar Herbert Spencer, marele filosof individualist englez de la sfârșitul secolului XIX, punea problema în următorii termeni:

> Ce înțelegem atunci când spunem că guvernul trebuie să educe poporul? De ce ar trebui poporul să fie educat? La ce folosește educația? E limpede, pentru a-i face pe oameni apți pentru viața socială – pentru a-i face buni cetățeni? Dar cine poate spune ce anume sunt bunii cetățeni? Guvernul: nu există nici un alt judecător. Și cine poate spune cum pot fi obținuți acești buni cetățeni? Guvernul: nu există nici un alt judecător. Prin urmare, propoziția de mai sus este convertibilă în următoarea: guvernul trebuie să îi modeleze pe copii după tiparul bunului cetățean…El trebuie mai întâi să își ofere sieși o concepție clară cu privire la modelul de cetățean, după care trebuie să elaboreze acel sistem disciplinar care să fie calculat pentru producerea de cetățeni după respectivul model. Acest sistem disciplinar trebuie să fie cât se poate de ferm. Pentru că altfel le-ar permite oamenilor să se dezvolte într-un mod diferit de cel conform cu judecata guvernului cu privire la ce trebuie ei să devină și astfel ar eșua în sarcina pe care o are de îndeplinit.[15]

---

[14] Herbert Read, *The Education of Free Man* (Londra: Freedom Press, 1944), pp. 27-28.

[15] Herbert Spencer, *Social Statistics* (Londra: John Chapman, 1851), pp. 332-333.

Pe de altă parte, Isabel Paterson, scriitoarea individualistă americană din secolul XX, declara că:

> Textele educaționale sunt în mod necesar selective în ceea ce privește materiile care trebuie predate, limba de predare și punctele de vedere din perspectiva cărora are loc predarea. Acolo unde învățământul este condus prin intermediul școlilor particulare, va exista o diversitate considerabilă a școlilor. Părinții trebuie să decidă ei înșiși ce tip de educație doresc pentru copiii lor, pe baza programei oferite de fiecare școală…Nu va exista nici un stimulent pentru a preda „supremația statului ca filosofie obligatorie". Însă orice sistem educațional controlat din punct de vedere politic va inculca, mai devreme sau mai târziu, doctrina supremației statului, fie sub forma dreptului divin al regilor, fie sub aceea a „voinței poporului" în „democrație". O dată ce această doctrină a fost acceptată, sarcina de a-i elibera pe cetățeni din strânsoarea puterii politice asupra întregii lor vieți devine una aproape supraomenească…Încă din cea mai fragedă copilărie, cetățenii își vor afla trupurile, proprietățile și mințile prinse deja în ghearele acestei puteri. E mai ușor să faci o caracatiță să renunțe la prada sa decât să îi eliberezi pe cetățeni de sub puterea statului.
>
> Un sistem educațional obligatoriu și finanțat prin taxe reprezintă modelul complet al unui stat totalitar.[16]

Așa cum a arătat E. G. West, comoditatea birocratică a condus în mod invariabil statele la crearea de districte educaționale geografice, la plasarea câte unei școli publice în fiecare district și la obligarea copiilor care urmează învățământul public să se înscrie la școala care se află în districtul cel mai apropiat de locul lor de reședință. Fără îndoială că, pe o piață liberă a învățământului privat, majoritatea copiilor se vor înscrie la școlile cele mai apropiate de locuințele lor; dar actualul sistem impune un monopol al câte unei școli pentru fiecare district, și astfel impune uniformitatea în interiorul fiecărei arii geografice. Copiilor

[16] Isabel Paterson, *The God of the Machine* (New York: G. P. Putnam, 1943), pp. 257-258.

care, din indiferent ce motive, ar prefera să se înscrie la o școală dintr-un alt district, le este interzis acest lucru. Rezultatul constă în omogenizarea geografică forțată, ceea ce înseamnă că, de fapt, caracterul fiecărei școli este în întregime dependent de cel al comunității în mijlocul căreia se află. Devine astfel inevitabil ca școlile publice, în loc să fie complet uniforme, să fie uniforme *în cadrul* fiecărui district; compoziția elevilor, finanțarea fiecărei școli și calitatea educației vor ajunge să depindă de valorile, de bogăția și de baza de impozitare din fiecare zonă geografică. Devine astfel inevitabil faptul că districtele educaționale cele mai bogate vor avea un învățământ mai costisitor și de mai bună calitate și vor oferi salarii mai mari și condiții mai bune de muncă în învățământ decât districtele mai sărace. Profesorii vor considera mai atractive școlile mai bune; profesorii mai competenți vor gravita în jurul districtelor cu școli mai bune, pe când profesorii mai slabi vor trebui să rămână în zonele cu salarii mai scăzute. Prin urmare, crearea districtelor educaționale publice are drept rezultat inevitabil negarea acelui ideal egalitar a cărui atingere se presupune că reprezintă principalul țel al învățământului public.

Mai mult, dacă zonele rezidențiale sunt segregate rasial, așa cum adesea tind să fie, rezultatul monopolului geografic obligatoriu îl constituie segregarea rasială obligatorie în învățământul public. Acei părinți care preferă învățământul integrat au de luptat cu un întreg sistem al monopolurilor geografice. În plus, parcă pentru a confirma vorbele acelui om de spirit care a spus că „în zilele noastre, tot ce nu e interzis e obligatoriu", tendința recentă a birocraților din învățământul public este nu de a lărgi sfera de decizie a părinților, ci, dimpotrivă, de a impune transportarea cu autobuze și integrarea rasială obligatorie – ceea ce conduce adesea la transferarea grotescă a copiilor în zone îndepărtate de cele în care locuiesc. Observăm încă o dată modelul guvernamental tipic: fie segregare obligatorie, fie integrare obligatorie. Calea voluntară – lăsarea deciziilor în seama

părinților – nu este niciodată luată în considerare de către birocrația vreunui stat.

E curios faptul că mișcările recente în favoarea controlului părinților asupra învățământului public la nivel local au fost catalogate uneori ca fiind „de extremă dreaptă", iar alteori ca ținând de „extrema stângă", deși motivația lor liberală era exact aceeași în toate cazurile. Astfel, când părinții s-au opus înscrierii obligatorii a copiilor și transportării lor cu autobuze în școli aflate departe de casă, *establishment*-ul educațional a taxat aceste mișcări drept „bigote" și le-a declarat „de extremă dreaptă". Dar când, la fel, părinții negri au cerut să aibă control asupra sistemului local de învățământ – ca în cazul Ocean Hill-Brownsville, din New York – același *establishment* a declarat mișcarea lor ca fiind „nihilistă" și „de extremă stângă". Partea cea mai curioasă a întregii povești este că părinții din ambele tabere nu au reușit să înțeleagă dorința lor comună de a controla sistemul local de învățământ și s-au acuzat reciproc de „bigotism" sau de „militantism". Din nefericire, nici grupul de părinți albi, nici cel al părinților negri nu a înțeles că, de fapt, luptă cu toții pentru o cauză comună: împotriva *establishment*-ului educațional, împotriva controlului dictatorial asupra educației copiilor lor impus de către o birocrație educațională care încearcă să le vâre pe gât o formă de învățământ despre care *ea* consideră că trebuie impusă maselor recalcitrante. Una dintre sarcinile de maximă importanță ale liberalilor este aceea de a preciza cauza comună a tuturor grupurilor de părinți care se ridică împotriva tiraniei educaționale a statului. Firește că trebuie arătat, de asemenea, că părinții *nu* se vor putea descotorosi *vreodată* de stat, până când sistemul învățământului public nu va fi complet abolit, până când învățământul nu va redeveni liber.

Natura geografică a învățământului public a generat, de asemenea, un model obligatoriu de segregare rezidențială, în ceea ce privește venitul și, implicit, în privința rasei, de-a

lungul întregii țări și mai ales în suburbii. Așa cum toată lumea știe, începând din perioada celui de-al doilea război mondial, în Statele Unite a avut loc o expansiune a populației nu către zonele din interiorul orașelor, ci către zonele suburbane înconjurătoare. Tot mai multe familii tinere se mutau în suburbii, unde apărea astfel o populație tânără și cu un număr relativ mare de copii, și unde principala povară fiscală o reprezentau cheltuielile cu învățământul public. Școlile acestea au fost invariabil finanțate din taxe crescânde pe proprietate, care se repercutau asupra rezidenților din suburbii. Aceasta însemna că o familie, cu cât era mai bogată și cu cât avea o locuință mai scumpă, cu atât mai mult trebuia să contribuie, prin intermediul taxelor plătite, la finanțarea școlii locale. Prin urmare, cum povara fiscală a taxelor a crescut constant, familiile din suburbii au încercat cu disperare să încurajeze influxul de rezidenți bogați și *să descurajeze* influxul de persoane mai sărace. Pe scurt, există un preț minim al locuințelor în așa fel încât taxa pe proprietate să fie cel puțin egală cu costurile educației copiilor. Familiile care locuiesc în case al căror preț este mai mic decât acesta nu vor plăti taxe pe proprietate suficient de mari pentru a acoperi costul educației copiilor lor și, în consecință, vor mări povara fiscală a celorlalți locuitori ai suburbiei. Înțelegând acest lucru, locuitorii din suburbii au adoptat în general legi de zonare cât se poate de riguroase, care interzic construcția de locuințe sub un anumit nivel al costurilor construcției – și astfel îngheață influxul de cetățeni mai săraci. De vreme ce proporția negrilor săraci este mai mare decât cea a albilor săraci, astfel de legi interzic practic negrilor să se mute în suburbii. Pe de altă parte, cum în ultimii ani locurile de muncă și industriile au migrat dinspre interiorul orașelor către suburbii, rezultatul este o presiune crescândă a șomajului asupra negrilor – o presiune care nu poate decât să se intensifice, o dată cu accelerarea procesului de relocalizare a industriilor. Abolirea învățământului public, și astfel desființarea legăturii dintre

impozitul pe proprietate și școli, ar reprezenta un pas înainte pe drumul către anularea reglementărilor restrictive cu privire la zonare, în așa fel încât suburbiile să nu mai fie un adăpost exclusivist al păturii superioare a clasei mijlocii.

Poveri fiscale și subvenții

Simpla existență a învățământului public presupune existența unei întregi structuri de taxe și subvenții obligatorii – cu toate greu de justificat din vreun punct de vedere moral. În primul rând, existența școlilor publice îi obligă pe acei părinți care doresc să își trimită copiii să învețe în școli particulare să suporte o dublă povară: ei sunt obligați să subvenționeze educația copiilor înscriși în învățământul public și să plătească, în același timp, pentru educația propriilor lor copii. Doar falimentul evident al învățământului public în marile orașe a permis ca în aceste zone să se mențină un sistem înfloritor al școlilor particulare; în domeniul educației superioare, unde falimentul nu este la fel de evident, colegiile private sunt scoase rapid de pe piață de rivalitatea colegiilor publice, care asigură studenților „gratuitate", subvenționată prin taxe, și care oferă profesorilor salarii mai mari obținute tot prin taxe. Pe de altă parte, cum școlile publice trebuie să fie laice, conform Constituției, aceasta înseamnă că părinții cu convingeri religioase sunt obligați să subvenționeze caracterul laic al învățământului public. Desigur, „separarea Bisericii de stat" este un principiu nobil – și o instanțiere a principiului liberal potrivit căruia *totul* trebuie separat de stat; dar a obliga, prin intermediul coerciției statale, persoanele religioase să le subvenționeze pe cele nereligioase înseamnă să mergem prea departe în cealaltă direcție.

Existența învățământului public mai înseamnă și că persoanele necăsătorite și fără copii sunt obligate să subvenționeze familiile cu copii. Pe baza cărui principiu etic putem susține așa ceva? Iar astăzi, când creșterea

populației nu mai este la modă, nu reprezintă oare o anomalie acei socialiști care susțin, pe de o parte, măsuri de scădere a creșterii populației, dar care, pe de altă parte, se ridică în sprijinul învățământului public – care nu numai că subvenționează familiile cu copii, dar care le subvenționează *proporțional cu numărul copiilor*? Nu trebuie să acceptăm în întregime argumentele propuse de mișcarea isterică din zilele noastre împotriva creșterii populației pentru a pune sub semnul întrebării înțelepciunea deciziei deliberate de a subvenționa familiile, prin intermediul statului, în funcție de numărul de copii al acestora. O astfel de decizie presupune că persoanele sărace și cuplurile sărace și fără copii sunt obligate să subvenționeze familiile înstărite și cu copii. Putem oare spune că o astfel de măsură are vreun sens din punct de vedere etic?

În anii din urmă, adepții învățământului public au promulgat doctrina potrivit căreia „fiecare copil are dreptul la educație", astfel că toți contribuabilii trebuie constrânși să le ofere acest drept. Dar astfel este răstălmăcit în întregime conceptul de „drept". Din punct de vedere filosofic, un „drept" trebuie să fie ceva întipărit în natura omului și a realității, ceva care poate fi prezervat și susținut oricând, în orice epocă. „Dreptul" de proprietate asupra propriei persoane sau „dreptul" individului de a-și apăra viața și proprietatea fac limpede parte din această categorie de drepturi: ele pot fi aplicate atât oamenilor de Neanderthal, cât și celor din Calcutta modernă sau din Statele Unite de astăzi. Astfel de drepturi sunt independente de timp și spațiu. Dar „dreptul la un loc de muncă", sau la „trei mese pe zi", sau la „12 ani de educație școlară" nu pot fi garantate în același mod. Ce este de făcut dacă astfel de lucruri *nu pot* exista, așa cum era cazul în perioada neanderthaliană, sau în Calcutta modernă. A vorbi despre un „drept" ca despre ceva care nu poate fi acordat decât în condițiile industriale moderne înseamnă a nu vorbi deloc despre un drept cu adevărat uman, natural. Mai mult, „dreptul" liberal de proprietate asupra propriei

persoane nu presupune exercitarea coerciției asupra unui grup de oameni pentru ca respectivul drept să poată fi furnizat altui grup. *Fiecare om* se poate bucura de dreptul de proprietate asupra propriei persoane fără să exercite vreun tip de coerciție asupra altcuiva. Dar în cazul „dreptului" la educație școlară, pentru ca el să existe este nevoie ca un grup de oameni să fie obligat să îl furnizeze altui grup. Ceea ce înseamnă că „dreptul" la educație școlară, la un loc de muncă sau la trei mese pe zi nu derivă din natura umană; pentru ca astfel de drepturi să existe, e nevoie ca un grup de exploatați să fie obligat să le producă.

Pe de altă parte, conceptul de „drept la educație" trebuie plasat întotdeauna în contextul potrivit căruia învățământul formal nu reprezintă decât o mică porțiune din cantitatea de educație de care un om are parte pe parcursul întregii sale vieți. Dacă fiecare copil ar avea cu adevărat un „drept" la educație, de ce nu ar avea și „dreptul" de a citi ziare și reviste? Şi atunci, de ce nu ne-ar impozita guvernul pe toți, pentru a oferi reviste publice gratuite tuturor celor care doresc să le obțină?

Profesorul Milton Friedman, economist la Universitatea din Chicago, ne-a făcut un important serviciu separând sumele de bani de diferitele aspecte ale subvențiilor guvernamentale – în educație, ca și în orice alt domeniu. Deși, din nefericire, Friedman acceptă punctul de vedere potrivit căruia contribuabilii ar trebui să finanțeze educația fiecărui copil, el arată că acest punct de vedere nu poate constitui un argument în favoarea învățământului public. E perfect posibil ca fiecare contribuabil să subvenționeze educația fiecărui copil fără să existe nici o școală publică![17] În faimosul de acum „plan de cupoane" propus de Friedman, guvernul ar oferi fiecărui părinte câte un cupon care i-ar permite acestuia să plătească o anumită parte din cheltuielile de

[17] Milton Friedman, *Capitalism and Freedom* (Chicago: University of Chicago Press, 1962), pp. 85-107. (Versiunea în limba română – *Capitalism și libertate*, traducere de Delia Răzdolescu și George C. Potra, București: Editura Enciclopedică, 1995, pp. 103-125)

educație ale copilului său *la orice școală* ar dori respectivul părinte. Acest plan al cupoanelor pentru educație ar face ca oferta de educație să fie în continuare finanțată prin impozite, dar ar permite abolirea sistemului birocratic, monopolist, ineficient și dictatorial al învățământului public. Părinții și-ar putea trimite copiii la orice școală privată ar dori, maximizându-se astfel gama lor de opțiuni. La rândul lor, copiii ar putea urma orice tip de școală – progresistă sau tradițională, religioasă sau laică, socialistă sau capitalistă – potrivit dorinței părinților. Subvenția monetară ar fi astfel complet separată de oferta efectivă de învățământ a guvernului, prin sistemul școlilor publice.

Cu toate că planul propus de Friedman ar reprezenta un mare pas înainte față de actualul sistem, prin aceea că ar oferi părinților o gamă de opțiuni mult mai largă și ar îngădui abolirea sistemului public de învățământ, liberalii vor descoperi cu ușurință că multe probleme grave încă mai persistă. În primul rând, ar continua în forță subvenționarea obligatorie a învățământului, care este în sine imorală. În al doilea rând, este inevitabil ca puterea de a subvenționa să aducă cu sine puterea de a controla și de a reglementa: guvernul nu va elibera cupoane pentru *orice* tip de învățământ. În mod limpede, guvernul va plăti cupoane numai pentru școlile private *autorizate* de stat, considerate de acesta ca oferind o educație potrivită. Iar acest lucru conduce la un control detaliat al școlilor private de către guvern – la controlul asupra programei, al metodelor de educație, al formelor de finanțare ș.a.m.d. Puterea statului asupra școlilor particulare va fi, prin puterea sa de a decide care școli sunt apte să primească cupoane și care nu, chiar mai mare decât în prezent[18].

De la incidentul din statul Oregon, adepții învățământului public nu au mai mers niciodată atât de departe, încât să interzică școlile private; dar statul controlează și regle-

[18] Pentru o critică liberală a cupoanelor friedmaniene, vezi George Pearson, *Another Look at Education Vouchers* (Wichita, Kansas: Center for Independent Education).

mentează existența acestor școli în numeroase feluri. Fiecare stat, de exemplu, cere ca fiecare copil să fie educat numai într-o școală acreditată de el, ceea ce obligă școlile să se conformeze modelului curicular dorit de guvern. Pentru a obține „calificarea" ca școli private acreditate, trebuie îndeplinite tot soiul de cerințe costisitoare și lipsite de sens – atât de către școală, cât și de către profesor, care adesea trebuie să urmeze o sumedenie de cursuri absurde de „educație" pentru a fi considerat apt să predea. Multe școli private bune funcționează astăzi „ilegal" din punct de vedere tehnic, pentru că refuză să se conformeze cerințelor, adesea aiuritoare, ale guvernului. Poate că cea mai gravă nedreptate este aceea că, în majoritatea statelor, părinților le este interzis să predea ei înșiși copiilor lor, de vreme ce statul nu va accepta că ei, părinții, reprezintă cu adevărat o „școală" adecvată. Există nenumărați părinți care sunt mai mult decât calificați să predea ei înșiși copiilor lor, mai ales în clasele elementare. Mai mult, ei sunt mai calificați decât orice terță parte să evalueze abilitățile copiilor lor, să hotărască cel mai adecvat ritm pentru ei și să adapteze educația la nevoile și competențele individuale ale fiecărui copil. Nici un tip de învățământ formal, obligat să se desfășoare în „clase" uniforme, nu poate furniza un astfel de serviciu.

Școlile „gratuite", fie ele școlile publice de astăzi sau viitoarele școli finanțate prin cupoane, nu sunt, desigur, *cu adevărat* gratuite: cineva, și anume contribuabilii, trebuie să plătească aceste servicii educaționale. Dar, o dată cu separarea serviciului oferit de plata necesară pentru a-l obține, va apărea o creștere artificială a numărului de copii din sistemul de învățământ (independent de legile privind obligativitatea învățământului, care au același efect), și o creștere a dezinteresului manifestat de copil față de serviciul educațional pentru care familia sa nu trebuie să plătească nimic. În consecință, un mare număr de copii nepotriviți pentru școală sau neinteresați de școală, cărora le-ar fi mai bine dacă ar sta acasă sau dacă ar lucra, sunt târâți în sis-

temul de învățământ și sunt ținuți acolo cu mult mai mult timp decât ar trebui. Mania învățământului generalizat a creat o masă de copii nemulțumiți și încarcerați; tot ea a creat și opinia generalizată că fiecare *trebuie* să termine liceul (sau chiar colegiul) pentru a merita să fie angajat. La toate acestea s-a adăugat și propaganda isterică din mediile de informare în masă împotriva abandonului școlar. Pentru această evoluție a lucrurilor, o parte din vină o poartă și lumea afacerilor; angajatorii sunt fericiți când forța de muncă este pregătită nu de către ei înșiși și la locul de muncă, ci pe cheltuiala nefericitului contribuabil. Merită să ne întrebăm în ce măsură dezvoltarea învățământului public de masă nu este decât un mijloc prin care angajatorii transferă costurile de pregătire a lucrătorilor pe umerii contribuabililor.

Ne-am putea aștepta ca această pregătire, tocmai pentru că nu îi costă nimic pe angajatori, să fie scumpă, ineficientă și mult prea lentă. Și fapt este că din ce în ce mai multe dovezi vin în sprijinul ideii că o mare parte din învățământul curent nu este necesară pentru o activitate productivă. Nu putem evita întrebarea lui Arthur Stinchcombe:

> Există oare ceva care să poată fi predat într-un liceu și pentru care angajatorii de lucrători manuali să fie dispuși să plătească dacă ar fi predat cum se cuvine? În general, răspunsul este nu. Nici abilitățile fizice și nici tăria de caracter, cele două lucruri de care sunt interesați în primul rând angajatorii de lucrători manuali, nu sunt prea mult influențate de către sistemul de învățământ. Angajatorii preocupați cu obținerea de lucrători de încredere pot cere potențialilor angajați diploma care să le ateste absolvirea liceului, ca dovadă a capacității acestora din urmă de a fi disciplinați. Altfel, ei îi pot pregăti pe lucrători mai bine și mai ieftin decât o face liceul, și anume la locul de muncă.[19]

[19] Arthur L. Stinchcombe, *Rebellion in a High School* (Chicago: Quadrangle Books, 1964), p. 180. Citat în Edward C. Banfield, *The Unheavenly City* (Boston: Little, Brown & Co., 1970), p. 136.

În plus, așa cum a arătat profesorul Banfield, majoritatea aptitudinilor de muncă sunt oricum deprinse la locul de muncă[20].

Relativa inutilitate a învățământului public în raport cu pregătirea lucrătorilor manuali este demonstrată de fascinantul program al celor de la MIND, un serviciu educațional privat, condus acum de către cei de la „Corn Products Refining Company" din Greenwich, statul Connecticut. Cercetătorii de la MIND i-au ales în mod deliberat pe acei tineri care au abandonat liceul și care nu aveau aptitudini pentru munca manuală și, în câteva săptămâni, printr-o pregătire intensivă cu ajutorul diferitelor aparate, au fost capabili să îi învețe pe acești tineri să dactilografieze, să deprindă alte abilități de bază și să îi angajeze la diferite firme. În 10 ani petrecuți în învățământul public, acești tineri au învățat mai puțin decât în câteva săptămâni de pregătire privată intensă, orientată către obținerea unui loc de muncă! Faptul de a le permite tinerilor să renunțe la dependența obligatorie și să devină persoane independente, capabile să se întrețină singure, nu poate decât să aducă beneficii nemăsurate atât lor, cât și restului societății.

Există dovezi considerabile în favoarea ideii că putem vorbi despre o legătură între legile privind obligativitatea învățământului și problema, de o amploare crescândă, a delicvenței juvenile, mai ales în cazul copiilor frustrați, de vârste mai mari. Astfel, Stinchcombe a descoperit că, de fapt, comportamentul rebel și cel delicvent sunt „în mare măsură o reacție la școala ca atare"; iar Comitetul Crowther din Marea Britanie a descoperit că, atunci când, în 1947, pragul vârstei minime legale de părăsire a școlii a fost ridicat de către guvern de la 14 la 15 ani, s-a înregistrat o creștere abruptă și imediată a numărului de delicvențe comise de către copiii de 14 ani – cei proaspăt încarcerați[21].

[20] Banfield, ibid, p.292

[21] Vezi Banfield, ibid, pp. 149 și urm.

O parte din vina pentru legile privind obligativitatea învățământului o poartă și sindicatele, care, pentru a reduce concurența venită din partea lucrătorilor tineri sau adolescenți, încearcă să îi mențină pe tineri în instituții de învățământ – deci în afara pieței muncii – cât mai mult timp cu putință. Astfel, atât sindicatele, cât și patronii exercită presiuni puternice în favoarea menținerii învățământului obligatoriu, și astfel în favoarea neangajării celei mai mari părți a tineretului acestei națiuni.

Învățământul superior

Cu excepția efectelor produse de legile privind obligativitatea învățământului, putem aduce învățământului superior public aceleași critici dure pe care le-am adus școlilor publice, cu o singură și notabilă adăugire. Există dovezi tot mai numeroase cu privire la faptul că, în domeniul învățământului superior public, subvenția obligatorie este în așa fel concepută, încât cetățenii mai săraci sunt constrânși să subvenționeze educația celor mai avuți! Acest lucru se petrece, în principal, din trei motive: structura impozitelor școlare nu este deosebit de „progresivă", cu alte cuvinte cei bogați nu sunt impozitați într-o proporție mai mare; copiii care merg la colegiu au, în general, părinți mai bogați decât copiii care nu urmează vreo formă de învățământ superior; și, în consecință, copiii care urmează un colegiu vor obține un venit mai mare din activitățile lor de-a lungul vieții decât cei care nu urmează vreun colegiu. Prin urmare, asistăm la o redistribuție netă a veniturilor dinspre săraci către bogați, prin intermediul colegiilor publice! Poate fi justificat în vreun fel, în termeni etici, lucrul acesta?

Profesorii Weisbrod și Hansen au demonstrat deja acest efect redistributiv în studiile lor cu privire la învățământul superior public din statele Wisconsin și California. Ei au descoperit, de exemplu, că, în Wisconsin, venitul mediu anual al familiilor fără copii înscriși în sistemul învățământului

superior public era, în perioada 1964-1965, de 6.500 de dolari, iar venitul mediu anual al familiilor *cu* copii înscriși la Universitatea din Wisconsin era de 9.700 de dolari. În California, venitul mediu al familiilor din prima categorie era de 7.900 de dolari, iar cel al familiilor din a doua categorie de 12.000 de dolari; iar disparitatea subvenției era și mai mare, deoarece structura impozitelor era și mai puțin „progresivă" în acest din urmă stat. Douglas Windham a descoperit un efect redistributiv similar, dinspre săraci către bogați, în Florida. Concluzia studiului privitor la California al profesorilor Hansen și Weisbrod a fost aceea că:

> …pe ansamblu, efectul acestor subvenții este cel de a promova mai multă – și nu mai puțină – inegalitate între persoanele cu statut social și economic diferit; sistemul pune la dispoziția tuturor subvenții substanțiale, dar familiile cu venit scăzut fie nu sunt eligibile pentru aceste subvenții, fie nu se pot folosi de ele datorită altor condiții și constrângeri asociate cu nivelul venitului lor.
>
> Adevărul pe care l-am descoperit în California – o distribuție excesiv de inegală a subvențiilor furnizate prin intermediul învățământului universitar public – este, destul de probabil, încă și mai verificat în celelalte state. În nici un alt stat sistemul școlilor preuniversitare locale („local Junior Colleges") nu este mai extins decât în California și, din acest motiv, nici un alt stat nu are un procent atât de mare de absolvenți de liceu care se înscriu în învățământul superior. Prin urmare, putem afirma cu destulă siguranță că statul californian are un procent mai mic de tineri care nu primesc subvenții decât orice alt stat din Uniune.[22]

[22] Lee Hansen și Burton A. Weisbrod, *Benefits, Costs, and Finance of Public Higher Education* (Chicago: Markham Pub. Co., 1969), p. 78. Cu privire la Wisconsin și la comparația dintre acesta și California, vezi W. Lee Hansen, „Income Distribution Effects of Higher Education", *American Economic Review, Papers and Proceedings* (Mai 1969), pp. 335-340. Cu privire la problema generală a redistribuției dinspre săraci către bogați în „statul asistențial" modern, vezi Leonard Ross, „The Myth that Things are Getting Better", *New York Review of Books* (12 August 1971), pp.7-9.

Mai mult, statele, pe lângă faptul că periclitează din punct de vedere economic colegiile private prin concurența neloială a universităților publice subvenționate prin impozite, impun și controale stricte ale învățământului superior privat, prin diverse reglementări. Astfel, în statul New York, nimeni nu poate înființa vreo instituție numită „colegiu" sau „universitate" decât dacă depune o garanție de 500.000 de dolari în favoarea statului New York. Aceasta reprezintă, evident, o discriminare severă față de instituțiile educaționale mai mici și mai sărace, care nu pot intra astfel pe piața învățământului superior. Pe de altă parte, asociațiile regionale ale colegiilor pot – datorită puterii lor de a „acredita" – să scoată literalmente de pe piață orice colegiu care nu se conformează canoanelor impuse de către *establishment*-ul educațional cu privire la programa de învățământ sau la modalitățile de finanțare. De exemplu, aceste asociații refuză hotărât să acrediteze *orice* colegiu care, oricât de bune i-ar fi metodele sau standardele de instrucție, este proprietatea privată a cuiva și este orientat către profit, mai degrabă decât să fie o organizație non-profit administrată de un comitet. De vreme ce colegiile aflate în proprietatea privată a uneia sau a mai multor persoane tind să aibă un succes financiar mai mare, fiind mai stimulate să dea dovadă de eficiență și să asigure servirea atentă a consumatorilor, această discriminare pune o grea povară economică suplimentară pe umerii învățământului superior privat.

În anii din urmă, un colegiu de succes din Washington, D.C. - Marjorie Webster Junior College – a fost aproape scos de pe piață prin refuzul asociației regionale sub autoritatea căreia se află de a-i mai valida acreditarea. Cineva ar putea spune că asociațiile regionale sunt asociații private, și nu publice, dar adevărul este că ele lucrează mână-n mână cu guvernul federal care, de exemplu, refuză să ofere colegiilor neacreditate obișnuitele burse și celelalte beneficii[23].

[23] Cu privire la cazul reprezentat de Marjorie Webster Junior Colle-

Discriminarea operată de guvern față de colegiile aflate în proprietate privată (ca și față de alte instituții) nu se oprește la neacordarea de acreditări și de burse. Întreaga structură a impozitului pe venit pune aceste colegii într-o situație încă și mai defavorabilă. Exceptând organizațiile conduse de comitete administrative de la plata impozitului pe venit și impozitând din greu instituțiile producătoare de profit, guvernele statelor – ca și guvernul federal – mutilează și reprimă dezvoltarea acelei forme de învățământ privat care ar putea fi cea mai eficientă și cea mai solvabilă. Soluția liberală la această inechitate *nu* constă, desigur, în obligarea colegiilor conduse de comitete administrative să plătească, la rândul lor, impozite la fel de oneroase, ci în eliminarea poverilor fiscale impuse astăzi școlilor aflate în proprietate privată. Etica liberală nu constă în impunerea unei sclavii egale asupra tuturor, ci în aducerea tuturor într-o stare de egală libertate.

Guvernarea prin administratori este, în general, un mod ineficient de a conduce o instituție. Mai întâi, spre deosebire de firmele orientate către profit, de parteneriate și de corporații, o firmă condusă de administratori nu este pe de-a-ntregul în proprietatea *nimănui*. Administratorii *nu pot* obține profituri personale de pe urma operațiilor încununate de succes ale organizației, astfel că nimic nu îi stimulează să fie eficienți sau să își servească clienții în mod adecvat. Atât timp cât colegiul, sau oricare altă organizație, nu suferă de pe urma deficitelor excesive, el poate subzista menținându-se la un nivel scăzut al performanței. De vreme ce administratorii nu pot obține profituri personale de pe urma îmbunătățirii serviciilor față de clienți, ei vor avea tendința să conducă operațiunile într-o manieră laxă. Mai mult decât atât, ei sunt împiedicați să caute eficiența financiară prin chiar termenii contractului de angajare: de exemplu, administratorilor unui colegiu le este interzis să-

---

ge, vezi James D. Koerner, „The Case of Marjorie Webster", *The Public Interest* (vara, 1970), pp. 40-64.

și salveze instituția transformând o parte din campus într-o întreprindere comercială – într-o parcare aducătoare de profituri, să zicem.

Neglijența față de clienți crește în cazul colegiilor contemporane care funcționează ca organizații conduse de comitete administrative, unde studenții plătesc numai o mică parte din costul educației lor, cea mai mare parte a acestor costuri fiind acoperite prin subvenții guvernamentale. Situația obișnuită de pe piață, unde producătorii își vând produsele, iar cumpărătorii plătesc în întregime suma cerută, a dispărut; iar separarea serviciilor de plățile cuvenite pentru acestea generează o stare de lucruri care nemulțumește pe toată lumea. Consumatorii, de exemplu, simt că managerii sunt cei care fac jocurile. Prin contrast, așa cum remarca un liberal la apogeul revoltelor studențești de la sfârșitul anilor 1960, „nimeni nu blochează activitatea la Berlitz". Mai mult, faptul că, în realitate, „consumatorii" sunt guvernele și fundațiile, sau absolvenții mai vechi, care plătesc cea mai mare parte a notei de plată, înseamnă că învățământul superior se orientează inevitabil în direcția cererilor lor, mai degrabă decât în direcția educării studenților. Așa cum au arătat profesorii Buchanan și Devletoglou:

> Interpunerea guvernului între universități și studenții-consumatori ai acestora a creat o situație în care universitățile nu pot face față cererii și nu pot preleva resurse direct pentru satisfacerea preferinței studentului-consumator. Pentru a obține resurse, universitățile trebuie să concureze cu alte activități finanțate din impozite (cu forțele armate, cu școlile din învățământul preuniversitar, cu programele asistențiale ș.a.m.d.). În acest proces, cererea studentului-consumator ajunge să fie neglijată, iar tulburările studențești care decurg de aici oferă ingredientele haosului pe care îl observăm…Dependența crescândă de sprijinul financiar al guvernului, tradusă prin instituția

gratuității, poate reprezenta, în ea însăși, una din cauzele importante ale tulburărilor la care asistăm.[24]

Rețeta liberală prin care se poate pune capăt dezordinii educaționale poate fi rezumată foarte simplu astfel: excludeți guvernul din procesul educațional. Guvernul a încercat să îndoctrineze și să modeleze tineretul națiunii prin sistemul școlilor publice și să îi modeleze pe viitorii conducători prin administrarea și controlul de stat al învățământului superior. Abolirea legilor privind obligativitatea învățământului ar pune capăt școlilor în sensul de gardieni ai tineretului încarcerat al națiunii și i-ar elibera pe cei cărora le-ar fi mai bine în afara școlilor, făcându-i apți pentru o viață independentă și pentru muncile productive. Abolirea școlilor publice ar pune capăt mutilantei poveri a taxei pe proprietate și ar permite o ofertă variată de servicii educaționale, capabilă să satisfacă toate nevoile și cererile liber exprimate ale unei populații variate și diversificate. Abolirea învățământului guvernamental ar anula nedreptele subvenții obținute prin coerciție, acordate familiilor numeroase și, adesea, claselor de sus, în detrimentul și pe spezele celor săraci. Mizeria guvernamentală, care modelează tineretul american în direcția dorită de stat, ar fi înlocuită cu acțiuni liber alese și voluntare – pe scurt, cu o educație autentic și în întregime liberă, desfășurată atât în școli, cât și în afara lor.

[24] James M. Buchanan și Nicos E. Devletoglou, *Academia in Anarchy: An Economic Diagnosis* (New York: Basic Books, 1970), pp. 32-33.

2

Moneda

Inflația și ciclul economic: colapsul paradigmei keynesiene

Până în anii 1973-1974, keynesienii, care formaseră paradigma economică atotstăpânitoare o dată cu sfârșitul anilor '30, dominau întreaga lume academică, falnici și fără teamă de rivali[1]. Aproape toată lumea acceptase opinia keynesiană, conform căreia există ceva în economia liberă de piață care o condamnă la oscilații de sub- și supraconsum (keynesienii s-au preocupat, în practică, aproape exclusiv de presupusul *sub*consum) și că este, astfel, rolul guvernului să compenseze acest defect al pieței. Guvernul era ținut să compenseze acest presupus dezechilibru, prin manipularea cheltuielilor și a deficitelor sale (în practică, prin sporirea lor). Ghidarea acestei funcții „macroeconomice" vitale a guvernului trebuia încredințată, bineînțeles, unui consiliu de economiști keynesieni („The Council of Economic Advisers"), ținuți a fi capabili să garanteze „reglajul fin" al economiei, astfel încât să prevină

Traducere după M. N. Rothbard, *For a New Liberty: The libertarian Manifesto,* cap. 9, „Inflation and the Business Cycle: The Collapse of the Keynesian Paradigm". Textul a fost inclus pentru întâia oară în ediția a doua, revizuită, Macmillan, New York, 1978. Traducere de Octavian Vasilescu și Dan Cristian Comănescu.

[1] Keynesienii sunt creatorii „macroeconomiei" și discipoli ai lordului Keynes, bogatul și carismaticul economist de la Universitatea Cambridge, a cărui lucrare, *General Theory of Employment, Interest and Money*, Harcourt Brace, New York, 1936, este piatra de temelie a teoriei economice keynesiene.

atât inflația, cât și recesiunile și să reglementeze volumul adecvat al cheltuielilor totale, astfel încât să asigure, neîntrerupt, angajarea deplină a forței de muncă, fără inflație.

Dar în 1973-1974, iată că până și keynesienii au realizat, în sfârșit, că ceva era foarte, foarte greșit în acest scenariu măreț, că era timpul să se întoarcă, dezorientați, la masa de lucru. Într-adevăr, nu numai că patruzeci și mai bine de ani de „reglaj fin" keynesian *nu* eliminaseră inflația cronică instalată din vremea celui de al doilea război mondial, dar aceștia au fost anii în care inflația a urcat temporar până la cote procentuale exprimate cu două cifre (cca. 13% pe an). Și, după toate acestea, în anii 1973-1974, iată că Statele Unite s-au afundat în cea mai adâncă și lungă recesiune din 1930 încoace (ar fi putut fi numită o „depresiune", dacă termenul nu ar fi fost abandonat de economiști cu mult timp înainte, ca nepotrivit). Acest fenomen curios, al unei inflații fulminante ce are loc *în același timp* cu o recesiune abruptă, era pur și simplu *de neconceput* în viziunea keynesiană a lumii.

Economiștii crezuseră că știu dintotdeauna că economia este *fie* într-o perioadă de „boom", caz în care prețurile cresc, *fie* într-una de recesiune sau de depresiune, marcată de șomaj masiv, caz în care prețurile scad. În perioada de boom, guvernul keynesian era ținut „să absoarbă puterea excesivă de cumpărare" prin sporirea impozitelor, conform prescripțiilor keynesiene în vigoare – adică să reducă din cheltuielile efectuate în economie; pe de altă parte, în timpul recesiunii, guvernul era ținut să-și sporească cheltuielile și deficitele, astfel încât să pompeze cheltuieli în economie. Dar ce mai trebuia oare să facă guvernul dacă economia suferea, *în același timp*, de inflație și de recesiune cu șomaj masiv? Cum ar putea el apăsa, în același timp, pe acceleratorul economic *și* pe frână?

Încă din vremea recesiunii din 1958 începuseră să se petreacă lucruri ciudate; pentru prima oară în mijlocul unei recesiuni, prețurile bunurilor de consum au crescut, chiar

dacă numai cu puțin. Era un norișor, cât pumnul, care părea să le dea keynesienilor prea puține motive de îngrijorare.

Prețurile bunurilor de consum au crescut din nou în timpul recesiunii din 1966, dar era vorba de o recesiune așa de blândă, încât nimeni nu și-a făcut griji nici de această dată. Este adevărat, inflația severă survenită în timpul recesiunii din 1969-1971 a produs un șoc considerabil. Dar a fost nevoie de întreaga recesiune abruptă care s-a declanșat în mijlocul inflației cu două cifre din 1973-1974 pentru a precipita întreg *establishmentul* economic keynesian într-o confuzie permanentă. Aceasta i-a făcut pe keynesieni să realizeze nu numai că reglajul fin eșuase, că ciclul economic, presupus mort și îngropat, era încă printre noi, dar și că acum economia suferea de o inflație cronică pe cale de înrăutățire – fiind, de asemenea, supusă acceselor continue ale recesiunii: ale unei recesiuni inflaționiste, numite „stagflație". Era nu numai un fenomen nou, ci și unul care nu putea fi explicat, care nici măcar nu putea *exista* conform teoriilor economice dominante.

Și inflația dădea semne de înrăutățire: aproximativ 1-2% anual în vremea lui Eisenhower, până la 3-4% în timpul erei Kennedy, 5-6% în timpul administrației Johnson, urcând, în continuare, până la 13% în 1973-1974, și scăzând „înapoi" la aproape 6%, dar numai sub loviturile de ciocan ale unei depresiuni adânci și prelungite (aproximativ 1973-1976).

Există, așadar, câteva lucruri care necesită aproape cu disperare o explicație: 1) De ce apare această inflație cronică și accelerată? 2) De ce există o inflație chiar în timpul unei depresiuni adânci? Și, pentru a epuiza problema, ar fi important dacă am putea să explicăm 3) De ce există, în cele din urmă, ciclul de afaceri? De unde recurența, aparent nesfârșită, a ciclurilor „boom-bust"?

Din fericire, răspunsurile la aceste întrebări se află la îndemână, deși au fost în mod tragic neglijate, fiind oferite de „Școala Austriacă" de economie, în cadrul teoriei banilor și a ciclului de afaceri, dezvoltate în Austria de Ludwig

von Mises și de discipolul său Friedrich A. Hayek, care a și prezentat-o, la începutul anilor ’30, la London School of Economics. De fapt, teoria austriacă a ciclului de afaceri a lui Hayek cucerise (inițial) aprobarea tuturor tinerilor economiști din Marea Britanie, tocmai pentru că doar ea oferea o explicație satisfăcătoare a Marii Depresiuni din anii ‘30. John R. Hicks, Abba P. Lerner, Lionel Robbins și Nicholas Kaldor, în Anglia, precum și Alvin Hansen, în Statele Unite, sunt câțiva dintre viitorii lideri keynesieni, care, cu numai câțiva ani înainte, erau hayekieni. Apoi, după 1936, *Teoria generală* a lui Keynes i-a sedus pe toți printr-o veritabilă „Revoluție keynesiană”, care proclama arogant că nimeni înaintea ei nu s-a încumetat să ofere o explicație a ciclului de afaceri sau a Marii Depresiuni. Ar trebui subliniat faptul că teoria keynesiană *nu* s-a impus printr-o dezbatere atentă, soldată cu respingerea argumentată a poziției austriece; dimpotrivă, așa după cum se întâmplă adesea în istoria științelor sociale, keynesismul a devenit pur și simplu noua modă a zilei, iar teoria austriacă nu a fost respinsă, ci doar ignorată și uitată.

Vreme de patruzeci de ani, teoria austriacă a supraviețuit neregretată, neonorată și nesocotită de cea mai mare parte a lumii economice: doar Mises (la New York University) și Hayek (la Chicago), secondați de câțiva discipoli, mai aderau încă la ea. Nu este, cu siguranță, un accident că actuala renaștere a teoriei economice austriece a coincis cu fenomenul stagflației și, ca urmare, cu zdruncinarea paradigmei keynesiene în văzul tuturor.

În 1974, după multe zeci de ani, la Royalton College, în Vermont, s-a desfășurat prima conferință a reprezentanților Școlii Austriece. Mai târziu, în cursul aceluiași an, lumea economică a fost uimită de acordarea premiului Nobel lui F.A. Hayek. De atunci, o remarcabilă serie de conferințe „austriece” s-a desfășurat la University of Hartford, la Windsor Castle, în Anglia, și la New York University, chiar Hicks și Lerner dând semne, cel puțin parțiale, de revenire la

poziția lor de odinioară, îndelung neglijată. Conferințe regionale s-au desfășurat pe Coasta de Est, pe cea de Vest, în Vestul Mijlociu și sud-vestul SUA. Acum, economiștii austrieci publică din nou cărți. Poate și mai important, au apărut studenți și tineri profesori extrem de capabili, devotați Școlii Austriece, care, fără îndoială, vor contribui din plin la dezvoltarea ei în viitor.

Banii și inflația

Ce are, așadar, de spus această teorie austriacă renăscută despre problema noastră[2]? Primul lucru care trebuie evidențiat este că inflația nu este o prezență ineluctabilă în economie, nici condiția necesară a dezvoltării unei lumi înfloritoare. În cea mai mare parte a secolului al XIX-lea (în afara anilor războiului din 1812 și ai Războiului Civil), în SUA prețurile erau în scădere, *deși* economia americană era în plină creștere și industrializare. Prețurile în scădere nu atenuau cu nimic prosperitatea afacerilor și a economiei.

Așadar, prețurile în scădere indică, de bună seamă, funcționarea *normală* a unei economii de piață aflate în creștere. Cum se face, atunci, că tocmai ideea de prețuri aflate în perpetuă scădere contravine în așa măsură experienței noastre, încât pare să deschidă o lume ireală, de vis? De ce,

[2] O introducere concisă în teoria austriacă a ciclului de afaceri poate fi găsită în Murray N. Rothbard, *Depressions: Their Cause and Cure*, Constitutional Alliance, Lancing, Michigan, 1969. Teoria este prezentată și apoi aplicată Marii Depresiuni din 1929-1933 și, de asemenea, folosită pe scurt pentru a explica actuala stagflație în Rothbard, *America's Great Depression*, third ed., Sheed and Ward, Kansas City, Kansas, 1975. Cea mai bună sursă pentru teoria austriacă a banilor este încă Ludwig von Mises, *Theory of Money and Credit*, third ed., Foundation for Economic Education, Irvington-on-Hudson, N.Y., 1971. Pentru o introducere, vezi Rothbard, *What Has Government Done to Our Money?*, second ed., Libertarian Publishers, Los Angeles, 1974. [Traducere în limba română de Marius Spiridon, *Ce le-a făcut statul banilor noștri?*, Institutul Ludwig von Mises România, București, 2005.]

de la cel de al doilea război mondial încoace, prețurile au crescut încontinuu, ba chiar rapid, atât în Statele Unite, cât și în întreaga lume? Mai înainte, prețurile crescuseră brusc în timpul primului și celui de al doilea război mondial; între cele două războaie mondiale, prețurile au înregistrat o scădere ușoară, în ciuda marelui boom din anii '20, iar în timpul Marii Crize din anii '30 au căzut abrupt. Pe scurt, cu excepția unor experiențe rău prevestitoare de război, ideea inflației ca normalitate, în timp de pace, nu a apărut decât după cel de al doilea război mondial.

Explicația cea mai răspândită a inflației este că afaceriștii cei lacomi sporesc fără scrupule prețurile, cu scopul de a-și mări profiturile. Dar, în mod sigur, coeficientul de „lăcomie" afaceristă nu a făcut un mare salt înainte după al doilea război mondial. Nu erau oare afaceriștii la fel de „lacomi" din secolul al XIX-lea și până în 1941? Așadar, de ce nu exista și atunci o tendință inflaționistă? Iar dacă oamenii de afaceri sunt atât de avari, încât să salte prețurile cu 10% pe an, oare de ce se opresc aici? De ce mai așteaptă? De ce nu sporesc de pe acum prețurile cu 50%, de ce nu le dublează sau triplează imediat? *Ce-i oprește*?

Un defect similar dovedește netemeinicia unei alte explicații larg răspândite a inflației: anume că sindicatele impun creșteri ale salariilor, și astfel îi silesc pe oamenii de afaceri să ridice prețurile. Făcând abstracție de faptul că inflația apăruse deja în Roma Antică, mult înainte ca sindicatele să-și facă intrarea în scenă, și de lipsa probelor care să confirme că salariile sindicaliștilor ar crește mai repede decât cele ale nesindicaliștilor, sau că prețurile produselor fabricate de sindicaliști ar crește mai repede decât cele ale produselor fabricate de nesindicaliști, apare o întrebare similară: de ce firmele nu-și sporesc prețurile *oricum*? Cum se face că ele își permit să ridice prețurile cu o anumită sumă, dar *nu* cu mai mult? Dacă sindicatele sunt atât de puternice, și oamenii de afaceri atât de grăbiți să le satisfacă

revendicările, de ce nu cresc salariile și prețurile cu 50% sau cu 100% pe an? *Ce-i oprește?*

Acum câțiva ani o campanie publicitară TV de inspirație guvernamentală s-a apropiat ceva mai mult de realitate: vinovați de inflație erau consumatorii, care, îmboldiți de năravuri „porcești", mănâncă și cheltuiesc prea mult. Avem, aici, cel puțin începutul unei explicații a fenomenului care oprește firmele și sindicatele să ceară prețuri încă și mai mari: consumatorii nu le-ar plăti. Prețul cafelei a crescut vertiginos acum câțiva ani; un an sau doi mai târziu, au scăzut brusc, ca urmare a rezistenței consumatorilor – într-o anumită măsură din cauza unui „boicot" fulgerător – dar, mai important, din cauza unei modificări a obiceiurilor de consum, care se îndreptau acum spre substitute mai ieftine. Prin urmare, o stavilă în calea inflației este cererea limitată de consum.

Dar aceasta împinge problema cu un pas înapoi. Într-adevăr, dacă cererea, după cum pare logic, este la orice moment dat limitată, cum se face că ea continuă totuși să crească de la un an la altul, validând și permițând creșteri de prețuri și de salarii? Și dacă poate crește cu 10%, ce o reține să crească cu 50%? Pe scurt, ce permite cererii de consum să crească încontinuu, an de an, oprind-o, totuși, de a crește mai mult decât o face?

Pentru a putea continua această anchetă trebuie să analizăm sensul termenului „preț". Ce anume *este* un preț? Prețul oricărei cantități date dintr-un produs este suma de bani pe care cumpărătorul trebuie să o cheltuiască pentru a o achiziționa. Pe scurt, dacă cineva trebuie să cheltuiască 7$ pe zece pâini, atunci „prețul" acestor zece pâini este de 7$ sau, din moment ce în mod uzual exprimăm prețul unitar pe produs, prețul pâinii este de 70 de cenți bucata. Deci există două părți angajate în acest schimb: cumpărătorul cu banii și vânzătorul cu pâinea. Este esențial faptul că prețul curent, de pe piață, este generat de interacțiunea dintre ambele părți. Cu alte cuvinte, dacă pe piață apare mai mul-

tă pâine, prețul pâinii va scădea (oferta mărită micșorează prețul); în timp ce, pe de altă parte, dacă cumpărătorii de pâine au mai mulți bani în portofelele lor, prețul pâinii se va ridica (creșterea cererii mărește prețul).

Am găsit acum elementul crucial care limitează și ține în frâu volumul cererii de consum și implicit prețurile: suma de bani aflată în posesia consumatorilor. Dacă suma de bani din buzunarele acestora crește cu 20%, atunci marja care limitează cererea lor crește cu 20% și, celelalte lucruri rămânând neschimbate, prețurile vor tinde, de asemenea, să crească cu 20%. Am identificat, astfel, factorul cheie care limitează inflația: cantitatea sau oferta de bani.

Dacă analizăm ansamblul prețurilor din întreaga economie, atunci factorul crucial este cantitatea sau oferta totală de bani din întreaga economie. De fapt, importanța ofertei de bani pentru analizarea inflației ține de faptul că permite extinderea modului nostru de abordare a prețelor de pâine și de cafea la întreaga economie. Într-adevăr, variația *tuturor* prețurilor specifice este determinată în sens opus de variația ofertei și în același sens de variația cererii pentru bunul respectiv. Dar, în economia noastră, aflată încă în creștere, ofertele de bunuri, în general, sporesc an de an. De aceea, cât privește latura ofertei din ecuația cererii și a ofertei, majoritatea prețurilor ar trebui să scadă, iar noi ar trebui să constatăm, în acest moment, o scădere continuă a prețurilor, în stilul secolului al XIX-lea (o „deflație"). Dacă inflația cronică s-ar datora ofertei, atunci oferta totală de bunuri ar fi, în mod necesar, *în scădere*, determinând astfel creșterea prețurilor. Dar din moment ce oferta de bunuri este, evident, în creștere, sursa inflației trebuie să se afle de partea cererii – iar factorul dominant care afectează latura cererii este, după cum am văzut, oferta totală de bani.

Într-adevăr, dacă cercetăm trecutul și prezentul lumii, observăm că oferta de bani s-a mărit necontenit, într-un ritm rapid. Ea a crescut și în secolul al XIX-lea, dar într-un ritm mai lent, mult mai lent decât creșterea ofertei de bu-

nuri și servicii; dar, de la al doilea război mondial încoace, creșterea ofertei de bani – în SUA și în alte țări ale lumi – a fost mult mai rapidă decât cea a ofertei de bunuri. De aici, inflația.

Problema crucială devine atunci: cine sau ce controlează oferta de bani, sporindu-i necontenit volumul, mai ales în ultimele zeci de ani? Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să vedem mai întâi cum apar banii în economia de piață. Inițial, banii apar pe piață pe măsură ce indivizii încep să aleagă una sau mai multe mărfuri folositoare pentru a le întrebuința ca bani: cei mai buni bani-marfă sunt aceia care au o cerere mare; care au o valoare mare pe unitatea de greutate; care sunt durabili, astfel încât să poată fi păstrați mult timp în depozite; mobili, astfel încât să poată fi transportați cu ușurință dintr-un loc într-altul; ușor de recunoscut; și care sunt ușor de divizat în părți mai mici, fără să-și piardă din valoare. De-a lungul secolelor, diferite societăți și piețe au ales un mare număr de mărfuri drept bani: de la sare, zahăr, scoici kauri, vite și tutun, până la țigări în lagărele de prizonieri din cel de al doilea război mondial. Dar, de-a lungul tuturor acestor secole, două mărfuri au câștigat întotdeauna, atunci când au fost disponibile, în competiția pentru funcția monetară: aurul și argintul.

Metalele au circulat dintotdeauna în anumite unități de greutate – o *tonă* de fier, o *livră* de cupru, etc. – iar prețurile lor au fost calculate în termenii acestor unități de măsură. Aurul și argintul nu fac excepție. Oricare dintre unitățile monetare moderne a apărut ca unitate de greutate a aurului sau a argintului. Astfel, moneda britanică, „lira sterlină" (*pound sterling*), se cheamă astfel pentru că inițial însemna pur și simplu *o livră de argint* (*one pound of silver*). (Pentru a vedea cum a pierdut lira din valoare în secolele ce au urmat, să notăm că lira sterlină valorează astăzi, pe piață, două cincimi dintr-o *uncie* de argint[3]. Acesta este efectul

[3] [O uncie (în acest context *troy ounce*), este echivalentă cu 31,1 grame. (n.tr.)]

inflației britanice – al *devalorizării* lirei sterline.) „Dolarul" a fost la origine o monedă din Boemia, constând dintr-o uncie de argint. Mai târziu, dolarul a ajuns să fie definit ca a douăzecea parte dintr-o uncie de aur.

Când o societate sau o țară ajunge să adopte o anumită marfă drept bani, și unitatea de măsură a greutății acesteia devine astfel unitatea monetară – unitatea de efectuare a calculelor economice în viața de zi cu zi – atunci se spune că acea țară folosește marfa respectivă drept „etalon" monetar. Cum piețele au selectat în mod universal aurul și argintul ca fiind cele mai bune etaloane monetare, ori de câte ori sunt disponibile, tendința naturală a acestor economii este de a se alinia la etalonul aur sau argint. În acest caz, oferta de aur este determinată de forțele pieței, de condițiile tehnologice ale ofertei, de prețurile altor bunuri, etc.

Încă de la începutul adoptării de către piață a aurului și argintului ca bani, statul a încercat să preia controlul mecanismului ofertei de bani în societate. Ar trebui să fie evident de ce dorește statul să facă aceasta: deoarece ar însemna preluarea de la piață a controlului asupra ofertei de bani și încredințarea acestuia grupului de oameni însărcinați cu conducerea aparatului de stat. De ce vor aceștia din urmă să procedeze astfel este clar: avem aici o alternativă de impozitare la metoda prelevărilor nemijlocite, pe care victimele acestei metode o consideră întotdeauna oneroasă.

Dar iată că acum stăpânii statului pot ușor să-și creeze și să cheltuiască propria lor monedă, sau să o împrumute aliaților lor preferați. Nimic din toate acestea nu era ușor de realizat până la descoperirea artei tipăritului; mai apoi, statul a pus la cale schimbarea definiției „dolarului", „lirei", „mărcii" etc., din unități de greutate ale aurului sau argintului în simple *nume* ale unor bucăți de hârtie tipărite de către guvernul central. Guvernul respectiv putea, de acum, să le tipărească pe acestea fără nici un cost, practic *ad libitum*, și să le cheltuiască sau să le dea cu împrumut după cum îi poftea inima. A fost nevoie de secole pentru ca această

complexă mutație să se înfăptuiască, dar astăzi stocul monetar și emiterea banilor, în fiecare țară, se află în întregime la discreția fiecărui guvern central în parte. Consecințele sunt din ce în ce mai vizibile, peste tot în jurul nostru.

Gândiți-vă la ce s-ar întâmpla dacă guvernul s-ar adresa unui grup de oameni – să zicem familia Jones – spunându-le: „Iată, vă dăm puterea absolută și nelimitată de a tipări dolari și de a hotărî numărul dolarilor aflați în circulație. Și veți avea o putere de monopol absolut: oricine altcineva îndrăznește să folosească această putere va fi întemnițat pentru lung, lung timp ca un falsificator diabolic și subversiv. Sperăm că veți folosi în mod înțelept această putere". Putem prezice relativ ușor ce va face familia Jones cu această nou căpătată putere. La început își va folosi puterea încetișor și cu atenție pentru a-și plăti datoriile, poate și pentru a-și cumpăra câteva lucruri deosebit de râvnite; dar apoi, obișnuindu-se cu amețitorul vin al puterii de a tipări propria lor monedă, vor începe s-o folosească din plin, cumpărându-și articole de lux, gratulându-și prietenii etc. Rezultatul va fi o creștere continuă, și chiar accelerată, a ofertei de bani și, de aici, o inflație continuă și accelerată.

Dar aceasta este exact ceea ce *au făcut* și guvernele – toate guvernele. Doar că, în loc să acorde monopolul puterii de a falsifica familiei Jones, sau altei familii, guvernul și l-a „acordat" *lui însuși*. Exact așa cum statul își acordă pentru sine monopolul puterii asupra răpirii legalizate și îl numește *recrutare*, cum el a obținut monopolul asupra jafului legalizat numindu-l *impozitare*, tot astfel el a obținut monopolul puterii de a falsifica banii, numindu-l creștere a ofertei de dolari (sau de franci, de mărci etc). În locul unui etalon aur, în locul unei monede care apare pe piața liberă și a cărei ofertă este determinată de aceasta, trăim acum supuși unui regim de etalon-hârtie discreționar. Adică dolarul, francul etc., nu sunt decât simple bucăți de hârtie cu numele respective tipărite pe ele, emise după voie de guvernul central – de aparatul de stat.

Mai mult, întrucât interesul falsificatorilor este să tipărească cât mai mulți bani cu putință fără să fie pedepsiți, tot astfel statul va tipări atâția bani, cât să nu-și pericliteze poziția, așa cum își utilizează și puterea de a impozita: pentru a extrage cât mai mulți bani cu putință, fără a da naștere prea multor strigăte de protest.

Controlul guvernamental asupra ofertei de bani este, așadar, inerent inflaționist, din aceleași motive pentru care orice sistem în care un grup de oameni obține controlul asupra tipăririi de bani este negreșit inflaționist.

SISTEMUL REZERVELOR FEDERALE ȘI SISTEMUL BANCAR CU REZERVE FRACȚIONARE

Dar inflaționarea prin simplă tipărire de bani este, astăzi, o metodă depășită. În primul rând este prea *transparentă*; cu o mulțime de bancnote de valoare nominală ridicată fluctuând în jur, publicului i-ar putea veni ideea supărătoare că motivul inflației este tipărirea tuturor banilor de către guvern – și guvernul ar putea fi lipsit de această putere. De aceea, guvernele au ticluit un mijloc mult mai complex, mai sofisticat și mult mai puțin vizibil, pentru a face același lucru: a orchestra creșteri ale ofertei monetare, spre a-și atribui mai mulți bani pentru cheltuială și pentru subvenționarea grupurilor politice favorite. Ideea este următoarea: în loc de a forța tipărirea de bani, se reține dolarii, mărcile sau francii de hârtie ca bază monetară (*„legal tender”*), apoi se construiește deasupra acestora o piramidă inversată, alcătuită din misterioasa și invizibila, dar nu mai puțin potenta „monedă scripturală” (*„checkbook money”*), adică din depozite bancare rambursabile la cerere. Rezultatul este un motor inflaționist controlat de guvern, pe care nimeni în afară de bancheri, economiști și gestionarii băncilor centrale nu-l înțelege – ceea ce se urmărește, de fapt, în mod deliberat.

Pentru început, trebuie subliniat că întregul sistem comercial-bancar, din Statele Unite sau de aiurea, se află sub controlul total al guvernului central – un control pe care băncile îl consideră binevenit, deoarece le permite să creeze bani. Băncile se află sub controlul complet al băncii centrale – o instituție guvernamentală – un control care se întemeiază, în mare parte, pe monopolul coercitiv al băncii centrale asupra tipăririi de bani. În Statele Unite, Sistemul Rezervelor Federale[4] (*The Federal Reserve System*) îndeplinește această funcție de bancă centrală. Sistemul Rezervelor Federale (*Fed*) permite deci băncilor comerciale să construiască o piramidă inversată de depozite bancare la cerere (bani scripturali) pe baza propriilor lor „rezerve" (depozite la Fed), multiplicându-le într-un raport aproximativ de 6:1 (în 1978). Cu alte cuvinte, dacă rezervele bancare la Fed cresc cu un miliard de dolari, atunci băncile au posibilitatea de a-și expanda piramidal depozitele – și chiar o fac – până la 6 miliarde de dolari, adică băncile creează bani noi în valoare de 6 miliarde de dolari.

De ce constituie depozitele bancare la cerere cea mai mare parte a ofertei monetare? Oficial, ele nu sunt bani sau mijloace legale de efectuare a plăților, de felul bancnotelor Fed. Dar ele constituie o promisiune a băncii respective de a-și rambursa depozitele la cerere în bani gheață (bilete Fed), oricând va dori deținătorul depozitului (proprietarul „contului curent"). Problema, bineînțeles, este că băncile *nu* au acești bani; și nici nu îi pot avea, de vreme ce datoriile lor sunt de 6 ori mai mari decât rezervele de care dispun, în conturile lor curente de la Fed. Publicul, pe de altă parte, este ademenit să se încreadă în bănci de penumbra de soliditate și de sanctitate aruncată asupra lor de Sistemul Rezervelor Federale. Într-adevăr, Fed poate acoperi deficitele băncilor aflate în dificultate – și chiar o face. Dacă publicul

[4] [Înființat în 1913, The Federal Reserve System (Fed) este compus din douăsprezece bănci regionale. Aceste bănci acționează coordonate de Consiliul Guvernatorilor Sistemului de Rezerve Federale, fiind în realitate o singură bancă centrală cu multiple filiale (n.tr.).]

ar înțelege procesul și s-ar abate ca o furtună asupra băncilor, cerându-și banii, Fed ar putea, cât ai clipi, dacă ar vrea, să *tipărească* întotdeauna suficienți bani pentru a scoate băncile din impas.

Fed controlează, așadar, rata inflației monetare prin ajustarea multiplicatorului (6:1), care limitează crearea banilor de către bănci, sau, și mai important, prin determinarea volumului total al rezervelor bancare. Cu alte cuvinte, dacă Fed dorește să sporească oferta totală de bani cu 6 miliarde de dolari, în loc să tipărească efectiv cele 6 miliarde, este suficient să sporească rezervele bancare cu 1 miliard de dolari și să lase apoi pe seama băncilor crearea celor 6 miliarde de dolari noi, în bani scripturali. Publicul, între timp, este ținut în ignoranță cu privire la acest proces și la semnificația lui.

Cum creează băncile depozite noi? Pur și simplu oferindu-le cu împrumut în procesul de sporire a masei monetare. Să presupunem, de exemplu, că băncile primesc noi rezerve în valoare de 1 miliard de dolari; băncile vor da credite în valoare de 6 miliarde de dolari și vor crea noile depozite în procesul de acordare a acestor noi credite. Pe scurt, când băncile comerciale împrumută bani unui individ, unei firme sau guvernului, ele nu reîmprumută bani deja existenți, pe care publicul i-a economisit din greu și i-a depus în seifurile lor – așa cum crede, de obicei, publicul. Ele împrumută noile depozite la cerere care au fost create cu ocazia efectuării împrumutului – și acestea sunt limitate doar de „rezerva obligatorie", de raportul maxim obligatoriu al depozitelor față de rezerve (de ex. 6:1). Așadar, în definitiv, ele nu tipăresc dolari de hârtie și nici nu sapă după aur; ele emit, pur și simplu, depozite sau creanțe „scripturale" asupra lor însele, rambursabile la cerere – creanțe pe care nici cu rugăciuni nu ar putea să le onoreze, dacă publicul s-ar ridica deodată, în întregime, și ar cere efectiv rambursarea tuturor conturilor sale în bani gheață.

Dar cum reușește Fed să determine (aproape întotdeauna, să *sporească*) rezervele totale ale băncilor comerciale? El

le poate *împrumuta* rezerve băncilor – și chiar o face, la o rată artificial de mică a dobânzilor („rata de scont"). Totuși, băncilor nu le place să fie îndatorate din greu Fed-ului, și astfel creditele totale acordate de Fed băncilor nu sunt niciodată foarte mari. Metoda de departe cea mai importantă prin care Fed determină rezervele totale este metoda achizițiilor *„open market"*, puțin cunoscută sau înțeleasă de public. Așadar, o bancă din cadrul Fed cumpără pur și simplu un activ de pe piața deschisă. Practic nu contează ce fel de activ cumpără banca Fed. De exemplu, ar putea fi vorba de un minicalculator de 20 de dolari. Să presupunem că Fed cumpără un calculator de buzunar de la XYZ Electronics pentru 20 de dolari. Astfel, Fed achiziționează un calculator; dar ceea ce este important, din punctul nostru de vedere, este că XYZ Electronics obține un cec de 20 de dolari de la o bancă Fed. Dar Fed nu deschide conturi curente pentru persoane fizice private, ci doar pentru bănci și pentru guvernul federal însuși. XYZ Electronics, din această cauză, poate să facă doar un singur lucru cu cecul său de 20 de dolari: să-l depoziteze la banca ale cărei servicii le utilizează în mod curent, să zicem Acme Bank. În acest moment, o altă tranzacție se desfășoară: XYZ obține o creștere de 20 de dolari în contul său curent, în „depozitul său la cerere". În schimb, Acme Bank obține un cec, emis asupra ei însăși de Fed.

Așadar, primul lucru care s-a petrecut este că suma totală de bani în posesia lui XYZ a crescut cu 20 de dolari – recenta creștere din contul de la Acme Bank – și nici un alt stoc de bani în posesia altcuiva nu s-a modificat. Deci, la sfârșitul acestei faze inițiale – faza I – oferta de bani a crescut cu 20 de dolari, exact atât cât a plătit Fed pe activul cumpărat. Dacă întreabă cineva de unde a luat Fed cei 20 de dolari ca să cumpere calculatorul, iată răspunsul: a creat 20 de dolari *din nimic,* prin simpla scriere a unui cec asupra ei însăși. Nimeni, nici Fed, nici altcineva *nu deținea* cei 20

de dolari înainte ca ei să fie creați, în procesul cheltuirii lor de către Fed.

Dar lucrurile nu se opresc aici. Într-adevăr, acum, Acme Bank, spre deliciul ei, se găsește în posesia unui cec emis de Fed. Ea dă fuga la Fed, depozitează cecul și obține o creștere cu 20 de dolari a rezervelor sale, adică a „depozitelor sale la cerere de la Fed". Acum că sistemul bancar a realizat o creștere de 20 de dolari, el poate expanda creditul – și chiar o face, adică creează mai multe depozite la cerere sub forma împrumuturilor către firme (sau către consumatori ori guvern), până la o creștere totală în monedă scripturală de 120 de dolari. La sfârșitul fazei a II-a avem, așadar, o creștere cu 20 de dolari a rezervelor bancare, generate de cumpărarea de către Fed a unui calculator pentru aceeași sumă, o creștere de 120 de dolari în depozitele bancare la cerere și o creștere cu 100 de dolari în împrumuturile bancare către firmele de afaceri sau către alți actori economici. Oferta totală de bani a crescut cu 120 de dolari, dintre care 100 au fost creați de bănci în cursul creditării cu bani scripturali către firme și 20 au fost creați de Fed, prin cumpărarea calculatorului.

În practică, bineînțeles că Fed nu-și pierde timpul cumpărând active la întâmplare. Achizițiile sale de active, pentru a inflaționa economia, sunt atât de mari, încât trebuie să decidă asupra unui activ precis, cu un grad de lichiditate mare. Concret, aceasta înseamnă cumpărarea de obligațiuni ale guvernului SUA și alte active financiare ale acestuia. Piața obligațiunilor guvernamentale SUA este imensă și extrem de lichidă, iar Fed nu mai este nevoit să intre în conflictele politice pe care le-ar implica alegerea spre cumpărare a unor acțiuni sau obligațiuni private. Acest proces are, în plus, pentru guvern, consecința fericită de a ajuta la susținerea titlurilor guvernamentale pe piață și la menținerea prețurilor obligațiunilor guvernamentale la un nivel ridicat.

Să presupunem totuși că vreo bancă, poate sub presiunea deponenților săi, va fi nevoită să-și transforme în bani gheață o parte din rezervele sale din conturile curente, pentru a obține monedă propriu-zisă. Ce se va întâmpla atunci cu Fed, din moment ce a creat, prin cecurile sale, noi depozite bancare din nimic? Nu va fi el nevoit să dea faliment sau să i se întâmple ceva similar? Nu, pentru că Fed deține un monopol asupra tipăririi de bani gheață, deci ar putea restitui depozitele sale la cerere prin tipărirea oricâtor bancnote ale Rezervei Federale ar fi necesare – și, la nevoie, așa ar proceda. Pe scurt, dacă o bancă vine la Fed și cere 20 de dolari bani gheață în schimbul rezervelor sale – sau chiar dacă cere 20 de milioane de dolari – tot ce ar avea de făcut Fed ar fi să tipărească suma cu pricina și s-o plătească. După cum putem vedea, capacitatea de a-și tipări proprii bani plasează Fed într-o poziție unică, de invidiat.

Iată, așadar, în sfârșit, cheia misterului procesului inflaționist modern. Este un proces de continuă expandare a ofertei de bani, prin continua cumpărare de către Fed a titlurilor de valoare guvernamentale pe piața deschisă. Dacă Fed dorește să sporească oferta de bani cu 6 miliarde de dolari, el va cumpăra titluri de valoare guvernamentale pe piața deschisă până la un total de 1 miliard de dolari (dacă multiplicatorul banilor – depozite la cerere/rezerve – este de 6:1), iar scopul va fi atins în mod rapid. De fapt, săptămână de săptămână, chiar în vreme ce sunt citite aceste rânduri, Fed operează pe piața deschisă de la New York, cumpărând orișice volum de obligațiuni guvernamentale asupra căruia s-a decis, și astfel își aduce contribuția la determinarea volumului inflației monetare.

Istoria monetară a acestui secol a fost una de repetate relaxări ale constrângerilor impuse asupra propensiunii statului de a inflaționa, de îndepărtare una după alta a tuturor frânelor, astfel încât, astăzi, guvernul este în măsură să inflaționeze oferta de bani și, în consecință, prețurile, după plac. În 1913, Sistemul Rezervelor Federale a fost creat pen-

tru a permite acestui sofisticat proces de expansiune piramidală să se desfășoare. Noul aranjament făcea cu putință o mare creștere a ofertei monetare și sporul de inflație necesar pentru a acoperi cheltuielile militare din primul război mondial. În 1933, un alt pas fatal a fost făcut: guvernul Statelor Unite a pus capăt utilizării, în această țară, a etalonului-aur; cu alte cuvinte, dolarii, deși încă definiți legal în termenii unei greutăți în aur, nu mai erau convertibili în aur. Pe scurt, înainte de 1933, exista o importantă restricție în calea capacității Fed de a inflaționa și de a expanda oferta de bani: bancnotele Sistemului Rezervelor Federale erau ele însele plătibile în cantitatea echivalentă de aur.

Există, bineînțeles, o diferență crucială între aur și bancnotele Sistemului Federal de Rezerve. Guvernul nu poate crea aur nou după plac. Aurul trebuie să fie extras, printr-un proces costisitor, din pământ. Dar bancnotele Sistemului Rezervelor Federale pot fi emise după voie, practic fără nici un cost în resurse. În 1933, guvernul Statelor Unite a îndepărtat bariera aurului din calea potențialului său inflaționist, prin trecerea la bani discreționari: însuși dolarul de hârtie devenea etalon monetar, iar guvernul, furnizorul monopolist al dolarilor. În America, abandonarea etalonului-aur a fost măsura care a pavat drumul către puternica inflație a banilor și a prețurilor, survenită în timpul și după cel de al doilea război mondial.

Dar mai exista încă o muscă în frișca inflaționistă, o constrângere rămasă în calea propensiunii guvernului SUA către inflație. Deși Statele Unite renunțaseră la aur în interior, ele erau încă angajate să convertească în aur toți dolarii de hârtie (și, în ultimă instanță, dolarii scripturali ai băncilor) deținuți de guvernele străine, dacă acestea ar fi dorit-o. Pe scurt, ne aflam încă sub incidența unei forme ciuntite și adulterate a etalonului-aur, *pe plan internațional*. Astfel, pe măsură ce Statele Unite măreau oferta de bani și prețurile, în anii '50 și '60, dolarii și creanțele asupra lor (hârtie și monedă scriptural) se acumulau în mâinile guvernelor euro-

pene. După o mulțime de matrapazlâcuri economice și de șantaje politice pentru a convinge guvernele străine să nu-și exercite dreptul de a converti dolarii în aur, în august 1971, Statele Unite au declarat faliment național prin repudierea obligațiilor contractuale solemn acceptate în prealabil, „închizând fereastra aurului". Nu este o coincidență că azvârlirea, în acest mod, a ultimului vestigiu al restricțiilor impuse de aur asupra guvernelor lumii a fost urmată de inflația cu două cifre din 1973-1974 din SUA și de o inflație similară în restul lumii.

Am explicat, până aici, inflația cronică și pe cale de agravare de care suferă lumea contemporană și Statele Unite: ea este produsul nefericit al procesului, consumat în acest secol, de transformare treptată a banilor standard din aur în hârtie guvernamentală și al dezvoltării sistemelor bancare centralizate, ca mecanisme de expandare piramidală a banilor scripturali, pe baza monedei de hârtie inflaționiste. Aceste două evoluții interdependente converg și se reduc la însușirea de către guvern a controlului asupra ofertei monetare.

Deși am explicat problema inflației, nu am examinat încă problema ciclului de afaceri, a recesiunilor și a stagflației sau a recesiunii inflaționiste. Cum se explică ciclul de afaceri și noul fenomen misterios al stagflației?

Creditul bancar și ciclul de afaceri

Ciclul de afaceri a apărut în lumea occidentală în ultima parte a secolului al XVIII-lea. Era un fenomen ciudat, deoarece părea să nu aibă nici un motiv. Într-adevăr, el nu existase înainte. Ciclul de afaceri consta dintr-o serie de „explozii" (*booms)* și prăbușiri (*busts*) economice, care apăreau regulat (chiar dacă nu strict periodic) din perioade de inflație, marcate prin creșterea activității economice, un spor de ocupare al forței de muncă și creșteri ale prețurilor, urmate de recesiuni sau depresiuni abrupte, marcate prin

declinul activității economice, creșterea șomajului și scăderi ale prețurilor; și apoi, după o astfel de perioadă de recesiune, se producea o revenire economică și începea din nou o fază de boom.

A priori, nu există nici un motiv să ne așteptăm ca activitatea economică să urmeze acest model ciclic. Bineînțeles, vor exista valuri ciclice în anumite tipuri specifice de activitate; astfel, lăcusta de 7 ani va cauza un ciclu de 7 ani în activitățile de combatere a lăcustelor, în producția de echipamente și de sprayuri antilăcustă etc. Dar nu există nici un motiv să ne așteptăm la cicluri de tip boom-bust la scara întregii economii. În fapt, avem motive să ne așteptăm la un scenariu diametral opus; într-adevăr, de obicei, piața liberă funcționează lin și eficient și, mai ales, fără concentrări masive de erori, ca acelea care devin evidente când boom-ul se transformă brusc în recesiune, determinând pierderi severe. Și, într-adevăr, înainte de sfârșitul secolului al XVIII-lea, nu existau astfel de cicluri globale. În general, afacerile se desfășurau lin și uniform, până când intervenea o tulburare bruscă: o lipsă acută a grâului putea determina un colaps economic într-o țară agricolă; confiscarea de către rege a celei mai mari părți a banilor din mâinile finanțiștilor era urmată de o depresiune bruscă; un război distrugea rețelele comerciale. În toate aceste cazuri exista o lovitură specifică dată comerțului de către o cauză singulară, ușor de identificat, fără a mai fi nevoie de a căuta explicații suplimentare.

Care este cauza, așadar, a noului fenomen al ciclului de afaceri? S-a observat că ciclul apărea în zonele cele mai avansate economic din fiecare țară: în orașele port, în zonele ce făceau comerț cu centrele de producție cele mai avansate din lume. În Europa de Vest au început să se manifeste, în această perioadă, la o scară semnificativă, două fenomene diferite și extrem de importante, exact în cele mai avansate centre de producție și de comerț: industrializarea și activitatea băncilor comerciale. Activitatea băncilor comerciale era genul de activitate bancară cu „rezerve fracționare”

analizată anterior, prima bancă centrală din lume fiind Banca Angliei, care a apărut la sfârșitul secolului al XVIII-lea, la Londra. Până în secolul al XIX-lea, în noua disciplină a economiei și printre scriitorii și comentatorii financiari, au început să se contureze două tipuri de teorii în încercarea de a explica noul și nedoritul fenomen al ciclului: cele care aruncau vina pe existența industriei și cele concentrate asupra sistemului bancar. Prima, în esență, socotea că responsabilitatea pentru ciclul de afaceri este înstructurată adânc în însuși principiul de funcționare al economiei libere de piață – și era ușor pentru astfel de economiști să ceară fie abolirea pieței (e.g., Karl Marx), fie controlul și reglementarea sa drastică de către guvern cu scopul de a netezi ciclul (e.g., Lordul Keynes). Pe de altă parte, acei economiști care vedeau defectul ca fiind al sistemului bancar cu rezerve fracționare învinuiau o zonă aflată în afara economiei de piață – banii și activitățile bancare – pe care nici măcar liberalismul clasic englez nu aspirase vreodată să le scoată de sub controlul strâns al guvernului. Chiar și în secolul al XIX-lea, așadar, învinuirea băncilor însemna, în esență, învinuirea guvernului pentru ciclul de tip boom-bust.

Nu putem intra aici în detalii asupra numeroaselor greșeli ale școlilor de gândire ce învinuiau economia de piață pentru cicluri; este suficient să spunem că aceste teorii nu pot explica creșterea prețurilor în perioada de boom și nici scăderea acestora în perioada de recesiune, sau concentrările masive de erori, ce apar brusc sub forma unor pierderi severe, atunci când boom-ul se transformă în recesiune.

Primii economiști care au dezvoltat o teorie a ciclului centrată asupra banilor și a sistemului bancar au fost David Ricardo, economistul clasic englez de la începutul secolului al XIX-lea, și discipolii săi, care au dezvoltat „teoria monetară" a ciclului de afaceri[5]. Teoria ricardiană suna cam

[5] Pentru analiza care urmează în acest capitol, vezi Rothbard, *Depressions: Their Cause and Cure*, p. 13-26.

așa: băncile cu rezerve fracționare, dirijate și controlate de guvern și de banca centrală a acestuia, expandează creditele. Pe măsură ce creditul se expandează piramidal pe baza banilor de hârtie și a aurului, oferta de bani (sub forma depozitelor bancare sau, în acea perioadă istorică, a bancnotelor) se mărea. Expansiunea ofertei de bani sporește prețurile și pune în mișcare boom-ul inflaționist. Pe măsură ce boom-ul continuă, alimentat de piramida de bancnote și depozite sprijinită pe aur, prețurile interne cresc și ele. Dar aceasta înseamnă că prețurile interne vor fi din ce în ce mai mari față de prețurile bunurilor importate, astfel încât importurile vor crește, iar exporturile către țările străine vor scădea. Va apărea și se va amplifica un deficit în balanța de plăți, care va trebui plătit cu aur, ce se va scurge din țara inflaționistă către țările cu monedă forte. Pe măsură ce aurul se scurge în afara țării, piramida bancară și monetară, aflată în plină expansiune, va deveni din ce în ce mai greu de susținut, iar băncile se vor găsi ele însele într-un pericol mereu crescând de a da faliment. În cele din urmă, guvernul și băncile vor trebui să-și oprească expansiunile și, pentru a se salva, băncile vor fi nevoite să-și restrângă împrumuturile bancare și moneda scripturală.

Trecerea bruscă de la expansiunea creditului bancar la contracția acestuia inversează imaginea economică, iar boom-ul este urmat rapid de recesiune. Băncile trebuie să-și retragă coarnele, iar activitatea economică și comercială suferă, pe măsură ce presiunea pentru plata și reducerea datoriilor crește. Scăderea ofertei de bani, la rândul ei, duce la o scădere generală a prețurilor („deflație"). Faza recesiunii sau depresiunea a sosit. Dar, pe măsură ce oferta de bani și prețurile scad, bunurile autohtone devin din nou competitive în fața bunurilor străine și balanța de plăți se inversează, surplusul înlocuind deficitul. Aurul se întoarce în țară și, cum depozitele și notele bancare se contractă pe o bază de aur în expansiune, situația băncilor devine mult mai bună și restabilirea economică începe.

Teoria ricardiană avea câteva caracteristici notabile: ea explica comportamentul prețurilor concentrându-se asupra schimbărilor în oferta de bani a băncilor (care, într-adevăr, crescuse de fiecare dată în perioadele de boom și scăzuse în perioadele de recesiune). De asemenea, ea oferea o explicație a comportamentului balanței de plăți. Mai mult, ea lega boom-ul de recesiune, astfel încât recesiunea era văzută ca o consecință a boom-ului precedent. Și nu numai o consecință, ci și mijlocul salutar de ajustare a economiei în fața intervenției nechibzuite ce declanșase boom-ul inflaționar.

Pe scurt, pentru prima dată, recesiunea nu era văzută nici ca o pedeapsă ivită din iad, nici ca o catastrofă endogenă, generată de modul de funcționare internă a unei economii de piață industrializate. Ricardienii realizau că răul cel mare era boom-ul inflaționist inițial, cauzat de intervenția guvernului în sistemul bancar și monetar și că recesiunea, oricât de neplăcute ar fi simptomele ei, este, în realitate, procesul necesar de ajustare, prin care efectele nocive ale boom-ului intervenționist se elimină și dispar din sistemul economic. Depresiunea este procesul prin care economia de piață se adaptează, aruncă de-o parte excesele și distorsiunile boom-ului inflaționist și restabilește o situație economică sănătoasă. Depresiunea este reacția neplăcută, dar necesară, la distorsiunile și excesele boom-ului anterior.

Atunci de ce reapare întotdeauna ciclul economic? De ce începe următorul ciclu boom-bust? Pentru a răspunde la aceasta, trebuie să înțelegem motivațiile băncilor și ale guvernului. Băncile comerciale trăiesc și obțin profit din expandarea creditelor și din crearea unei noi oferte de bani; prin urmare, ele sunt înclinate prin natura lor să procedeze astfel, „să monetizeze creditele" ori de câte ori au posibilitatea. Guvernul dorește de asemenea să inflaționeze, atât pentru a-și mări propriul venit (prin tipărire de bani ori prin reglementarea sistemului bancar, astfel încât acesta să poată finanța deficitele guvernamentale), cât și pentru a

subvenționa grupurile economice și politice favorite printr-un boom economic și prin credite ieftine. Știm astfel de ce începe boom-ul inițial. Dar guvernul și băncile trebuie să dea înapoi sub amenințarea unui dezastru, atunci când momentul crizei sosește. Însă, pe măsură ce aurul intră din nou în țară, situația băncilor se îmbunătățește, iar când băncile și-au revenit suficient, atunci se află în poziția încrezătoare de a-și relua tendința lor naturală de a inflaționa oferta de bani și de credite. Și astfel, *următorul* boom își începe drumul, sădind semințele pentru *următoarea* recesiune inevitabilă.

Astfel, teoria ricardiană explica și recurența continuă a ciclului de afaceri. Dar nu explica două lucruri. Primul – și cel mai important – nu explica erorile masive și concentrate pe care oamenii de afaceri văd deodată că le-au făcut, când criza îi lovește și recesiunea urmează boom-ului. Într-adevăr, oamenii de afaceri obișnuiesc să anticipeze cu succes și nu li se întâmplă să facă brusc o mulțime de erori grave, care îi forțează să suporte pierderi masive și severe. În al doilea rând, o altă caracteristică importantă a ciclului de afaceri a fost că atât boom-ul, cât și recesiunea au fost mult mai severe în industria „bunurilor de capital" (industriile producătoare de mașini, echipamente, aparatură sau materii prime industriale) decât în industriile bunurilor de consum. Iar teoria ricardiană nu explică în nici un fel această caracteristică a ciclului.

Teoria austriacă, sau misesiană, a ciclului de afaceri a pornit de la analiza ricardiană și a dezvoltat propria teorie a „suprainvestițiilor monetare", sau, mai exact, a „malinvestițiilor monetare", pentru a da seama de ciclul de afaceri. Teoria austriacă a reușit să explice nu numai fenomenele explicate de ricardieni, dar și concentrarea de erori și intensitatea mai mare a ciclurilor în sectorul bunurilor de capital. Și, după cum vom vedea, este singura care poate cuprinde și fenomenul modern al stagflației.

Mises începe la fel ca ricardienii: guvernul și banca sa centrală stimulează expansiunea creditului bancar prin cumpărarea de active și astfel cresc rezervele bancare. Băncile încep să mărească creditul și implicit oferta națională de bani sub forma depozitelor curente (bancnotele private practic dispărând). Ca și ricardienii, Mises observă că această expansiune a banilor bancari ridică prețurile și cauzează inflația.

Dar, așa cum evidențiază Mises, ricardienii au subestimat nefericitele consecințe ale inflației creditului bancar. Pentru că ceva și mai sinistru se petrece. Expansiunea creditului bancar nu crește numai prețurile, ci scade artificial și rata dobânzii – și astfel trimite semnale ce induc în eroare oamenii de afaceri, determinându-i să facă investiții nesănătoase și neeconomice.

Pe piața liberă și neîngrădită, rata dobânzii la împrumuturi este determinată doar de „preferințele de timp" ale tuturor indivizilor ce compun economia de piață. Într-adevăr, esența oricărui împrumut este că un „bun prezent" (bani care pot fi folosiți în prezent) este schimbat contra unui „bun viitor" (un IOU[6] care poate fi folosit la un moment dat în viitor). Deoarece oamenii preferă întotdeauna banii „în mână" perspectivei de a obține aceeași sumă la un moment dat în viitor, bunurile prezente sunt cotate întotdeauna, pe piață, cu un surplus față de bunurile viitoare. Acest câștig sau „*agio*" este rata dobânzii, iar mărimea ei se va modifica potrivit gradului în care oamenii preferă prezentul viitorului, adică potrivit gradului preferințelor de timp.

Preferințele de timp ale oamenilor determină, de asemenea, măsura în care ei vor economisi și investi pentru uzul ulterior, în comparație cu cât de mult vor consuma ei astăzi. Dacă preferințele de timp ale oamenilor ar scădea, adică dacă gradul în care preferă prezentul asupra viitorului se micșorează, atunci oamenii vor avea tendința să consu-

[6] [„I owe you", expresie semnificând orice hârtie prin care se recunoaște existența unei datorii (bancnotă, cec, bon etc.). (n.tr.)]

me mai puțin astăzi și să economisească și să investească mai mult; în același timp, și din același motiv, rata dobânzii, adică rata scontării pentru timp, va scădea de asemenea. Creșterea economică apare, în mare măsură, ca rezultat al unor rate ale preferinței de timp în scădere, care duc la o creștere a raportului dintre economii și investiții față de consum, precum și la o scădere a ratei dobânzii.

Dar ce se întâmplă când rata dobânzii scade *nu* din cauza reducerii voluntare a preferinței de timp și a economisirii mai mari survenite din partea publicului, ci datorită intervenției guvernului, care promovează expansiunea creditului bancar și a banilor creați de bănci? Într-adevăr, banii scripturali nou creați în procesul acordării de împrumuturi bancare către firme vor apărea pe piață ca ofertă suplimentară de împrumuturi și vor determina, cel puțin inițial, scăderea ratei dobânzii. Ce se întâmplă, cu alte cuvinte, când rata dobânzii scade artificial, datorită intervenției guvernului, mai degrabă decât natural, prin schimbări ale ierarhiilor valorice și ale preferințelor publicului consumator?

Se întâmplă lucruri neplăcute. Într-adevăr, oamenii de afaceri, văzând rata dobânzii scăzută, vor reacționa așa cum trebuie să o facă întotdeauna în fața unor astfel de schimbări ale semnalelor pieței: ei vor investi mai mult în bunuri de capital. Investițiile, mai ales în proiecte foarte întinse și mari consumatoare de timp, care *anterior* păreau neprofitabile, apar acum ca profitabile, din cauza scăderii costului dobânzii. Pe scurt, oamenii de afaceri acționează la fel cum ar fi făcut-o *dacă economiile ar fi crescut cu adevărat*: ei se pun în mișcare și investesc aceste presupuse economii. Ei își măresc investițiile în echipamente durabile, bunuri de capital, materii prime industriale și în construcții, relativ la producția directă de bunuri de consum.

Astfel, firmele împrumută fericite de la bănci banii nou creați, care le parvin la rate ieftine; ei folosesc banii pentru a investi în bunuri de capital și, în cele din urmă, acești bani ajung să fie plătiți ca salarii mai mari, către muncitori,

în industriile bunurilor de capital. Cererea mărită a firmelor ridică costul forței de muncă, dar firmele cred că vor fi capabile să plătească aceste costuri mari, deoarece au fost păcălite de intervenția guvernului și a băncii pe piața de împrumuturi și de extrem de importanta falsificare de către aceasta a semnalului ratei dobânzii de pe piață – semnalul ce determină cât de multe resurse vor fi alocate producerii de bunuri de capital și cât de multe bunurilor de consum.

Problemele apar la suprafață atunci când muncitorii încep să cheltuiască noii bani emiși de către bănci, pe care i-au primit sub forma unor salarii mărite. Pentru că, *în realitate*, preferința de timp a publicului nu a scăzut; publicul *nu dorește* să economisească mai mult decât a făcut-o. Astfel, muncitorii se pornesc să consume cea mai mare parte a noului lor venit, pe scurt, să restabilească vechile raporturi consum/economii. Aceasta înseamnă că ei reorientează acum cheltuielile din economie înapoi către industriile bunurilor de consum, că ei nu economisesc și nu investesc suficient pentru a justifica achiziționarea mașinilor, a echipamentelor de producție, a materiilor prime industriale etc., nou produse. Această insuficiență de economii-și-investiții, necesare pentru cumpărarea tuturor bunurilor noi de capital la prețurile anticipate și existente, se dezvăluie ca o depresiune bruscă și tăioasă în industriile bunurilor de capital. O dată ce consumatorii restabilesc raportul consum/investiții pe care îl doresc, se descoperă că firmele au investit prea mult în bunuri de capital (de unde denumirea de „*teorie a suprainvestițiilor monetare*") și, de asemenea, au investit prea puțin în bunuri de consum. Firmele au fost seduse de manipulările guvernamentale, de scăderea artificială și falsă a ratei dobânzii și au acționat ca și cum ar fi fost disponibile pentru investiții mai multe economii decât erau în realitate. De îndată ce noii bani creați de bănci s-au filtrat în sistem și consumatorii au restabilit vechile lor raporturi ale preferinței de timp, a devenit clar că nu existau suficiente economii pentru a cumpăra bunurile destinate

producției și că firmele au investit greșit cantitatea limitată de economii disponibilă („teoria *malinvestițiilor* monetare"). Firmele au suprainvestit în bunuri de capital și subinvestit în bunuri de consum.

Boom-ul inflaționist duce, astfel, la distorsionări ale sistemului de prețuri și de producție. Prețurile forței de muncă, ale materiilor prime și ale utilajelor din industriile producătoare de bunuri de capital sunt mult prea supralicitate în perioada de boom pentru a mai putea fi profitabile în momentul în care consumatorii vor fi capabili să-și reafirme vechile preferințe de consum/investiții. „Depresiunea" este astfel văzută – chiar mai mult decât în teoria ricardiană – ca o perioadă de însănătoșire necesară, în care economia de piață lichidează și nimicește investițiile nesănătoase, neeconomice din perioada de boom și restabilește acele raporturi dintre consum și investiții care sunt cu adevărat dorite de consumatori. Depresiunea este procesul dureros, dar necesar, prin care piața liberă se debarasează de excesele și erorile boom-ului și restabilește funcțiile economiei de piață, care asigură servirea eficientă a masei consumatorilor. Cum prețurile factorilor de producție (pământ, muncă, utilaje, materii prime) au fost supralicitate în industriile bunurilor de capital în timpul perioadei de boom, înseamnă că aceste prețuri trebuie lăsate să scadă în timpul recesiunii, până când sunt reinstaurate adevăratele raporturi de piață pentru prețuri și producție.

Altfel spus, boom-ul inflaționist nu va mări doar prețurile în general, ci va distorsiona de asemenea prețurile relative, adică relațiile unui anumit tip de preț cu un altul. Rezumând, expansiunea inflaționistă a prețurilor va crește toate prețurile; dar prețurile și salariile din industriile bunurilor de capital vor crește mai rapid decât prețurile din industriile bunurilor de consum. Pe scurt, boom-ul va fi mai intens în industriile bunurilor de capital decât în cele ale bunurilor de consum. Pe de altă parte, rolul esențial al perioadei de ajustare prin depresiune va fi să scadă prețurile și salariile

în industriile bunurilor de capital relativ la cele de consum, pentru a induce reîntoarcerea resurselor de la supradimensionatele industrii ale bunurilor de capital către cele vădu-vite ale bunurilor de consum. Toate prețurile vor scădea din cauza contracției creditului bancar, dar prețurile și salariile în industriile bunurilor de capital vor scădea mult mai rapid decât în cele ale bunurilor de consum. Concluzionând, atât boom-ul, cât și recesiunea vor fi mai intense în industrii-le bunurilor de capital decât în cele de consum. Astfel, am explicat intensitatea superioară a ciclurilor de afaceri în cel dintâi tip de industrie.

Totuși, pare să existe un punct slab în această teorie; într-adevăr, din moment ce salariații încasează sporul monetar sub forma unor salarii ridicate destul de repede și imediat încep să-și reafirme raporturile dorite consum/investiții, cum se face că boom-urile continuă ani de zile fără să fie lichidate: fără ca investițiile lor nesănătoase să fie dezvălu-ite sau ca erorile lor cauzate de falsificarea bancară sem-nalelor pieței să devină evidente? Pe scurt, de ce îi trebuie atât de mult timp procesului de ajustare prin depresiune, înainte să-și înceapă lucrul? Răspunsul este că boom-urile ar avea într-adevăr viața scurtă (să zicem de câteva luni) *dacă* expansiunea creditelor bancare și subsecventa împing-ere a ratelor dobânzii sub nivelul pieței libere ar fi doar o afacere singulară. Dar problema crucială este că expansiu-nea creditelor *nu* este singulară. Ea continuă neabătut, ne-lăsând consumatorului nici o șansă de a restabili raporturile preferate între consum și economisire, nepermițând nicio-dată creșterii costului în industriile bunurilor de capital să ajungă din urmă creșterea inflaționară a tuturor prețurilor. Ca în doparea repetată a unui cal, boom-ul este stimulat și îndepărtat cât mai mult timp cu putință de inevitabila sancțiune, prin doze repetate și accelerate de credit bancar stimulator. Doar atunci când expansiunea creditului bancar trebuie, în sfârșit, să se oprească sau să încetinească ver-tiginos, fie pentru că băncile devin instabile, fie pentru că

publicul este neliniștit de inflația continuă, pedeapsa binemeritată ajunge din urmă boom-ul. Imediat ce expansiunea creditului încetează, lăutarii trebuie plătiți, iar inevitabila reajustare trebuie să lichideze suprainvestițiile nesănătoase din vremea boom-ului și să reorienteze economia în mai mare măsură către producția de bunuri de consum. Și bineînțeles, cu cât este alimentat boom-ul mai mult, cu atât malinvestițiile ce trebuie lichidate sunt mai mari și cu atât reajustarea ce trebuie făcută este mai chinuitoare.

Astfel, teoria austriacă explică acumularea masivă de erori (suprainvestiții în industria bunurilor de capital ce se dezvăluie brusc, o dată cu oprirea stimulării artificiale a expansiunii creditului) și intensitatea superioară a boomului și a recesiunii în industriile de bunuri de capital, față de cele de bunuri de consum. Explicația sa pentru fenomenul recurenței, pentru inaugurarea următorului boom, este similară cu cea ricardiană; o dată lichidările și falimentele terminate, iar ajustările prețurilor și ale producției completate, economia și băncile încep să-și revină, astfel încât băncile se pot întoarce la doritul și naturalul obicei al expansiunii creditelor. Care este explicația austriacă – singura explicație propusă – a fenomenului stagflației? Cum se face că, în recesiunile recente, prețurile continuă să crească? Trebuie, mai întâi, să atragem atenția că în special prețurile *bunurilor de consum* continuă să crească în timpul recesiunilor, îngrozind publicul și oferindu-i simultan tot ceea ce este mai rău din cele două lumi: șomaj masiv *și* creștere a costului vieții. Astfel, în timpul depresiunii din 1974-1976, prețurile bunurilor de consum au crescut rapid, dar prețurile *en gros* au rămas neschimbate, în timp ce prețurile materiilor prime industriale au scăzut rapid și substanțial. Cum se face deci că, în actualele recesiuni, costul vieții continuă să crească?

Să ne întoarcem și să examinăm ce s-a întâmplat cu prețurile în clasicul ciclu boom-bust de stil vechi (model antebelic). În timpul boom-urilor, oferta de bani creștea și,

implicit, prețurile în general creșteau, dar prețurile bunurilor de capital creșteau *mai mult* decât cele ale bunurilor de consum, atrăgând resursele din sectorul bunurilor de consum către cel al bunurilor de capital. Pe scurt, făcând abstracție de creșterea generală a prețurilor, în perioada de boom prețurile bunurilor de capital *creșteau* și cele ale bunurilor de consum *scădeau, unele relativ la celelalte.* Ce se întâmpla în perioadele de recesiune? Situația se inversa: oferta de bani scădea, și, implicit, prețurile în general scădeau, dar prețurile bunurilor de capital scădeau *mai mult* decât cele ale bunurilor de consum, atrăgând resurse dinspre industriile producătoare de bunuri de capital către cele producătoare de bunuri de consum. Pe scurt, făcând abstracție de declinul general al prețurilor, în timpul recesiunii, prețurile bunurilor de capital *scădeau* și cele ale bunurilor de consum creșteau*, unele relativ la celelalte*.

Punctul de vedere austriac este că acest scenariu al prețurilor relative în perioadele de boom și recesiune *se desfășoară încă,* neschimbat. În timpul boom-urilor, prețurile bunurilor de capital continuă să crească și cele ale bunurilor de consum continuă să scadă, *unele relativ la celelalte* – și viceversa în timpul recesiunii. Diferența este că a apărut o nouă lume monetară, după cum am arătat anterior în acest capitol. Astăzi, pentru că etalonul-aur a fost eliminat, Fed-ul poate mări și chiar mărește oferta de bani *tot timpul*, indiferent dacă este boom sau recesiune. Nu a mai existat o contracție a ofertei de bani de la începutul anilor 1930 – și nici nu este probabil că va mai fi vreuna în viitorul previzibil. Așa că astăzi, întrucât oferta de bani crește *întotdeauna*, prețurile în general sunt *întotdeauna* în creștere, uneori mai încet, alteori mai repede.

Pe scurt, în recesiunea clasică, prețurile bunurilor de consum erau întotdeauna în creștere relativ la cele ale bunurilor de capital. Astfel, dacă prețurile bunurilor de consum scădeau cu 10% într-o recesiune anume, iar prețurile bunurilor de capital scădeau cu 30%, prețurile bunurilor de

consum creșteau substanțial în termeni relativi. Dar, din punctul de vedere al consumatorului, scăderea costului vieții era foarte binevenită și era, într-adevăr, o binecuvântată îndulcire cu zahăr a pilulei amare a recesiunii sau depresiunii. Chiar și în timpul Marii Depresiuni din anii 1930, cu rate foarte mari ale șomajului, cele 75-80 de procente din forța de muncă încă angajată se bucurau de prețuri de chilipir pentru bunurile de consum cumpărate.

Dar astăzi, cu reglajul fin de sorginte keynesiană în funcțiune, zahărul a fost extras din pilulă. Acum, că ofertei de bani – și implicit nivelului general al prețurilor – nu li se mai permite *niciodată* să scadă, creșterea prețurilor relative ale bunurilor de consum în timpul unei recesiuni îl va lovi pe consumator și ca o creștere vizibilă a prețurilor nominale. Costul vieții crește astăzi într-o recesiune, și astfel consumatorul culege tot ce este mai rău din cele două lumi posibile; în vremea ciclului clasic de afaceri, înainte de stăpânirea lui Keynes și a Consiliului Consultanților Economici, cel puțin el suferea de câte o singură calamitate deodată.

Care sunt, așadar, concluziile de politică economică ce rezultă rapid și ușor din analiza austriacă a ciclului de afaceri? Ele sunt diametral opuse celor keynesiene. Într-adevăr, dacă virusul distorsionării prețurilor și a producției se naște din expansiunea inflaționistă a creditului bancar, recomandarea austriacă pentru ciclul de afaceri va fi: în primul rând, dacă suntem într-o perioadă de boom, guvernul și băncile trebuie să înceteze imediat inflaționarea. Este adevărat că această încetare a stimulării artificiale va pune inevitabil capăt boom-ului inflaționist și va inaugura inevitabila recesiune sau depresiune. Dar, cu cât guvernul amână mai mult acest proces, cu atât vor fi mai nemiloase reajustările necesare. Cu cât este făcută mai devreme reajustarea prin depresiune, cu atât mai bine. Aceasta înseamnă, de asemenea, că guvernul nu trebuie niciodată să încerce întârzierea procesului depresiunii; acesteia trebuie să i se permită să

se consume cât mai repede posibil, astfel încât adevărata însănătoșire să poată începe. Aceasta înseamnă, așadar, că guvernul trebuie să evite mai ales intervențiile atât de dragi inimilor keynesiene. Nu trebuie niciodată să încerce sprijinirea situațiilor de afaceri nesănătoase; nu trebuie niciodată să acopere deficitele sau să împrumute bani unor firme aflate la ananghie. Pentru că aceasta nu face decât să prelungească agonia și să transforme o depresiune rapidă și tăioasă într-o boală cronică și prelungită. Guvernul nu trebuie niciodată să încerce să susțină salariile sau prețurile, mai ales în industriile bunurilor de capital; aceasta ar prelungi și ar amâna pe termen nelimitat încheierea procesului de ajustare prin depresiune. De asemenea, acest tip de politici va cauza o depresiune pe termen lung și nelimitat, precum și șomaj masiv în industriile vitale de bunuri de capital. Guvernul nu trebuie să încerce să inflaționeze din nou cu scopul de a ieși din depresiune. Chiar dacă această reinflaționare are succes (ceea ce nu este câtuși de puțin sigur), ea nu va aduce decât probleme mai mari și o depresiune reînnoită și prelungită mai târziu. Guvernul nu trebuie să facă nimic care ar încuraja consumul și nu trebuie să-și sporească propriile cheltuieli, deoarece acest fapt, la rândul lui, va spori rata socială consum/investiții – atunci când singurul lucru care ar grăbi procesul de ajustare ar fi scăderea ratei consum/economii, astfel încât tot mai multe din actualele investiții nesănătoase să poată deveni valide și economic viabile. Singurul mod în care guvernul poate fi de ajutor în acest proces este reducerea propriului său buget, ceea ce va ridica rata investițiilor față de consum în economie (deoarece cheltuielile guvernamentale pot fi privite ca niște cheltuieli de consum ale birocraților și ale politicienilor).

Prin urmare, rolul guvernului, potrivit analizei austriece a depresiunii și a ciclului de afaceri, ar fi să nu facă absolut nimic. Sarcina sa ar fi să pună capăt propriilor sale politici inflaționiste și să mențină o politică economică de tip „*han-*

ds-off" sau „*laissez-faire*". În rest, orice ar face va amâna și va obstrucționa procesul de ajustare al pieței; cu cât va face mai puține lucruri, cu atât procesul de ajustare al pieței își va isprăvi treaba mai repede, deschizând calea unui revirriment economic sănătos.

Rețeta austriacă pentru a combate o depresiune este, așadar, diametral opusă celei keynesiene: guvernul trebuie să-și țină, fără excepție, mâinile jos de pe economie și să se mărginească la oprirea propriei sale inflații și la reducerea propriului său buget.

Este, desigur, limpede că analiza austriacă a ciclului de afaceri se încadrează armonios în perspectiva libertariană asupra guvernului și asupra unei economii libere. Cum statul va dori întotdeauna să inflaționeze și să intervină în economie, o strategie de reconstrucție libertariană ar accentua importanța separării absolute a banilor și sistemului bancar de stat. Aceasta ar implica cel puțin abolirea Sistemului Federal de Rezerve și întoarcerea la o monedă-marfă (aur sau argint), astfel încât unitatea monetară să fie din nou o unitate de măsură a greutății unei mărfi produse de piață, în loc să fie numele unei bucăți de hârtie tipărite de aparatul de falsificare al statului.

3
Protecția

Poliția, dreptul și tribunalele

Protecția polițienească

Piața și libera inițiativă există și, de aceea, cei mai mulți dintre noi își pot închipui fără dificultate o piață liberă capabilă să asigure majoritatea bunurilor și serviciilor. Pe de altă parte, domeniul în care posibilitățile pieței sunt cel mai dificil de apreciat este, probabil, cel care ar rezulta din abolirea gestiunii guvernamentale a serviciilor de protecție: poliția, tribunalele, etc. – domeniul ce cuprinde apărarea persoanei și proprietății împotriva atacurilor sau cotropirilor. Oare cum ar putea inițiativa privată și piața liberă să furnizeze *asemenea* servicii? Cum ar putea poliția, sistemele legale, serviciile judiciare, vegherea la executarea legilor, penitenciarele – cum ar putea fi toate acestea furnizate pe o piață liberă? Am văzut deja felul în care cel puțin o mare parte din serviciile de protecție ale poliției ar putea fi furnizate de diverși proprietari de străzi și de zone teritoriale. Acum este însă necesar să examinăm sistematic domeniul acesta, în întregime.

Există, în primul rând, o eroare larg împărtășită, răspândită până și printre majoritatea adepților capitalismului de tip laissez-faire, potrivit căreia guvernul trebuie să furnizeze „protecția polițienească", ca și cum protecția polițienească ar fi o entitate absolută, unic determinată, o

---

Traducere după Murray N. Rothbard, *For a New Liberty. The Libertarian Manifesto*, [Manifestul liberal: În apărarea libertății naturale], ch. 12: „The Public Sector, III: Police, Law, and the Courts", [1973] 1994, San Francisco, CA: Fox & Wilkes. Traducere de Dan Cristian Comănescu

cantitate fixă de ceva anume, pe care guvernul o furnizează tuturor. În realitate însă, nu există nici un fel de bun absolut numit „protecție polițienească", după cum nu există nici alte bunuri unic determinate și absolute, numite „hrană" sau „adăpost". Este adevărat că fiecare dintre noi plătește impozite pentru o cantitate aparent determinată de protecție, dar aceasta este o mistificare. În realitate, există posibilități aproape infinite de gradare pentru mai toate serviciile de protecție. Pentru orice persoană sau firmă de afaceri dată, poliția poate furniza orice, începând de la un polițist care patrulează, făcându-și rondul o dată pe noapte, continuând cu doi polițiști care patrulează constant în jurul fiecărui cuartal, sau cu mașini de poliție care circulă pe străzi, sau cu unul ori mai mulți body-guarzi personali, cu activitate permanentă. Mai mult, există numeroase alte decizii pe care poliția trebuie să le ia, a căror complexitate devine evidentă îndată ce îndepărtăm perdeaua mistificatoare a „protecției" absolute. Cum își va aloca poliția fondurile, care sunt, desigur, întotdeauna limitate, aidoma fondurilor tuturor celorlalți indivizi, organizații și agenții? Cât de mult va investi poliția în echipament electronic? Dar în echipamentul de luare a amprentelor? Dar în detectivi, ca substitut al polițiștilor în uniformă? Dar în mașinile de patrulă, ca substitut al poliției pedestre etc.?

Esența problemei este că guvernul nu dispune de nici un criteriu rațional de alocare a acestor resurse. Guvernul știe numai că dispune de un buget limitat. Alocarea de către el a fondurilor este, de aceea, supusă întregului joc politic, irosirii și ineficienței birocratice, fără nici un fel de indiciu asupra măsurii în care departamentul de poliție servește consumatorii în concordanță cu dorințele lor, sau a măsurii în care o face în mod eficient. Situația ar fi diferită dacă serviciile polițienești ar fi furnizate pe o piață liberă, competitivă. În acest caz, consumatorii ar plăti pentru gradul specific de protecție pe care doresc să îl achiziționeze. Consumatorii care nu doresc decât să vadă un polițist din când

în când ar plăti mai puțin decât cei ce doresc servicii de patrulare continuă – și cu mult mai puțin decât cei ce solicită serviciile unor body-guarzi, 24 de ore din 24. Pe piața liberă, protecția ar fi furnizată proporțional cu ceea ce – și în modul în care – doresc consumatorii să plătească pentru ea. Ar fi asigurată o stimulare a eficienței, așa cum se petrec întotdeauna lucrurile pe piață, datorită constrângerii de a realiza profituri și de a evita pierderile și de a menține astfel costurile scăzute, servind cele mai imperative cereri ale consumatorilor. Orice firmă de servicii polițienești, afectată masiv de ineficiență, ar da faliment și ar dispărea neîntârziat.

O problemă serioasă, cu care se confruntă întotdeauna forțele de poliție guvernamentale, este: la executarea căror legi anume să vegheze *efectiv*? Teoretic vorbind, departamentele de poliție sunt ținute să respecte injoncțiunea absolută: „vegheați la executarea tuturor legilor"; dar, în practică, bugetul limitat le forțează să-și aloce personalul și echipamentul numai celor mai urgente infracțiuni. Însă porunca supremă le urmărește, împotrivindu-se unei alocări raționale a resurselor. Pe piața liberă s-ar executa efectiv exact ceea ce consumatorii sunt dispuși să plătească. Să presupunem, de pildă, că Mr. Jones posedă un giuvaier prețios, pe care îl consideră în pericol iminent de a fi furat. El poate solicita și plăti pentru protecție polițienească permanentă, oricât de riguroasă o dorește, și pe care o stabilește cu reprezentanții companiei de poliție. Jones ar mai putea, pe de altă parte, să dețină și un drum privat în cuprinsul proprietății sale funciare, pe care să nu dorească să permită accesul multor călători – sau s-ar putea să nu-i pese prea mult de persoanele care îi încalcă proprietatea, apucând pe acest drum. În acest din urmă caz, el nu va aloca nici un fel de resurse polițienești pentru protejarea acelui drum. Așa cum se întâmplă întotdeauna pe piață, decizia este la latitudinea consumatorului – și, dat fiind că suntem cu toții consumatori, aceasta înseamnă că fiecare persoa-

nă decide, individual, cantitatea și calitatea de protecție pe care o dorește și pe este dispusă s-o achiziționeze.

Tot ce am spus referitor la serviciile polițienești finanțate de proprietarii funciari rămâne valabil pentru polițiile private, în general. Poliția existentă pe o piață liberă n-ar fi doar eficientă; reprezentanții ei ar avea și un incitativ puternic să fie curtenitori și să se abțină de la brutalități împotriva clienților sau a prietenilor și partenerilor de afaceri ai acestora. Un Central Park privat ar fi păzit în mod eficient, pentru a maximiza veniturile rezultate din gestiunea parcului, în loc să impună clienților inocenți – dar impozitați – reglementări draconice de îngrădire a circulației în timpul nopții. O piață liberă în domeniul poliției ar recompensa protecția polițienească eficientă și curtenitoare oferită consumatorilor și ar penaliza toate abaterile de la aceste standarde. S-ar pune capăt disjuncției actuale dintre servicii și efectuarea plăților, disjuncție inerentă tuturor operațiunilor guvernamentale și a cărei semnificație este că poliția, asemenea tuturor celorlalte agenții guvernamentale, nu-și dobândește veniturile în mod voluntar și competitiv de la consumatori, ci le extrage în mod coercitiv de la contribuabili.

De fapt, pe măsură ce polițiile guvernamentale au devenit tot mai ineficiente, consumatorii s-au îndreptat tot mai mult spre forme de protecție privată. Am menționat deja protecția cuartalelor sau a cartierelor. Există, de asemenea, gardieni privați, companii de asigurare, detectivi privați și echipamente tot mai sofisticate din categoria seifurilor, lacătelor, televiziunilor cu circuit închis și alarmelor anti-furt. Comisia prezidențială [din SUA] însărcinată cu aplicarea legilor și cu administrarea justiției estima, în 1969, costul polițiilor guvernamentale suportat de publicul american la 2,8 miliarde de dolari pe an, și pe cel destinat serviciilor de protecție private la 1,35 miliarde de dolari, plus încă 200 milioane de dolari destinați echipamentelor, așa încât cheltuielile de protecție privată se ridicau la peste jumătate din suma alocată poliției guvernamentale. Aceste cifre ar trebui

să dea de gândit concetățenilor noștri creduli care-și imaginează că protecția polițienească este cumva, printr-un soi de drept sau putere mistică, în mod necesar și pentru totdeauna un atribut al suveranității de stat[2].

Orice cititor de romane polițiste este la curent cu faptul că detectivii care lucrează pentru firme de asigurări private sunt cu mult mai eficienți decât poliția, în domeniul recuperării proprietăților furate. Nu numai că o asemenea companie de asigurări este silită, din motive economice, să-și servească consumatorii – și de aceea să încerce să evite suportarea despăgubirilor – dar rațiunea dominantă de a fi a companiei de asigurări este foarte diferită de cea a poliției. Poliția – ținută, așa cum este, să reprezinte mitul „societății" – este interesată, înainte de orice, de prinderea și pedepsirea infractorului; returnarea prăzii furate către victimă este un obiectiv strict secundar. Pentru compania de asigurări și detectivii săi, dimpotrivă, grija de căpătâi este recuperarea prăzii, iar captura și pedepsirea infractorului este obiectivul secundar, subordonat celui primar, de a furniza ajutorul solicitat de victimă. Avem aici, din nou, diferența între o firmă privată, obligată să servească pe consumatorul-victimă a infracțiunii și poliția publică, care nu este supusă nici unei constrângeri economice de acest fel.

Nu putem descrie aici în detaliu o piață care nu există decât potențial, dar este rezonabil să credem că serviciile polițienești, într-o societate liberală, ar fi furnizate de proprietarii funciari sau de companii de asigurare. Deoarece companiile de asigurare ar plăti despăgubiri victimelor actelor criminale, este extrem de probabil ca ele să furnizeze servicii polițienești, ca un mijloc de reducere a criminalității și, implicit, a despăgubirilor suportate de ele. Este cu siguranță plauzibil, în orice caz, că serviciile polițienești ar fi remunerate prin intermediul unui sistem de plăți regulate,

[2] Vezi William C. Wooldridge, *Uncle Sam the Monopoly Man* (New Rochelle, N. Y.: Arlington House, 1970), pp. III ff.

lunare, iar o agenție de poliție – fie ea companie de asigurări sau nu – ar putea fi apelată oricând, la nevoie.

Aceasta ne oferă un prim răspuns, simplu, la o viziune tipică de coșmar, agitată de cei care aud pentru întâia oară de ideea privatizării complete a poliției: „Dar aceasta înseamnă că, dacă ești atacat sau tâlhărit trebuie să dai fuga la un polițist și să începi târguiala, pentru a stabili costul pe care îl ai de suportat ca să te apere". Un moment de gândire ne poate asigura că nici un serviciu nu este furnizat în felul acesta pe piața liberă. Evident, persoana care dorește să fie protejată de Agenția A sau de Compania de asigurări B va prefera să efectueze plăți regulate, mai degrabă decât să aștepte să fie atacată înainte de a-și achiziționa protecția. „Dar să presupunem că avem de a face cu o situație de urgență, când un polițist al Companiei A constată că cineva este prădat. Va trebui el, înainte să acționeze, să se oprească și să întrebe dacă victima a achiziționat o poliță de asigurare de la Compania A?" În primul rând, acest tip de tâlhărie de drumul mare va fi combătut, după cum notam mai sus, de poliția angajată de proprietarul străzii în chestiune. Dar ce se întâmplă în cazul improbabil când un cartier nu posedă servicii polițienești stradale și un polițist al Companiei A asistă întâmplător la agresarea unei persoane? Se va arunca el în ajutorul victimei? Răspunsul, desigur, ar depinde de Compania A, dar este greu de conceput că agențiile polițienești private nu vor cultiva bunăvoința clienților, adoptând o politică de furnizare gratuită a ajutorului către victimele aflate în situații de maximă urgență, urmând, eventual, să solicite victimei salvate o donație voluntară, ulterior. În cazul unui jaf sau atac la domiciliu, pe de altă parte, proprietarul se va adresa, desigur, companiei de poliție al cărei client este. El va suna la Compania de poliție A, în loc de „poliția" la care telefonează în prezent.

Competiția garantează eficiență, prețuri scăzute și calitate ridicată, și nu există nici un motiv să presupunem *a priori*, așa cum procedează multă lume, că există o prescripție

divină care se referă la câte *o singură agenție polițienească* pentru fiecare arie geografică dată. Economiștii pretind frecvent că producția anumitor bunuri și servicii reprezintă un „monopol natural", așa încât într-o regiune dată n-ar putea supraviețui multă vreme mai mult decât o singură agenție privată. Poate, dar numai o piață în întregime liberă ar fi în măsură să lămurească chestiunea, o dată pentru totdeauna. Numai piața poate decide care și câte firme, și de ce dimensiune și calitate, pot supraviețui unei competiții active. Dar nu există nici un motiv să presupunem de la început că protecția polițienească reprezintă un „monopol natural." La urma urmelor, companiile de asigurări nu sunt monopoluri de acest tip; și dacă ne putem bucura de Metropolitan, Equitable, Prudential, etc., companii de asigurări coexistând unele lângă altele, de ce n-ar exista și companiile de protecție polițienească Metropolitan, Equitable și Prudential? Gustave de Molinari, economistul francez adept al pieței libere din secolul al XIX-lea, a fost cel dintâi care și-a imaginat și a recomandat o piață liberă în domeniul protecției polițienești[3]. Molinari anticipa că, în cele din urmă, vor exista mai multe agenții de poliție private, coexistând laolaltă în orașe și câte o singură agenție de poliție privată în fiecare regiune rurală. Posibil – dar nu trebuie să uităm că tehnologia modernă facilitează funcționarea unor filiale ale marilor firme urbane chiar și în cele mai îndepărtate regiuni rurale. O persoană care locuiește într-un mic sătuc din Wyoming ar putea, în consecință, apela la serviciile unei companii de protecție locale *sau* ar putea utiliza filiala învecinată a companiei Metropolitan Protection.

„Dar cum și-ar putea permite o persoană săracă protecția privată pe care ar trebui s-o plătească, și să nu mai beneficieze de protecție gratuită, ca în prezent?" Există mai multe răspunsuri la această întrebare, care pornește de la una din cele mai răspândite critici ale ideii de protecție polițienească

[3] Cf. Gustave de Molinari, *The Production of Security* (New York: Center for Libertarian Studies, 1977).

în întregime privată. Unul constă din observația că această problemă se ridică pentru *toate* bunurile sau serviciile dintr-o societate liberală, nu doar pentru poliție. Dar nu este protecția o necesitate? Poate, dar nu în mai mare măsură decât hrana de numeroase feluri, îmbrăcămintea, adăpostul, etc. Cu siguranță acestea sunt cel puțin tot atât de vitale ca și protecția polițienească, și totuși aproape nimeni nu susține că, *de aceea*, guvernul ar trebui să naționalizeze hrana, îmbrăcămintea, adăpostul, etc., furnizându-le pe toate gratuit, în calitate de monopol obligatoriu. Persoanele foarte sărace ar fi sprijinite, în general, prin mijloacele carității private, după cum am văzut în capitolul consacrat asistenței sociale („*welfare*"). Mai mult, în cazul specific al poliției, s-ar ivi fără îndoială și alte căi de furnizare gratuită a protecției către cei nevoiași – fie de către companiile polițienești ele însele, dornice să câștige bunăvoința clienților (asemenea spitalelor și medicilor în prezent), fie de către societăți speciale de „asistență polițienească", care ar desfășura o activitate similară cu cea a societăților de „asistență juridică" din prezent. (Societățile de asistență juridică furnizează, în mod voluntar, îndrumări juridice gratuite persoanelor nevoiașe care au dificultăți cu autoritățile.)

La cele spuse se adaugă anumite considerații suplimentare importante. După cum am văzut, serviciile polițienești *nu* sunt „gratuite"; ele sunt plătite din impozite, iar contribuabilul este foarte adesea însuși omul nevoiaș. Este foarte probabil ca acesta să plătească în prezent impozite mai mari destinate poliției, decât onorariile pe care le-ar datora, alternativ, companiilor polițienești private și mult mai eficiente. În plus, companiile polițienești ar servi piețele în masă; grație economiilor realizabile din activitatea pe o asemenea scară largă, protecția polițienească ar fi neîndoielnic mult mai ieftină. Nici o companie polițienească n-ar dori să practice prețuri care s-o excludă dintr-un segment larg al pieței, așa încât costul protecției n-ar fi mai prohibitiv decât, de pildă, cel al asigurărilor de astăzi. (El ar tinde să fie,

de fapt, mult mai ieftin decât actualele servicii de asigurare, fiindcă industria asigurărilor este, în prezent, greu apăsată de reglementări guvernamentale destinate excluderii de pe piață a rivalilor capabili să micșoreze costurile.)

Rămâne un coșmar final, pe care majoritatea celor ce au încercat să-și imagineze funcționarea agențiilor de protecție private îl socotesc decisiv pentru respingerea unui asemenea concept. Oare nu s-ar înfrunta permanent aceste agenții? Oare nu s-ar dezlănțui „anarhia", cu perpetuarea conflictelor între forțele polițienești, o dată ce cutare persoană apelează la poliția „sa", în vreme ce rivalul său la o alta?

Răspunsul la această întrebare crucială comportă mai multe nivele. În primul rând, deoarece n-ar exista un stat atotcuprinzător, nici un aparat guvernamental central și nici chiar guverne locale, am fi *cel puțin* scutiți de oroarea războaielor inter-statale, cu pletora lor de armamente masive, superdistructive, iar acum nucleare. Privind îndărăt în trecut, nu este oare dureros de clar că numărul persoanelor ucise în tulburări sau conflicte locale este aproape neglijabil, în comparație cu devastarea totală în masă, proprie războaielor inter-statale? Faptul acesta nu este întâmplător. Pentru a evita aspectele emoționale, să considerăm două țări ipotetice: „Ruritania" și „Waldavia". Dacă atât Ruritania, cât și Waldavia s-ar dizolva într-o societate liberală, fără guvern și cu nenumărate persoane, firme și agenții polițienești private, singurele tulburări care *ar putea* izbucni ar fi cele locale, iar armamentul ar fi, în mod necesar, strict limitat în amploare și potențial devastator. Să presupunem că, într-un oraș ruritan, două agenții de poliție se confruntă și recurg la arme. În cel mai rău caz, ele încă *n-ar putea* recurge la bombardarea în masă sau la distrugeri nucleare sau la războaie biologice, deoarece ar fi ele însele sortite holocaustului. Ceea ce duce la distrugeri în masă este parcelarea suprafețelor teritoriale de monopoluri guvernamentale exclusive – deoarece în *acest caz*, dacă unicul guvern monopo-

list al Waldaviei se confruntă cu străvechiul său rival, guvernul Ruritaniei, atunci fiecare poate manevra armamente de distrugere în masă, și chiar nucleare, deoarece acestea vor afecta „cealaltă tabără" și „cealaltă țară". Mai mult, acum că fiecare persoană este supusă unui monopol guvernamental, ea *se identifică* inevitabil cu guvernul „său" în ochii tuturor celorlalte guverne. Cetățeanul francez este identificat cu guvernul „său" și, de aceea, dacă un alt guvern atacă Franța, el va lupta atât împotriva guvernului, cât și a cetățenilor din Franța. Dar, dacă Compania A se confruntă cu Compania B, cel mai grav lucru care se poate întâmpla este ca toți clienții respectivelor companii să fie târâți în luptă – dar *nimeni altcineva*. Ar trebui, așadar, să fie evident că, și în cazul cel mai rău, *dacă* lumea liberală s-ar transforma într-adevăr într-o lume „anarhică", *încă* am fi într-o situație mult mai bună decât în prezent, când suntem la cheremul statelor-națiune tentaculare, „anarhice", care posedă fiecare câte un monopol înspăimântător asupra armelor de distrugere în masă. Nu trebuie nicidecum să uităm că trăim și am trăit dintotdeauna cu toții, într-o „anarhie internațională", o lume de națiuni-state coercitive, nesupuse vreunui guvern mondial atotcuprinzător, și nu există perspective de schimbare a acestei situații.

O lume liberală, așadar, chiar dacă ar fi anarhică, *încă* n-ar suferi de pe urma războaielor brutale, a devastării în masă și a bombardamentelor atomice, pe care lumea noastră tiranizată de state le îndură de secole. Chiar dacă polițiile locale s-ar înfrunta continuu n-ar mai exista Dresde și Hiroșime.

Dar mai sunt multe de adăugat. Nu putem nicidecum să admitem că apariția unei asemenea „anarhii" locale este plauzibilă. Să distingem două feluri de confruntări polițienești diferite: neînțelegerile între agenții oneste și tentativa uneia sau a mai multor forțe polițienești de a se transforma în organizații „nelegiuite", care extrag fonduri sau își impun regulile prin metode coercitive. Să admitem, pentru mo-

ment, că forțele polițienești vor fi corecte și că ele nu vor fi despărțite decât de confruntări oneste de opinii; vom amâna, pentru un moment, problema polițiilor nelegiuite. Desigur, unul dintre cele mai importante aspecte ale serviciilor de protecție pe care le poate furniza poliția este netulburarea liniștii clienților săi. Fiecare consumator, fiecare cumpărător de protecție polițienească va dori mai presus de orice ca protecția să-i fie furnizată eficient și în liniște, fără conflicte și tulburări. Fiecare agenție de poliție va fi pe deplin conștientă de acest fapt vital. Presupunerea că polițiile se vor confrunta și vor lupta unele cu altele încontinuu este absurdă, deoarece ea ignoră efectul devastator pe care această „anarhie" haotică l-ar avea asupra afacerilor tuturor companiilor polițienești. Pe scurt, asemenea războaie și conflicte ar fi nocive – extrem de nocive – pentru afaceri. De aceea, pe piața liberă, agențiile polițienești s-ar îngriji, laolaltă, să elimine confruntările dintre ele, rezolvând toate conflictele de opinie prin intermediul tribunalelor private, unde deciziile vor fi luate de judecători sau arbitri privați.

Mai precis: în primul rând, după cum am văzut, confruntările ar fi reduse la un minimum, deoarece proprietarul de străzi ar avea paznicii săi, proprietarul de magazine pe ai săi, cel de spații imobiliare pe ai săi, iar locatarii caselor în proprietate personală propriile lor companii de poliție. Realist vorbind, în viața de zi cu zi n-ar exista multe prilejuri de conflict direct între agențiile polițienești. Dar să presupunem, așa cum se poate întâmpla uneori, că doi locatari vecini ai unor case aflate în proprietate personală intră în conflict, fiecare acuzându-l pe celălalt de inițierea unui atac sau a unei violențe; și fiecare apelează la propria sa companie de poliție, întâmplarea făcând ca ei să fie abonații unor companii diferite. Ce se întâmplă atunci? Din nou, ar fi nesăbuit și auto-distructiv atât din punct de vedere economic, cât și fizic, din partea celor două companii, să recurgă la arme. În loc de aceasta, fiecare companie, pentru a supraviețui pe piață, ar anunța, ca o *parte vitală* a ser-

viciilor pe care le furnizează, utilizarea tribunalelor sau a arbitrilor privați, pentru a decide cine a greșit.

TRIBUNALELE

Să presupunem, așadar, că judecătorul sau arbitrul decide că Smith a procedat greșit într-o dispută, și că el este vinovat de agresiune împotriva lui Jones. Dacă Smith acceptă verdictul, atunci, indiferent care sunt pagubele sau pedeapsa suportată, nu se ridică nici o problemă în calea teoriei liberale a protecției. Dar ce se întâmplă dacă Smith *respinge* verdictul? Iată și un alt exemplu: Jones este prădat. El apelează la compania sa de poliție pentru a încerca să descopere infractorul cu ajutorul detectivilor de care dispune. Compania stabilește că cel căutat este un anume Brown. Care este pasul următor? Dacă Brown își recunoaște vina, atunci, din nou, nu există probleme, și pedeapsa judiciară își urmează cursul, axându-se pe forțarea infractorului să-i restituie victimei ce i se cuvine. Din nou însă, ce se întâmplă dacă Brown își neagă vina?

Aceste cazuri depășesc sfera protecției polițienești, purtându-ne într-un alt domeniu crucial al serviciilor de protecție: serviciile *juridice*, i.e., furnizarea, conform unor proceduri general acceptate, unei metode de stabilire, atât cât este omenește posibil, a răspunsului la întrebările *cine* este infractorul, sau *cine* și-a încălcat contractele, în toate genurile de infracțiuni și dispute. Numeroși comentatori, chiar și din rândul celor care admit posibilitatea existenței unor servicii polițienești competitive private, furnizate pe o piață liberă, resping ideea unui sistem de tribunale în întregime private. Cum este cu putință să existe *tribunale* private? Cum ar putea recurge tribunalele la forță într-o lume fără guvern? Oare n-ar rezulta *în cazul acesta* conflicte eterne și „anarhie"?

În primul rând, monopolul guvernamental asupra tribunalelor implică aceleași probleme neplăcute, ineficiențe

și dispreț față de consumator, ca orice altă prestație guvernamentală. Știm cu toții că judecătorii, de pildă, *nu* sunt selectați în funcție de înțelepciunea, probitatea sau eficiența lor în servirea consumatorilor, ci sunt ciraci politici, aleși de procesul politic. Mai mult, tribunalele sunt monopoluri; dacă, de pildă, tribunalele dintr-un oraș sau un așezământ devin corupte, venale, opresive sau ineficiente, în prezent cetățeanul nu are alternativă. Cazul cetățeanului nedreptățit din Deep Falls Wyoming va fi judecat de tribunalul local din Wyoming, sau nu va fi judecat deloc. Într-o societate liberală ar exista multe tribunale și mulți judecători la care el ar putea apela. Din nou, nu există nici un motiv să presupunem existența unui „monopol natural" asupra înțelepciunii judecătorești. Cetățeanul din Deep Falls ar putea, de pildă, apela la o filială locală a companiei Prudential Judicial.

Cum ar fi finanțate tribunalele într-o societate liberă? Există numeroase posibilități. De exemplu, fiecare cetățean s-ar putea abona la serviciile unui tribunal, plătind o sumă lunară, urmând apoi să apeleze la tribunalul său, la nevoie. Sau, deoarece tribunalele vor fi probabil mult mai puțin solicitate decât poliția, el poate plăti un onorariu ori de câte ori dorește să utilizeze serviciile tribunalului, urmând ca infractorul sau vinovatul de încălcarea contractelor să recompenseze în final partea vătămată. Sau, ca o a treia posibilitate, tribunalele pot fi angajate de agențiile polițienești pentru a rezolva disputele, *sau* pot apărea chiar firme „integrate vertical", furnizoare atât de servicii polițienești, cât și juridice: Compania Prudential Judicial poate dispune de un departament de poliție și de unul juridic. Numai piața este în măsură să decidă care din aceste metode va fi cea mai adecvată.

Ar trebui să ne familiarizăm cu toții mai îndeaproape cu utilizarea crescândă a arbitrajului privat, chiar în societatea noastră actuală. Tribunalele guvernamentale au devenit atât de îmbâcsite, ineficiente și risipitoare, încât tot

mai mulți litiganți apelează la arbitrii privați, care oferă căi mai ieftine și mult mai rapide de rezolvare a disputelor. În ultima vreme, arbitrajul privat a devenit o profesiune înfloritoare și încununată de mult succes. Mai mult, fiind voluntare, regulile de arbitraj pot fi stabilite rapid de părțile litigante însele, fără a mai necesita un cadru legal greoi și complex, aplicabil tuturor cetățenilor. De aceea, arbitrajul permite efectuarea judecăților de către experți în domeniul de afaceri sau ocupația respectivă. În prezent, Asociația Americană de Arbitraj, al cărei motto este „Strângerea de mână este mai puternică decât pumnul", dispune de 25 de birouri regionale în întreaga țară, în care lucrează 23000 de arbitri. În 1969, Asociația a organizat peste 22000 de arbitraje. În plus, companiile de asigurări soluționează peste 50000 de solicitări pe an, prin arbitraj voluntar. Asistăm, de asemenea, la înflorirea și succesul arbitrajului privat în cazurile generate de accidente rutiere.

Se poate obiecta că, deși acoperă o proporție tot mai semnificativă din funcțiile judiciare, deciziile arbitrilor privați nu devin totuși executabile decât datorită recunoașterii lor de către tribunale, astfel încât o decizie capătă caracter de obligativitate legală dacă provine de la un arbitru asupra căruia părțile litigante au căzut de acord. Acest fapt este adevărat, dar lucrurile *nu* stăteau astfel înainte de 1920, iar profesia de arbitru a cunoscut o rată de creștere la fel de rapidă din 1900 până în 1920, ca și de atunci încoace. De fapt, mișcarea contemporană de răspândire a arbitrajului s-a declanșat la cote maxime în Anglia, pe durata Războiului Civil american, când comercianții au prins a utiliza tot mai mult „tribunalele private" furnizate de arbitrii voluntari, fără însă ca deciziile acestora să aibă caracter de obligativitate legală. Către 1900, arbitrajul voluntar a început să se răspândească și în Statele Unite. De fapt, în Anglia medievală, întreaga structură a dreptului comercial, care era manevrat greoi și ineficient de tribunalele guvernamentale, s-a dezvoltat grație tribunalelor comerciale private. Tribu-

nalele comercianților reprezentau instanțe de arbitraj pur voluntare, deciziile lor neavând caracter de obligativitate legală. Cum se explică, în cazul acesta, succesul lor?

Răspunsul este că negustorii, începând din Evul Mediu și până în 1920, se bizuiau pentru a rezolva problema numai pe metodele ostracizării și a boicotului de către ceilalți comercianți din regiune. Cu alte cuvinte, dacă un negustor refuza să se încline în fața arbitrajului sau ignora o decizie, ceilalți negustori răspândeau această veste printre colegii lor de breaslă, refuzând să aibă de a face cu negustorul recalcitrant și reducându-l rapid la supunere. Wooldridge menționează un exemplu medieval:

> „Negustorii asigurau funcționarea tribunalelor lor căzând pur și simplu de acord să respecte rezultatele. Comerciantul care recuza înțelegerea nu era, desigur, trimis la închisoare, dar nici nu putea să-și continue multă vreme activitatea de negustor, deoarece alinierea solicitată de ceilalți negustori și puterea lor asupra bunurilor sale se dovedeau, dacă ne putem exprima astfel, mai eficiente decât coerciția fizică. Iată-l, de pildă, pe John of Homing, care-și câștiga traiul din comerțul de pește cu ridicata. Când John a vândut o încărcătură de heringi sub cuvânt că este de calitatea unei mostre de 3 barili, dar care, după cum au constatat colegii săi de breaslă, era în realitate amestecată cu „plevușcă ghimpoasă și heringi putrezi", el a despăgubit partea lezată, înclinându-se în fața amenințării cu ostracizarea."[4]

În epoca contemporană, ostracismul a devenit încă și mai eficient, el incluzând și informația că oricine ignoră verdictul arbitrului va fi, de atunci înainte, definitiv lipsit de accesul la serviciile acestuia. Industriașul Owen D. Young, patron la General Electric, a afirmat că cenzura morală a celorlalți oameni de afaceri reprezintă o sancțiune mult mai eficientă decât executabilitatea legală. Astăzi, tehnologia modernă, computerele și monitorizarea estimărilor de credibilitate a creditorilor ar face un asemenea ostracism

[4] Wooldridge, *op. cit.*, p. 96. Vezi, de asemenea, pp. 94-110.

de proporții naționale încă și mai eficient decât a fost vreodată în trecut.

Chiar dacă arbitrajul pur voluntar este suficient pentru rezolvarea disputelor comerciale, cum rămâne, totuși, cu activitățile pur infracționale: tâlhăria, violul, jefuirea băncilor? În asemenea cazuri, trebuie să admitem că ostracismul n-ar fi, probabil, suficient – deși el ar include, să nu uităm, refuzul proprietarilor de străzi private de a permite accesul unor asemenea infractori în zonele lor. În cazurile penale, așadar, tribunalele și caracterul de obligativitate legală al deciziilor acestora devin indispensabile.

Cum s-ar desfășura, așadar, activitatea tribunalelor, într-o societate liberală? În particular, cum ar putea ele asigura executarea deciziilor lor? Cu atât mai mult cu cât, în toate activitățile lor, ele trebuie să respecte regula liberală esențială, conform căreia nici un fel de violență fizică nu poate fi utilizată împotriva persoanelor necondamnate pentru infracțiuni; altminteri, utilizatorii unei asemenea forțe, inclusiv polițiile și tribunalele, ar deveni ei înșiși pasibili de condamnare, ca agresori, dacă persoana împotriva căreia au utilizat forța este găsită nevinovată. În contrast cu sistemele etatiste, nici un polițist sau judecător nu s-ar putea bucura de imunități speciale, care să-i permită utilizarea coerciției dincolo de pragul permis tuturor celorlalți membrii ai societății.

Să reluăm, acum, cazul menționat mai sus. Mr. Jones este prădat, agenția de detectivi angajată de el decide că un anumit Brown a comis infracțiunea, însă Brown refuză să se recunoască vinovat. Și apoi? În primul rând, trebuie să constatăm că nici în prezent nu există un tribunal mondial atotcuprinzător sau un guvern mondial care să vegheze la executarea decretelor sale; totuși, deși trăim într-o stare de „anarhie internațională", dificultățile de rezolvare a disputelor dintre cetățenii privați din două țări diferite sunt inexistente sau prea puține. Să presupunem că, nu mai târziu decât acum, de exemplu, un cetățean din Uruguay pretinde

că a fost escrocat de un cetățean argentinian. Cărui tribunal se adresează el? El apelează la tribunalul propriu, adică, la tribunalul victimei sau al reclamantului. Cazul își urmează cursul la tribunalul uruguayan, iar decizia acestuia este onorată de tribunalul argentinian. Același lucru se întâmplă și când un american se consideră escrocat de un canadian, ș.a.m.d. În Europa, după prăbușirea Imperiului Roman, când triburile germanice se învecinau în cuprinsul acelorași teritorii, dacă un vizigot se simțea nedreptățit de un franc, el își supunea cazul propriului său tribunal, și decizia era, în general, acceptată de franci. Solicitarea tribunalului reclamantului este și procedura liberală rațională, deoarece victima sau reclamantul fiind cel nedreptățit, el își supune în mod natural cazul propriului tribunal. Astfel, în cazul nostru, Jones ar apela la compania Prudential Court, pentru a-l acuza pe Brown de furt.

Este posibil, desigur, ca Brown să fie, de asemenea, clientul companiei Prudential Court, în care caz nu mai există nici o problemă. Decizia Companiei Prudential acoperă ambele părți implicate și capătă caracter de obligativitate legală. Dar o clauză importantă este că nici un fel de putere coercitivă nu poate însoți citarea lui Brown, deoarece el trebuie considerat nevinovat până în momentul condamnării. Brown va primi o citație de prezentare voluntară, o notificare a faptului că este judecat pentru cutare și cutare acuzație și o invitație de prezentare adresată lui sau reprezentantului său legal. În caz de neprezentare, el va fi judecat *in absentia*, iar această împrejurare nu va fi, evident, în favoarea lui Brown, deoarece cazul său nu va fi pledat la tribunal. Dacă Brown este declarat vinovat, atunci tribunalul și însărcinații săi vor întrebuința forța pentru a-l captura pe Brown și a extrage de la el pedeapsa asupra căreia s-a convenit – o pedeapsă axată, evident, în primul rând pe restituția către victimă.

Ce se întâmplă, însă, dacă Brown nu recunoaște tribunalul Companiei Prudential Court? Ce se întâmplă dacă el

este clientul Companiei Metropolitan Court? Aici cazul devine mai dificil. Ce urmează acum? În primul rând, victima Jones își pledează cazul la tribunalul Companiei Prudential Court. Dacă Brown este găsit inocent, prin aceasta se pune capăt controversei. Să presupunem însă că acuzatul Brown este găsit vinovat. Dacă el nu reacționează, decizia tribunalului rămâne definitivă. Să admitem însă că Brown își supune în acest moment cazul, spre judecare, Companiei Metropolitan Court, susținând că Compania Prudential s-a făcut vinovată de ineficiență sau venalitate. Cazul va fi acum cercetat de Metropolitan. Dacă Metropolitan îl găsește, de asemenea, vinovat pe Brown, această împrejurare pune din nou capăt controversei, iar Prudential va purcede împotriva lui Brown cu promptitudine. Să presupunem însă că Metropolitan îl găsește pe Brown nevinovat de acuzațiile ce i-au fost aduse. Acum ce se întâmplă? Vom asista oare, pe străzi, la înfruntarea violentă a celor două tribunale și a împuterniciților lor înarmați?

Din nou, acest comportament ar fi, evident, irațional și autodistructiv pentru tribunale. O parte esențială a serviciilor judiciare pe care le asigură ele este furnizarea către clienții lor a unor decizii juste, obiective și a căror respectare să nu tulbure pacea – aceasta fiind calea cea mai bună și mai obiectivă de aflare a adevăratului infractor. Luarea unei decizii urmate de permiterea confruntărilor armate haotice n-ar fi, în nici un caz, considerată de consumatori un serviciu juridic de calitate. Astfel, o parte esențială a serviciilor furnizate de orice tribunal către clienții săi ar fi asigurarea unei proceduri de apel. Pe scurt, fiecare tribunal s-ar angaja să respecte verdictul unui proces în apel, dat de un arbitru voluntar solicitat în această fază de Metropolitan și Prudential. Judecătorul de apel ar lua o decizie, iar rezultatul acestui al treilea proces ar căpăta caracter de obligativitate pentru vinovat. Tribunalul Companiei Prudential ar trece apoi la executare.

O curte de apel! Dar nu înseamnă aceasta, oare, revenirea la un nou monopol guvernamental obligatoriu? Nu, deoarece nu există nimic în acest sistem care să necesite ca o persoană sau un tribunal anume să fie curtea de apel. Pe scurt, Curtea Supremă deține actualmente, în Statele Unite, poziția de *unic* tribunal de apel final, așa încât judecătorii Curții Supreme devin arbitrii finali, indiferent de dorințele reclamantului sau ale acuzatului. Prin contrast, într-o societate liberală, diversele tribunale private s-ar adresa *oricărui* judecător pe care-l consideră corect, experimentat și obiectiv. Nici un judecător unic în apel sau un grup de asemenea judecători n-ar fi impus societății prin coerciție.

Cum ar fi remunerați judecătorii în apel? Există multe căi posibile, dar cea mai probabilă este că vor fi plătiți de diversele tribunale inițiale, care-și vor include cheltuielile destinate serviciilor de apel în sumele sau onorariile încasate de la clienți.

Dar să presupunem că Brown insistă să recurgă la încă un judecător în apel și apoi la încă unul. Oare n-ar putea el scăpa de judecată tot apelând astfel, *ad infinitum*? Evident, în *orice* societate procedurile legale nu pot continua la infinit; undeva trebuie să existe un punct final. În sistemul etatist prezent, în care guvernul monopolizează funcția judiciară, Curtea Supremă este cea desemnată arbitrar ca punct final. Și în societatea liberală ar trebui să existe un punct final, stabilit de comun acord; și, dat fiind că nu există decât două părți în orice litigiu sau dispută – reclamantul și acuzatul – pare cât se poate de rezonabil ca un cod legal să declare că *o decizie la care au ajuns două tribunale* va căpăta caracter obligatoriu. Acest aranjament acoperă atât situația când tribunalul reclamantului și al acuzatului ajung, ambele, la aceeași concluzie, cât și situația în care o curte de apel arbitrează o neînțelegere între cele două tribunale inițiale.

DREPTUL ȘI TRIBUNALELE

Este clar, acum, că în societatea liberală va trebui să existe un cod legal. De ce? Cum poate exista un cod legal, un sistem de drept *fără* un guvern care să-l promulge și să numească un corp judecătoresc și *fără* un legislativ care să voteze legi și regulamente? Înainte de orice, este un cod legal compatibil cu principiile liberale?

Pentru a răspunde mai întâi la ultima întrebare, nu trebuie să ne surprindă că un cod legal este necesar pentru a oferi principii călăuzitoare precise tribunalelor private. Dacă, de pildă, Tribunalul A hotărăște că toți roșcovanii sunt inerent răi și trebuie pedepsiți, este clar că asemenea decizii sunt diametral opuse principiilor liberale, că o asemenea lege ar constitui o încălcare a drepturilor roșcovanilor. De aceea, orice asemenea decizie ar fi *ilegală* în raport cu principiile liberale și n-ar putea fi susținută de restul societății. Devine, așadar, necesară existența unui cod legal general acceptat și pe care tribunalele s-ar angaja să-l respecte. Codul legal ar insista pur și simplu asupra principiului liberal al nonagresiunii împotriva persoanei sau a proprietății, ar defini drepturile de proprietate în acord cu principiile liberale, ar stabili reguli de aducere a probelor (de felul celor utilizate în mod curent) pentru stabilirea infractorilor în orice dispută și ar preciza pedepsele maximale pentru fiecare tip de infracțiune în parte. În cadrul precizat de un asemenea cod, tribunalele ar rivaliza în adoptarea celor mai eficiente proceduri, iar piața ar decide dacă judecătorii sau juriile, etc., oferă cele mai eficiente metode de furnizare a serviciilor judiciare.

Sunt asemenea coduri de legi, stabile și coerente, posibile chiar dacă nu există decât judecători rivali pentru a le dezvolta și pentru a le aplica – în absența unui guvern și a unui legislativ? Nu numai că sunt *posibile*, dar, de-a lungul anilor, părțile cele mai bine constituite și mai utile ale sistemului nostru legal s-au dezvoltat exact în maniera aceasta.

Adunările legislative, ca și regii, s-au dovedit capricioase, cotropitoare și incoerente. Ele n-au introdus decât anomalii și despotism în sistemul legal. În fapt, guvernul nu este întru nimic mai calificat să dezvolte și să aplice dreptul decât este să furnizeze orice alt serviciu; și exact așa cum religia a fost separată de stat și cum economia poate fi separată de stat, același lucru se poate petrece și cu toate celelalte funcții încredințate statului, inclusiv cu poliția, tribunalele *și* dreptul însuși!

După cum remarcam mai sus, de exemplu, întregul drept comercial n-a fost dezvoltat de stat și tribunalele sale, ci de tribunale negustorești private. Abia cu mult mai târziu a preluat guvernul dreptul comercial din tribunalele negustorești unde se dezvoltase. Același lucru s-a petrecut cu dreptul amiralității, întreaga structură de drept privitoare la oceane, navigație, asistență maritimă, etc. Nici în acest domeniu statul nu era interesat, iar jurisdicția sa nu se aplica în largul mărilor; așa că navigatorii și-au asumat ei înșiși sarcina nu numai de a aplica, ci și de a pune la punct întreaga structură de drept a amiralității, în propriile lor tribunale private. Din nou, guvernele și-au apropriat abia mai târziu dreptul amiralității, pentru uzul propriilor lor tribunale.

În fine, partea cea mai importantă a dreptului anglo-saxon, sistemul pe bună dreptate atât de prețuit de *common law*, a fost dezvoltată de-a lungul secolelor de judecători aflați în competiție, care aplicau principii străvechi, și nu decretele capricioase ale statului. Aceste principii nu fuseseră stabilite arbitrar, de vreun rege sau de vreo adunare legislativă. Ele s-au dezvoltat de-a lungul secolelor prin aplicarea unor principii raționale – și foarte adesea liberale – în lumina cazurilor precedente. Ideea de raportare la precedente *nu* s-a dezvoltat în spiritul unei reverențe oarbe față de trecut, ci fiindcă toți judecătorii din trecut își formulaseră deciziile în urma aplicării principiilor general acceptate de *common law*, la cazuri și probleme specifice. Într-adevăr, faptul că judecătorul nu *face* legea (așa cum se întâmplă

frecvent în zilele noastre) era universal recunoscut; sarcina judecătorului, specialitatea sa, era *descoperirea* legii în principiile acceptate de *common law* și, ulterior, aplicarea ei la cazuri specifice sau la noi condiții tehnologice sau instituționale. Gloria dezvoltării multiseculare a sistemului de *common law* este dovada succesului acestor principii.

Să adăugăm că judecătorii de *common law* funcționau într-un mod foarte asemănător arbitrilor privați, ca experți în drept, cărora părțile litigante private le supuneau disputele lor. Nu exista nici un fel de „curte supremă" impusă arbitrar, a cărei decizie să aibă caracter de obligativitate, iar precedentele, deși invocate, nu erau nici ele considerate ca având *automat* caracter de obligativitate. În acest sens, juristul italian liberal Bruno Leoni preciza că:

> „în Anglia, curțile judecătorești nu puteau promulga cu ușurință reguli inventate de ele, nefiind vreodată în poziția necesară pentru a face aceasta direct, așadar, în maniera curentă a legislatorilor, bruscă, imperioasă și cu efecte atotcuprinzătoare. Mai mult, existau atâtea curți de justiție în Anglia și rivalitatea între ele era atât de pronunțată, încât până și faimosului principiu al obligativității precedentelor nu i s-a recunoscut deschis validitatea, până în vremuri relativ recente. În plus, ele nu puteau niciodată decide decât în chestiuni care le fuseseră supuse spre judecare în prealabil de către persoane private. În fine, relativ puține persoane obișnuiau să se înfățișeze înaintea tribunalelor pentru a solicita de la ele regulile aplicabile în cazurile respective."[5]

Iar în ce privește absența „curților supreme":

> „este incontestabil că dreptul avocățesc sau dreptul judiciar pot tinde să capete caracteristicile legislației, inclusiv pe cele indezirabile, ori de câte ori așa numiții juriști sau judecători sunt abilitați să ia decizia finală privitoare la un caz. ... În prezent, mecanismul judiciar din anumite țări, în care sunt instituite „curți supreme", are drept consecință impu-

[5] Bruno Leoni, *Freedom and the Law* (Los Angeles, Nash Publishing Co., 1972), p. 87.

> nerea opiniilor personale ale membrilor acestor tribunale, sau ale unei majorități a lor, asupra tuturor celorlalte persoane interesate, ori de câte ori există dezacorduri semnificative între opiniile celor dintâi și convingerile celor din urmă. Dar ... această posibilitate, departe de a fi implicată cu necesitate în natura dreptului avocățesc sau a dreptului judiciar, este mai degrabă o deviație ...."[6]

Lăsând de o parte asemenea aberații, impunerea opiniilor personale ale judecătorilor a putut fi redusă la minimum: (a) de împrejurarea că judecătorii nu puteau lua decizii decât atunci când cetățenii privați le supuneau spre judecare cazurile lor; (b) de faptul că deciziile fiecărui judecător se aplicau numai în cazul particular cu care aveau de a face; și (c) deoarece deciziile judecătorilor și avocaților de *common law* țineau întotdeauna seama de precedentele acumulate în secolele trecute. În plus, după cum subliniază Leoni, în contrast cu adunările legislative sau executivul, care prilejuiesc călcarea în picioare a minorităților de către majorități sau grupuri de presiune dominante, prin însăși poziția lor, judecătorii sunt constrânși să asculte și să cântărească argumentele părților litigante în fiecare dispută. „Părțile sunt *egale* în fața judecătorului, în sensul că sunt libere să producă argumente și probe. Ele nu constituie un grup în care minoritățile aflate în dezacord se înclină în fața majorităților triumfătoare ...." Iar Leoni reliefează analogia dintre acest proces și economia liberă de piață: „Desigur, argumentele pot fi mai puternice sau mai slabe, dar faptul că fiecare parte le poate avansa este comparabil cu împrejurarea că oricine poate rivaliza cu oricine altcineva pe piață, pentru a vinde sau a cumpăra."[7]

Profesorul Leoni a scos în evidență faptul că, în sfera *dreptului privat*, judecătorii romani din antichitate procedau în același mod ca și tribunalele engleze de *common law*:

---

[6] *Ibid.*, pp. 23-24.

[7] *Ibid.*, p. 188.

„Juristul roman era un fel de om de știință; obiectele cercetărilor sale erau cazurile pe care cetățenii i le supuneau spre studiu, exact așa cum industriașii i-ar putea supune astăzi spre studiu fizicianului sau inginerului o problemă tehnică privitoare la întreprinderile sau procesele lor de producție. Astfel, dreptul privat roman era ceva care trebuia descris sau descoperit, și nu ceva care trebuia decretat – o lume de lucruri deja existente, o parte din moștenirea comună a tuturor cetățenilor romani. Nimeni nu decreta legea; nimeni nu o putea schimba prin vreun exercițiu al voinței sale personale.... Iată conceptul înțeles pe termen lung, sau, dacă preferați, conceptul roman de certitudine a legii."[8]

În fine, profesorul Leoni a fost în măsură să-și valorifice cunoașterea sistemului de funcționare a dreptului antic și a celui de tip *common law*, pentru a răspunde la întrebarea vitală: „cine va numi judecătorii ... care urmează să îndeplinească sarcina de a defini legea", într-o societate liberală? Răspunsul este: *oamenii* înșiși, oamenii care se vor adresa judecătorilor cu cea mai mare reputație, experiență și înțelepciune în domeniul aplicării principiilor de drept comune fundamentale ale societății:

„De fapt, este prea puțin important să știm dinainte cine va numi judecătorii, deoarece, într-un fel, oricine ar putea face aceasta, așa cum este cazul, într-o anumită măsură, când oamenii recurg la arbitrii privați pentru a-și rezolva propriile diferende. ... Într-adevăr, numirea judecătorilor nu constituie o problemă atât de dificilă cum ar fi, de exemplu, aceea a „numirii" fizicienilor sau a doctorilor sau a altor categorii de oameni învățați sau experimentați. Apariția unor buni profesioniști este, în orice societate, numai în aparență datorată numirilor oficiale, dacă acestea există. Ea este, în fapt, determinată de consimțământul larg răspândit al clienților, colegilor și al publicului în general – un consimțământ fără de care validitatea oricărei numiri este practic compromisă. Desigur, oamenii se pot înșela în legătură cu adevăratele valori demne de a fi alese;

[8] I*bid.*, pp. 84-85.

dar asemenea dificultăți existente în calea alegerii lor sunt inevitabile în orice tip de alegere.[9]

Desigur, într-o viitoare societate liberală, codul legal fundamental nu s-ar întemeia numai pe tradiția oarbă, din care mare parte ar putea foarte bine să fie antiliberală. Codul ar trebui stabilit pe baza recunoașterii principiului liberal, de non-agresiune împotriva persoanei sau a proprietății altora; pe scurt, el s-ar întemeia pe rațiune, și nu doar pe tradiție, oricât de sănătoase ar fi liniile generale ale acesteia. Deoarece dispunem de un corp de principii de *common law* ca punct de plecare, sarcina rațiunii de a corecta și a amenda sistemul de *common law* n-ar fi, totuși, nici pe departe atât de dificilă ca încercarea de a construi un corp sistematic de principii legale *de novo*, pornind de la zero.

Acestea fiind spuse, cel mai remarcabil exemplu istoric de societate înzestrată cu un sistem liberal de drept și de tribunale a fost neglijat de istorici până foarte recent. Și nu este vorba numai de o societate în care tribunalele și dreptul erau în mare parte liberale, ci și de una în care activitatea lor se desfășura într-un cadru strict lipsit de stat. Este vorba de vechea Irlandă – o Irlandă care a continuat să înainteze pe acest făgaș liberal circa o mie de ani, până la cucerirea sa brutală de către Anglia, în secolul al XVII-lea. Și, în contrast cu numeroase triburi primitive cu funcționare similară (precum tribul Ibos în Africa Occidentală și numeroase triburi europene), Irlanda dinaintea cuceririi nu putea fi socotită o „societate primitivă" în nici o privință: ea atinsese un înalt grad de complexitate, devenind, vreme de secole, cea mai avansată, învățată și civilizată societate din întreaga Europă Occidentală.

Vreme de o mie de ani, așadar, vechea Irlandă celtică n-a cunoscut nici stat, nici altă instituție asemănătoare. După cum precizează o autoritate de prim rang în dreptul irlandez, „nu exista adunare legislativă, nici judecători, nici

[9] *Ibid.*, p. 183.

poliție și nici executori publici ai hotărârilor judecătorești. ... Nu exista nici urmă de justiție administrată de stat."[10]

Cum era, deci, împărțită dreptatea? Unitatea politică de bază a vechii Irlande se numea *tuath*. Toți „oamenii liberi" care posedau pământ, toți meseriașii și meșteșugarii aveau dreptul să devină membri ai unei *tuath*. Toți membrii unei *tuath* se întâlneau pentru o adunare anuală, care decidea toate măsurile politice luate în comun, declara război sau pace altor *tuath* și alegea sau elibera din funcție „regii" acestor grupări. Un fapt important este că, în contrast cu triburile primitive, nimeni nu era obligat să rămână membru al unei anumite *tuath*, din motive de rudenie sau de situare geografică. Membrii individuali erau liberi să renunțe la apartenența la o grupare *tuath*, pentru a se alătura unei *tuath* rivale – ceea ce adesea și făceau. Deseori, două sau mai multe *tuath* hotărau să se contopească într-o singură unitate, mai eficientă. După cum explică profesorul Peden, „o *tuath* este, deci, o grupare de persoane reunite voluntar pentru țeluri benefice din punct de vedere social, iar dimensiunea ei teritorială consta din suma tuturor proprietăților funciare ale membrilor ei"[11]. Pe scurt, irlandezii nu se bucurau de un stat modern, cu pretenția sa de suveranitate asupra unei întinderi teritoriale date (de regulă în expansiune), divorțat de drepturile de proprietate funciară ale membrilor săi; dimpotrivă, *tuath* erau asociații voluntare, care nu înglobau decât proprietățile funciare ale membrilor lor voluntari. Istoric vorbind, în întreaga Irlandă coexistau permanent circa 80 până la 100 de grupări *tuath*.

Dar care era statutul „regelui" ales? Oare nu constituia *el* o formă de stăpânire statală? Funcția sa principală era aceea de mare preot, calitate în care prezida riturile sacre

[10] Citat după cea mai bună introducere la vechile instituții anarhiste irlandeze, Joseph R. Peden, „Property Rights in Celtic Irish Law," *Journal of Libertarian Studies*, I (Spring 1977), p. 83; vezi și pp. 81-95. Pentru un rezumat, vezi Peden, „Stateless Societies: Ancient Ireland," *The Libertarian Forum* (April 1971), pp. 3-4.

[11] Peden, „Stateless Societies," p. 4.

ale grupării *tuath*, care funcționa ca organizație voluntară atât socială și politică, cât și religioasă. Ca funcție sacerdotală păgână, precreștină, regalitatea era ereditară, practică ce s-a prelungit și în perioada creștină. Regele era ales de *tuath* din cuprinsul unui grup de familii regale (*derbfine*), care moșteneau ereditar funcția sacerdotală. *Din punct de vedere politic*, pe de altă parte, regele deținea funcții strict limitate: el era liderul militar al grupării *tuath* și prezida asupra adunărilor acesteia. Dar el nu putea decide asupra războiului sau al negocierilor de pace decât în calitate de agent al adunărilor; și el nu era nicidecum suveran, neavând nici un drept de a administra justiția pentru membrii grupării *tuath*. El nu putea legifera, iar când era el însuși parte într-un proces, trebuia să-și supună cazul judecății unui arbitru independent.

Din nou, așadar, cum s-a dezvoltat dreptul și cum s-a menținut dreptatea? În primul rând, dreptul propriu-zis se întemeia pe un corp de cutume străvechi, transmise ca tradiții orale și apoi scrise, grație unei clase de juriști profesioniști, numiți *brehoni*. Brehonii nu erau nicidecum funcționari publici sau guvernamentali; ei erau pur și simplu selectați de părțile litigante, pe temeiul reputației lor de înțelepciune, cunoaștere a dreptului cutumiar și integritate în luarea deciziilor. După cum subliniază profesorul Peden,

> „juriștii profesioniști erau consultați de părțile litigante, care le solicitau sfaturi referitoare la legile aplicabile în cazurile particulare, și ei activau de asemenea frecvent ca arbitri între părți. În tot acest timp, ei rămâneau persoane private și nu deveneau oficialități publice. Continuarea activității lor depindea de cunoașterea legilor pe care o dobândeau și de integritatea reputației lor juridice”[12].

Mai mult, brehonii nu aveau nici un fel de legătură anume cu grupări *tuath* specifice sau cu regii lor. Ei erau persoane în întregime private, oferindu-și serviciile pe scară națională, și erau solicitați de litiganții din întreaga Irlan-

[12] *Ibid*.

dă. Mai mult, și acest amănunt este esențial, în contrast cu sistemul avocaților romani privați, brehonii reprezentau singura alternativă. Nu existau nici un fel de alți judecători, nici un fel de judecători „publici" în vechia Irlandă.

Brehonii erau cei școliți în drept și cei care adăugau glosse și aplicații corpului de legi, pentru a-l adapta schimbărilor de împrejurări. În rest nu exista nici un monopol, în nici un sens, asupra activității juridice a brehonilor; dimpotrivă, existau mai multe școli rivale de jurisprudență, care se întreceau în câștigarea bunăvoinței poporului irlandez.

Cum putea fi asigurată executarea deciziilor luate de brehoni? Printr-un sistem elaborat, dezvoltat voluntar, de „asigurări", sau de chezășii. Oamenii se aflau unii cu alții în diverse relații de chezășie, prin care își garantau unii altora îndreptarea diverselor nedreptăți, precum și asistență în executarea justiției și a deciziilor luate de brehoni. Pe scurt, brehonii înșiși nu erau implicați în executarea deciziilor, acestea căzând din nou în seama persoanelor private, aflate unele cu altele în relații de chezășie. Existau diverse tipuri de chezășie. De pildă, chezașul putea garanta cu propria sa proprietate onorarea unei datorii, urmând să se alăture reclamantului în executarea deciziei juridice de restituire a datoriei, în cazul în care debitorul refuza să plătească datoria. În acest caz, debitorul urma să plătească o dublă reparație: o dată pentru creditorul său inițial și a doua oară pentru a-și compensa chezașul. Și acest sistem se aplica în cazul tuturor delictelor, agresiunilor și asalturilor, precum și al contractelor comerciale; pe scurt, se aplica în toate cazurile pe care le-am numi astăzi de drept „civil" și „penal". Toți infractorii erau considerați debitori, care datorau restituție și compensație victimelor lor, acestea din urmă devenindu-le „creditori". Victima își aduna chezașii în jurul ei și purcedea la capturarea infractorului sau la proclamarea publică a urmăririi pe cale juridică, însoțită de cererea ca acuzatul să consimtă la supunerea spre judecată a disputei lor în fața brehonilor. Infractorul își putea apoi trimite

proprii săi chezași pentru a negocia o înțelegere sau pentru a consimți să-și supună disputa judecății brehonilor. Dacă nu proceda astfel, el devenea un „proscris" în ochii întregii comunități; el înceta de a mai avea vreodată acces la tribunale pentru a-și susține propriile cauze și era supus oprobriului întregii comunități.[13]

Au existat, în mod incontestabil, și „războaie" ocazionale pe parcursul mileniului de istorie celtică irlandeză, dar acestea nu erau decât încăierări minore, neglijabile în comparație cu războaiele devastatoare care frământau restul Europei. După cum subliniază profesorul Peden, „în absența aparatului coercitiv de stat care, prin impozitare și impunerea serviciului militar obligatoriu, poate mobiliza mase mari de armament și forțe umane, irlandezii nu aveau posibilitatea să susțină forțe militare de mari proporții sub arme, vreme îndelungată. Războaiele irlandeze ... erau biete îmbulzeli și stricăciuni provocate de goana vitelor, în comparație cu standardele europene."[14]

Am arătat, așadar, că este întru totul posibil, în teorie și din punct de vedere istoric, să existe poliții eficiente și curtenitoare, judecători competenți și învățați și un corp de legi sistematic și socialmente acceptat – fără ca vreunul din aceste lucruri să fie furnizat de un stat coercitiv. Statul – care pretinde un monopol obligatoriu al protecției într-o regiune geografică, extrăgându-și veniturile prin forță – poate fi separat de întregul domeniu al protecției. El nu este întru nimic mai necesar pentru furnizarea serviciilor vitale de protecție decât pentru furnizarea oricăror alte servicii. Dar nu am subliniat încă un atribut esențial al statu-

[13] Profesorul Charles Donahue, de la Fordham University susține că partea seculară a vechiului drept irlandez nu era pur și simplu un rezultat întâmplător al tradiției; că ea era în mod conștient derivată din concepția stoică a *dreptului natural*, accesibil rațiunii umane. Charles Donahue, „Early Celtic Laws" (Manuscris nepublicat, conținând textul conferinței prezentate la Columbia University Seminar in the History of Legal and Political Thought, în toamna anului 1964), pp.13 ff.

[14] Peden, „Stateless Societies," p. 4.

lui: faptul că monopolul său obligatoriu asupra armelor și coerciției l-a condus, pe parcursul secolelor, la infinit mai multe măceluri și la exercitarea unei tiranii și opresiuni infinit mai mari decât ar fi putut vreodată să genereze orice sistem descentralizat de agenții private. Dacă privim îndărăt la bilanțul negru al crimelor în masă, al exploatării și al tiraniei impuse societății de către guverne de-a lungul veacurilor, putem să abandonăm statul leviatan fără strângeri de inimă și ... să încercăm libertatea.

Protectori nelegiuiți

Am păstrat pentru sfârșit următoarea problemă: ce se întâmplă dacă poliția sau judecătorii și tribunalele se dovedesc venale și părtinitoare; ce se întâmplă dacă deciziile lor se orientează, de exemplu, în favoarea clienților deosebit de înstăriți? Am arătat cum ar putea funcționa un sistem liberal legal și juridic pe o piață absolut liberă, în ipoteza existenței unor divergențe oneste de opinie – dar dacă una sau mai multe poliții sau tribunale ar deveni, efectiv, nelegiuite? Ce s-ar întâmpla în cazul acesta?

În primul rând, liberalii nu bat în retragere în confruntarea cu o asemenea problemă. În contrast cu utopiștii de stirpe marxistă sau cu anarhiștii de stânga (anarho-comuniștii sau anarho-sindicaliștii), liberalii *nu* pornesc de la ipoteza că instaurarea societății absolut libere pe care o visează ar aduce cu sine și un Om Nou, liberal, transformat ca prin farmec. Noi nu pornim de la ipoteza că leul va sta alături de miel sau că nimeni nu va mai avea intenții criminale sau frauduloase față de vecinul său. Desigur, cu cât vor fi oamenii „mai buni", cu atât mai bine va funcționa *orice* sistem social și, în particular, cu atât mai puțin vor avea de lucru *orice* poliție și tribunale. Dar liberalii nu pornesc de la nici o ipoteză de felul acesta. Ceea ce susținem noi este că, dat fiind orice nivel fixat de „bunătate" sau „răutate" printre oameni, societatea pur liberală va fi, simultan, cea mai morală și mai

eficientă, cea mai puțin favorabilă criminalității și cea care va oferi cea mai sigură protecție a persoanei și proprietății.

Să ne oprim, pentru început, la problema judecătorului sau tribunalului venal sau necinstit. Ce se va întâmpla cu tribunalul care își privilegiază propriul client înstărit, când acesta se află la ananghie? În primul rând, orice asemenea favoritism este deosebit de improbabil, date fiind recompensele și sancțiunile economiei libere de piață. Însăși supraviețuirea tribunalului, însuși traiul judecătorului vor depinde de reputația sa de integritate, corectitudine, obiectivitate și de căutător al adevărului în fiecare caz. Aceasta este „reputația firmei" sale. Orice zvon despre venalitatea sa i-ar aduce pierderea imediată a clienților, lucru valabil și pentru tribunale; într-adevăr, chiar și acei clienți cu posibile înclinații criminale vor refuza să sponsorizeze un tribunal ale cărui decizii nu mai sunt luate în serios de restul societății, sau ai cărui reprezentanți sunt ei înșiși pasibili de închisoare pentru afaceri necinstite și frauduloase. Dacă, spre exemplu, Joe Zilch e acuzat de infracțiune sau de încălcare de contract și dacă el se prezintă în fața unui „tribunal" prezidat de cumnatul său, atunci nimeni, și mai ales restul tribunalelor acelea cinstite, nu va lua în serios decizia acestui „tribunal". Cu excepția lui Joe Zilch și a familiei sale, nimeni nu va mai considera instanța cu pricina un „tribunal".

Să luăm notă de contrastul dintre acest mecanism corectiv coextensiv pieței și actualele tribunale de stat. În cazul acestora, judecătorii sunt numiți sau aleși pe termen lung, uneori pe viață, și li se încredințează monopolul asupra luării deciziilor în anumite regiuni teritoriale. Cu excepția cazurilor de corupție flagrantă, este aproape imposibil să se combată cumva venalitatea deciziilor judecătorești. Puterea lor de a lua decizii și de a determina executarea lor proliferează, an de an, nestăvilită. Salariile lor continuă să fie plătite, fiind asigurate de impozitarea coercitivă a nefericiților contribuabili. Dar într-o societate absolut liberă, orice suspiciune care ar plana asupra unui judecător sau

asupra unui tribunal va determina evaporarea clientelei și ignorarea „deciziilor" sale. Iată un sistem mult mai eficient de menținere a rectitudinii judecătorești decât mecanismul statal.

Mai mult, tentația de venalitate și atitudine părtinitoare ar fi cu mult redusă și datorită unui alt motiv: firmele de afaceri care activează pe o piață liberă își dobândesc câștigul *nu* de la clienți înstăriți, ci de la marea masă a consumatorilor de pe piață. Macy's își dobândește venitul de la masa cetățenilor, nu de la câțiva consumatori avuți. Același lucru, care se poate spune astăzi despre Metropolitan Life Insurance, s-ar putea spune mâine și despre sistemul de tribunale „Metropolitan". Ar fi, într-adevăr, curată nebunie din partea tribunalelor să riște pierderea favorurilor marii majorități a clienților lor, de dragul favorizării unui mic grup de bogătași. Dar, observați contrastul cu actualul sistem, în care judecătorii, aidoma tuturor celorlalți politicieni, pot fi îndatorați susținătorilor avuți, care finanțează campaniile partidelor lor politice.

Circulă un mit, conform căruia „Sistemul American" furnizează un dispozitiv superb de limite și ponderi („checks and balances"), cu executivul, legislativul și puterea judecătorească, limitându-se și ponderându-se reciproc, astfel încât puterea să nu aibă posibilitatea de a se acumula nemăsurat într-o singură pereche de mâini. Dar sistemul american de limite și ponderi este, în mare parte, o mistificare. Într-adevăr, fiecare din aceste instituții deține câte un monopol coercitiv în domeniul său, și toate laolaltă sunt parte dintr-un singur aparat de stat, condus de către un singur partid politic, la fiecare moment dat. În cel mai bun caz există doar două partide, foarte apropiate unul de celălalt, atât ideologic, cât și în materie de personal, care adesea urzesc în ascuns, iar afacerile guvernamentale curente sunt conduse de o birocrație de funcționari care *nu poate* fi dislocată de către electori. Să luăm notă de contrastul dintre aceste limite și ponderi mistificatoare și *adevăra-*

tele limite și ponderi furnizate de economia liberă de piață! Onestitatea firmei A&P este asigurată de rivalitatea, actuală și potențială, cu Safeway, Pioneer și alte nenumărate firme de băcănie. Ceea ce le determină să rămână oneste este posibilitatea consumatorilor de a le refuza patronajul. Ceea ce i-ar determina pe judecătorii și tribunalele de pe piața liberă să rămână corecți ar fi existența posibilității reale de a te deplasa spre următorul cuartal sau până la un *alt* judecător sau tribunal aflat pe aceeași stradă, îndată ce suspiciunea ar plana asupra celui dintâi. Ceea ce i-ar determina pe aceștia să rămână corecți este posibilitatea efectivă a clienților lor de a le lichida afacerea. Acestea sunt limitele și ponderile *reale*, active într-o economie liberă de piață și într-o societate liberă.

Același tip de analiză se aplică și în cazul unei forțe polițienești private care devine nelegiuită sau care-și utilizează puterile coercitive pentru a extrage tribut, punând la cale o „afacere" mafiotă de secătuire a victimelor sub paravanul protecției, etc. Desigur, așa ceva se *poate* întâmpla. Dar, spre deosebire de societatea actuală, ar acționa imediat limitele și ponderile nou create; ar funcționa *alte* forțe polițienești care și-ar putea utiliza armamentul pentru a se grupa laolaltă în scopul anihilării agresorilor clientelei lor. Dacă Metropolitan Police Force s-ar transforma într-o afacere de gangsteri și ar încasa tribut, atunci restul societății s-ar putea îngrămădi spre companiile Prudential, Equitable, etc., ale căror forțe polițienești s-ar putea uni laolaltă în scopul anihilării agresorului. Toate acestea diferă dramatic de posibilitățile statului actual. Dacă un grup de gangsteri ar captura aparatul de stat cu monopolul său asupra armamentului coercitiv, în prezent nu există nimic care să-i poată opri – cu excepția unui proces revoluționar, care implică dificultăți imense. Într-o societate liberală n-ar fi nevoie de o revoluție masivă pentru a pune capăt prădăciunilor statelor-gangster; s-ar produce o reorientare rapidă înspre

forțele polițienești oneste, pentru a stăvili și anihila forța convertită la banditism.

Și, într-adevăr, ce altceva este statul, în fond, decât o organizație bandităscă? Ce altceva este impozitarea, decât o tâlhărie pe scară gigantică, neinhibată de opreliști? Ce altceva este războiul, decât o crimă în masă, pe o scară inaccesibilă forțelor polițienești private? Ce altceva este serviciul militar obligatoriu, dacă nu sclavie în masă? Își poate cineva imagina o forță polițienească privată izbutind să scape fie și numai cu o mică fracțiune din prada pe care izbutesc, de obicei, să și-o însușească statele, an după an, secol după secol?

Mai există o rațiune importantă, care ar face aproape imposibilă comiterea oricărui banditism de felul celui practicat de statele moderne, de către o forță polițienească nelegiuită. Unul dintre factorii cheie care le permite statelor să facă lucrurile monstruoase pe care au obiceiul să le facă este sentimentul de *legitimitate* pe care-l nutrește față de ele publicul prostit. Cetățeanului de rând este posibil să-i displacă – ba chiar poate obiecta vehement la – politicile și tâlhăriile guvernului său. Însă el a fost îndoctrinat cu ideea – implementată grijuliu în secole de propagandă guvernamentală – că statul este suveranul său legitim și că ar fi ticălos sau nebun cel care ar refuza să se încline în fața dictatelor sale. Sentimentul acesta de legitimitate, intelectualii statului l-au cultivat de-a lungul veacurilor, sprijiniți și încurajați de toate momelile asociate: steaguri, rituale, ceremonii, distincții, constituții, etc. O bandă de tâlhari – chiar dacă *toate* forțele polițienești ar conspira într-o singură mafie uriașă, n-ar putea nicicând inspira un asemenea sentiment de legitimitate. Publicul i-ar considera fără greș bandiți; prada și tributurile lor n-ar fi niciodată considerate „impozite" oneroase, dar legitime, care se plătesc automat. Publicul n-ar întârzia să opună rezistență acestor cereri ilegitime, iar bandiții ar fi combătuți și răsturnați de la putere. O dată ce publicul va fi gustat din bucuriile, prosperitatea, libertatea și eficiența

unei societăți liberale, fără-de-stat, ar fi aproape imposibil ca statul să-l îmbrobodească încă o dată. O dată libertatea pe deplin cunoscută, constrângerea oamenilor de a renunța la ea nu mai e deloc o sarcină ușoară.

Dar *să presupunem* – să presupunem doar – că în ciuda tuturor acestor handicapuri și obstacole, în ciuda dragostei pentru nou găsita lor libertate, în ciuda limitelor și ponderilor inerente ale pieței libere, să presupunem că în ciuda tuturor acestora statul reușește, în cele din urmă, să se reconstituie. Ce se întâmplă în cazul acesta? Ei bine, în acest caz, tot ce se va fi întâmplat este că vom avea din nou un stat. Nu ne vom afla într-o situație mai rea decât acum, cu statul nostru actual. *Și*, în cuvintele unui filozof liberal, „cel puțin lumea se va fi bucurat de o glorioasă vacanță". Promisiunea răsunătoare a lui Karl Marx este mult mai adecvată societății liberale decât comunismului: Încercând libertatea, abolind statul, nu avem nimic de pierdut și avem totul de câștigat.

Apărarea națională

Ne vom ocupa acum de problema considerată, îndeobște, argumentul ultim și insurmontabil al criticilor poziției liberale. Fiecare liberal întâlnește la un moment dat un simpatizant care, în cele din urmă, îi adresează următoarea critică: „În regulă, am înțeles cum ar putea fi aplicat sistemul acesta cu succes în cazul polițiilor și tribunalelor locale. Dar cum s-ar apăra o societate liberală împotriva rușilor?"

Există, desigur, mai multe ipoteze dubioase implicate într-o asemenea întrebare. Există, în primul rând, ipoteza că rușii sunt înclinați spre invazia militară a Statelor Unite, o presupunere de plauzibilitate îndoielnică, în cel mai bun caz. Există apoi ipoteza că o asemenea dorință ar continua să se manifeste și după ce Statele Unite vor fi devenit o societate pur liberală. Această opinie trece cu vederea lecțiile

istoriei care ne învață că războaiele rezultă din conflicte între națiunile-state, înarmate fiecare până în dinți și cumplit de suspicioase, fiecare, că vor fi atacate de celelalte. Dar o Americă liberală ar înceta, evident, să mai reprezinte o amenințare pentru cineva, nu pentru că ar înceta să mai dispună de armament, ci pentru că nu s-ar deda la agresiuni împotriva nimănui și a nici unei țări. Nemaifiind o națiune-stat, inerent amenințătoare, probabil că America ar avea șanse scăzute de a mai fi atacată de alte țări. Unul din marile inconveniente ale națiunii-stat este că dă Puterii posibilitatea să se identifice cu toți supușii săi; de aceea, în orice război interstatal, civilii inocenți, supușii din fiecare țară, fac obiectul agresiunii statului inamic. Dar, într-o societate liberală n-ar mai fi posibilă o asemenea identificare, și prin aceasta s-ar reduce enorm șansele unor războaie devastatoare. Să presupunem, de pildă, că agenția noastră nelegiuită, Metropolitan Police Force, inițiază acte de agresiune, nu numai împotriva americanilor, ci și împotriva mexicanilor. Dacă mexicanii ar dispune de un aparat guvernamental, atunci acesta ar ști desigur foarte bine că americanii, în general, nu sunt implicați în crimele Agenției Metropolitan, cu care nu întrețin nici un fel de relație simbiotică. Dacă poliția mexicană ar organiza o expediție punitivă împotriva Agenției Metropolitan Force, ea nu s-ar afla, prin aceasta, în situație de război cu toți americanii – așa cum s-ar petrece lucrurile acum. De fapt, este foarte probabil că alte efective americane s-ar alătura mexicanilor pentru anihilarea agresorului. De aceea, ideea de război interstatal declanșat împotriva unei țări sau regiuni geografice liberale probabil că ar dispărea.

Există, în plus, o gravă eroare filozofică implicată în însăși punerea problemelor de acest tip despre ruși. Atunci când discutăm despre *orice* nou sistem, trebuie să stabilim *în primul rând* dacă dorim sau nu să-l vedem instituționalizat. Pentru a decide dacă *dorim* liberalismul sau comunismul, sau anarhia de stânga, sau teocrația, sau orice alt sistem,

trebuie să presupunem inițial că acesta a putut fi instituit și *apoi* să analizăm condițiile în care el ar putea să funcționeze, dacă poate să se auto-întrețină și cât de eficient ar putea fi. Am arătat, cred, că un sistem liberal, o dată instituit, ar putea să funcționeze, să fie viabil și simultan să fie mult mai eficient, prosper, moral și aducător de libertate decât orice alt sistem social. Însă n-am spus nimic despre felul cum am putea *ajunge* de la actualul sistem la cel ideal; într-adevăr, acestea sunt două întrebări complet diferite: întrebarea care *este* țelul nostru ideal, și cea cu privire la strategia sau tactica de *atingere* a acestui țel, pornind de la situația actuală. Problema rusească confundă aceste două nivele ale discuției. Ea presupune *nu* că liberalismul a fost instituit pretutindeni pe suprafața globului, ci că, din anumite motive, el n-a fost instituit *decât* în America și nicăieri în altă parte. Dar de ce să facem o asemenea presupunere? De ce să nu presupunem inițial că el poate fi instituit *pretutindeni* și să ne întrebăm dacă ne-ar place? La urma urmelor, filozofia liberală este una eternă, fără restricții de timp și spațiu. Noi promovăm libertatea pentru toți, pretutindeni, nu numai în Statele Unite. Dacă cineva este de acord că o lume liberală, o dată instituită, este cea mai bună alternativă imaginabilă, că ea ar fi deopotrivă funcțională, eficientă și morală, atunci persoana respectivă este invitată să *devină* liberală, să ni se alăture în acceptarea libertății ca țel de urmărit și, *apoi*, să ne asumăm împreună sarcina distinctă – și evident dificilă – de a găsi o cale de acces spre acest ideal.

Este limpede că – dacă discutăm acum și despre strategie – cu cât mai extinsă este regiunea teritorială în care ar fi instituită inițial libertatea, cu atât *mai mari* ar fi șansele ei de supraviețuire și cele de a rezista oricărei tentative de nimicire violentă. Dacă libertatea ar putea fi instituită instantaneu în întreaga lume, atunci, desigur, n-ar mai exista *nici un fel* de problemă cu „apărarea națională". *Toate* problemele rămase ar fi probleme de competența polițiilor locale. Dacă, pe de altă parte, numai localitatea Deep Falls,

din statul Wyoming, devine liberală, în vreme ce America și restul lumii rămân etatiste, șansele sale de supraviețuire vor fi cu adevărat reduse. Dacă Deep Falls, Wyoming, își declară secesiunea de aparatul guvernamental al Statelor Unite, instituind o societate liberă, există toate șansele ca Statele Unite – dată fiindu-le ferocitatea istorică verificată față de secesioniști – să invadeze în cel mai scurt timp noua societate eliberată, zdrobind-o, iar forțele polițienești din Deep Falls ar fi, practic, neputincioase în această împrejurare. Între aceste două cazuri polare, există un continuu infinit de posibilități intermediare și, desigur, cu cât mai mare este teritoriul libertății, cu atât mai ușor pot fi înfrânte orice amenințări externe. „Problema rusească" este, așadar, mai degrabă o chestiune de strategie decât una de principii fundamentale, care să afecteze țelul către care dorim să ne îndreptăm eforturile.

Dar acum, după ce toate acestea au fost spuse și cântărite, să ne oprim totuși și la problema rusească. Să presupunem că Uniunea Sovietică este, într-adevăr, diabolic înclinată spre atacarea oricărei populații liberale care ar viețui între actualele granițe ale Statelor Unite (evident, aparatul guvernamental al Statelor Unite ar înceta să mai existe, o dată cu națiunea-stat). În primul rând, deciziile cu privire la forma și cantitatea cheltuielilor alocate apărării împotriva agresiunii externe s-ar afla la latitudinea americanilor înșiși, în calitate de consumatori. Aceia dintre noi care ar prefera submarinele Polaris, de teama amenințării sovietice, ar subscrie la finanțarea unor asemenea vase. Cei care preferă sistemul ABM ar investi în asemenea rachete defensive. Cei care își râd de asemenea amenințări sau care sunt pacifiști convinși n-ar contribui la nici un fel de apărare „națională". Diverse teorii defensive ar fi luate în considerare, proporțional cu numărul celor care sunt de acord cu ele și sunt dispuși să le susțină material. Dată fiind enorma risipă prilejuită, de-a lungul istoriei, de toate războaiele și pregătirile de război, din toate țările lumii, nu este, desigur,

irațional să presupunem că eforturile de apărare private, voluntare se vor dovedi mult mai eficiente decât irosirile guvernamentale. Și, în orice caz, asemenea eforturi ar fi infinit mai morale.

Dar să admitem ipoteza cea mai nefastă. Să admitem că Uniunea Sovietică a invadat și a cucerit în cele din urmă teritoriul Americii liberale. Ce se întâmplă acum? Vom constata că dificultățile Uniunii Sovietice abia au început. Motivul principal pentru care o țară cuceritoare poate stăpâni una înfrântă este că aceasta din urmă posedă deja un aparat de stat, utilizabil pentru a transmite ordinele învingătorului și pentru a veghea la respectarea lor de către populația luată în stăpânire. În ciuda teritoriilor și populației proprii mult mai reduse, Marea Britanie a putut stăpâni India vreme de secole, transmițând ordinele prinților indieni aflați la putere, care la rândul lor le impuneau populației aflate în stăpânirea lor. Dar în acele cazuri istorice în care cei cuceriți *nu* dispuneau de aparat guvernamental, sarcina cuceritorilor de a-și lua în stăpânire supușii s-a dovedit extrem de dificilă. De exemplu, când britanicii au cucerit Africa Occidentală, sarcina guvernării Tribului Ibo (din care s-a format ulterior Biafra) s-a dovedit extrem de dificilă, fiindcă tribul era esențialmente liberal și nu era stăpânit de nici un aparat guvernamental, de șefi de trib care să transmită ordinele către băștinași. Și poate că motivul principal care a întârziat vreme de secole cucerirea Irlandei de către englezi este că irlandezii nu aveau stat, așa încât nu existau structurile guvernamentale stăpânitoare necesare pentru a veghea la respectarea tratatelor, transmiterea ordinelor, etc. Iată motivul pentru care englezii nu conteneau să-i denunțe drept „necredincioși" pe „sălbaticii" și „necivilizații" irlandezi, care nu-și respectau tratatele încheiate cu cuceritorii lor. Englezii nu puteau să înțeleagă în ruptul capului că, lipsiți de orice fel de stat, războinicii irlandezi care încheiau aceste tratate nu puteau vorbi *decât* pentru ei înșiși. Ei nu pu-

teau nicidecum să angajeze și vreun alt grup al populației irlandeze[15].

În plus, viața ocupanților ruși ar deveni încă și mai dificilă, datorită inevitabilei irupții a gherilelor organizate de populația americană. Cu siguranță, una din lecțiile secolului douăzeci – o lecție pe care ne-a oferit-o inițial succesul revoluționarilor americani împotriva atotputernicului imperiu britanic – este că nici o forță de ocupație nu poate subjuga multă vreme o populație de localnici determinați să reziste. Dacă gigantul aparat guvernamental al Statelor Unite, înarmat cu guri de foc infinit mai productive, n-a putut izbândi împotriva micuței și relativ neînarmatei populații vietnameze, cum oare ar putea izbândi Uniunea Sovietică, într-o tentativă de subjugare a poporului american? Viața nici unui soldat rus n-ar fi în siguranță, în mijlocul mâniei unei populații americane decise să reziste. Războiul de gherilă s-a dovedit o forță irezistibilă tocmai fiindcă nu pornește de la un guvern central dictatorial, ci de la populația însăși, care luptă pentru libertate și independență împotriva unui stat străin. Și, cu siguranță, anticiparea acestui ocean de necazuri, a costurilor și pierderilor enorme care ar decurge inevitabil de aici ar descuraja, dintru început, chiar și un ipotetic guvern sovietic înclinat spre cuceriri militare.

[15] Peden, „Stateless Societies," p. 3; vezi, de asemenea, Kathleen Hughes, introducere la A. Jocelyn Otway-Ruthven, *A History of Medieval Ireland* (New York: Barnes & Noble, 1968).

Partea a II-a
Pseudo-liberalismul

4
Războiul

Războiul, pacea și statul

Mișcarea liberală a fost admonestată de către William F. Buckley, Jr., deoarece nu își utilizează „inteligența strategică" în felul cum abordează problemele majore ale vremurilor noastre. Am fost, este adevărat, adesea prea înclinați să „urmărim [la] micile noastre seminarii agitate dacă trebuie sau nu demunicipalizată colectarea gunoiului" (după cum scrie Buckley cu dispreț), nesocotind și lăsând în afara sferei de aplicație a teoriei liberale cea mai vitală problemă a vremurilor noastre: războiul și pacea. *Există* un punct de vedere din care se poate spune că liberalii au fost utopici, mai degrabă decât strategici, în modul lor de gândire, manifestând o tendință de a rupe sistemul ideal, pe care îl au în vedere, de realitățile lumii în care trăim. Pe scurt, prea mulți dintre noi au rupt teoria de practică și s-au complăcut apoi să prezinte modelul de societate pur liberală ca pe un ideal abstract, care se adresează unui viitor îndepărtat, în vreme ce în lumea concretă de astăzi continuăm să urmăm fără să gândim linia „conservatoare" ortodoxă. Pentru a trăi libertatea, pentru a

---

Traducere după „War, Peace and the State", efectuată și publicată online cu permisiunea Institutului Ludwig von Mises din Auburn, Alabama. Articolul a apărut inițial în *The Standard* din aprilie 1963, a fost republicat în *Egalitarianism as a Revolt against Nature and Other Essays* (1974) și, într-o formă prescurtată și adaptată, este reluat în cap. 25 din *Etica libertății* (1982). Traducere din limba engleză de Dan Cristian Comănescu.

începe dificila dar esențiala și strategica luptă de schimbare a lumii nesatisfăcătoare de astăzi, în direcția idealurilor noastre, trebuie să înțelegem și să demonstrăm lumii că teoria liberală este cât se poate de relevantă pentru problemele cruciale ale omenirii. Rezolvând aceste probleme, putem arăta că liberalismul nu este doar un ideal frumos undeva la nivelul celui de-al nouălea nor, ci un sistem robust de adevăruri care ne permite să luăm poziție și să facem față întregii puzderii de probleme ale zilelor noastre.

Haideți, așadar, să ne utilizăm fără amânare inteligența strategică. Cu toate că, după ce va afla rezultatele, este foarte posibil ca D-l Buckley să-și dorească să ne fi limitat la problema colectării gunoiului. Haideți să construim o teorie liberală a războiului și a păcii.

Axioma fundamentală a teoriei liberale este că nimeni nu are dreptul să „agreseze" – să amenințe cu violența sau să o pună chiar în practică, împotriva persoanei sau a proprietății altei persoane. Violența nu poate fi întrebuințată decât împotriva omului care comite [inițiază – n.t.] o asemenea violență; cu alte cuvinte, nu este permisă decât violența defensivă, împotriva violenței agresive a altuia.[1]

[1] Există unii liberali care ar merge chiar mai departe și ar afirma că nimeni nu ar trebui să întrebuințeze violența, nici măcar pentru a se apăra pe sine împotriva violenței. Cu toate acestea, chiar și acești „tolstoieni", sau „pacifiști absoluți", ar admite dreptul victimei de a întrebuința violența defensivă și s-ar limita doar la a-i recomanda acesteia insistent să nu-și folosească acest drept. Prin urmare, ei nu se află în dezacord cu propoziția noastră. În mod analog, un adept liberal al temperanței nu ar contesta dreptul omului de a bea alcool, ci numai înțelepciunea exercitării acestui drept.

[Din nefericire, cvasi-totalitatea așa-numiților pacifiști, sau adepți ai non-rezistenței – și Tolstoi nu face excepție – nu fac sistematic distincția între violența strict defensivă (liberală, sau „libertariană", în terminologia rothbardiană), care nu face nici o exceptare de la obligativitatea absolută de a respecta viețile și proprietățile terților părți nevinovate („pagubele colaterale" din jargonul închinătorilor la „fecunditatea răului" din toate vremurile) și, respectiv, agresiune, teroare, sau inițierea violenței fizice față de persoane pașnice. Atât această distincție fundamentală, cât și metoda corelată, a punerii consecvente

Pe scurt, împotriva non-agresorilor nu este permisă nici un fel de violență. Aceasta este regula fundamentală din care se deduce întregul *corpus* al teoriei liberale.[2]

Haideți să lăsăm momentan deoparte problema mai complexă a statului și să ne concentrăm pur și simplu pe relațiile dintre persoane private. Jones constată că el însuși, sau proprietatea sa, sunt invadate și devin victimele agresiunii lui Smith. După cum am văzut, este legitim ca Jones să respingă această invazie prin utilizarea violenței defensive. Dar acum urmează o întrebare mai subtilă: oare printre drepturile lui Jones se numără și acela de a comite violențe agresive împotriva unor terțe părți nevinovate, ca un corolar al apărării sale legitime împotriva lui Smith? Evident că, pentru un liberal, răspunsul trebuie să fie „Nu". Să ne amintim că regula care interzice inițierea violenței împotriva persoanei sau proprietății oamenilor inocenți este absolută; ea este valabilă *indiferent* care este *motivația* subiectivă pentru agresiune. Este rău și criminal să violăm proprietatea și persoana altuia, chiar dacă suntem Robin Hood, sau dacă murim de foame, sau dacă o facem pentru a ne salva o rudă, *sau* dacă ne apărăm împotriva atacului unei terțe părți. Pu-

---

a problemei violenței (ca și a eticii oricărei acțiuni umane) *la nivelul persoanei și al relațiilor interpersonale* – și nu al unor fantasmagorice entități holiste, supra-personale, în numele cărora omul nevinovat poate fi strivit cu „legea" în mână, ca o furnică, precum Iisus Hristos de către Caiafa, Pilat și nefericiții lor complici – fac parte dintre contribuțiile la filosofia politică, în general și a legii naturale, în particular, ale lui Murray N. Rothbard. Abia după înglobarea acestor contribuții în filosofiile pacifiste se va putea verifica liberalismul acestora, în sensul sugerat de Rothbard prin această notă, care nu înseamnă altceva decât compatibilitatea lor cu o lectură personalistă a legii talionului. (n.tr.)]

[2] Nu vom încerca să justificăm axioma aici. [A de vedea în acest sens M.N. Rothbard, *Etica libertății* și H.-H. Hoppe, *O teorie a socialismului și a capitalismului* (n.tr.)] Majoritatea liberalilor – și chiar și a conservatorilor – sunt familiarizați cu regula aceasta și chiar o susțin; problema nu constă atât în a deduce regula, cât în a urmări fără frică și în mod consecvent numeroasele sale implicații, care adesea par uimitoare.

tem înțelege și putem simpatiza cu multe dintre motivațiile din cazurile și situațiile acestea extreme. Putem atenua ulterior vina delicventului, dacă el se prezintă la proces pentru a-și primi pedeapsa. Dar nu putem evita judecata conform căreia agresiunea comisă este totuși un act criminal, deci unul pe care victima avea tot dreptul să-l respingă, la nevoie cu forța. Pe scurt, A îl agresează pe B deoarece C îl amenință sau îl agresează pe A. Putem să înțelegem că vina lui C este „mai mare" în ansamblul acestui proces, dar vom numi totuși agresiunea aceasta a lui A un act criminal, pe care B are tot dreptul să-l respingă folosind forța.

Mai concret, dacă Jones constată că proprietatea lui este furată de către Smith, el are dreptul să-l respingă și să încerce să-l prindă pe Smith, dar nu are *nici un drept* să-l respingă bombardând o clădire și omorând oameni nevinovați, sau să-l prindă trăgând rafale de mitralieră într-o mulțime de oameni nevinovați. Dacă face lucrul acesta, el este un agresor la fel de criminal ca și Smith, sau chiar mai criminal.

Aplicarea acestui principiu la problemele războiului și ale păcii devine deja evidentă. Într-adevăr, în vreme ce războiul în sens mai restrâns este un conflict interstatal, în sens mai larg îl putem defini ca fiind izbucnirea violenței manifeste între oameni sau grupuri de oameni. Dacă Smith și un grup de acoliți ai săi îl agresează pe Jones, iar Jones și body-guarzii săi îi urmăresc pe Smith și banda lui până în vizuina lor, putem să îl felicităm pe Jones pentru această realizare; și atât noi, cât și alți membri ai societății care sunt interesați de respingerea agresiunii, putem contribui financiar sau personal la cauza lui Jones. Dar Jones și oamenii lui nu au *nici un drept*, la fel cum nu are nici Smith, să agreseze pe altcineva în cursul războiului lor „drept" (să fure proprietatea altora pentru a-și finanța urmărirea, să-i înregimenteze pe alții în potera lor prin mijloace violente, sau să ucidă pe alții în cursul luptei lor pentru captura forțelor militare ale lui Smith.) Dacă Jones face vreunul dintre lucrurile acestea, el devine *la fel de incontestabil criminal* ca și Smith – și

devine și el pasibil de toate sancțiunile prevăzute împotriva criminalității. De fapt, dacă delicvența comisă de Smith a constat în furt și Jones întrebuințează conscripția [înregimentarea silită - n.tr.] pentru prinderea lui, sau ucide persoane nevinovate în cursul urmăririi, atunci Jones devine *mai criminal* decât Smith, deoarece cu siguranță înrobirea și uciderea sunt crime cu mult mai grave împotriva altor persoane decât furtul. (Într-adevăr, în vreme ce furtul vatămă prelungirea persoanei altuia, înrobirea vatămă și uciderea obliterează chiar persoana însăși.)

Să presupunem că Jones, în cursul războiului său „drept" împotriva ravagiilor comise de Smith, ar ucide niște persoane nevinovate. Și să presupunem că el ar declama, în apărarea crimelor sale, că a acționat pur și simplu conform sloganului „dați-mi libertate sau dați-mi moarte". Absurditatea acestei „apărări" ar trebui să fie numaidecât evidentă, deoarece întrebarea nu este dacă Jones era dispus să riște să moară el însuși în lupta sa defensivă împotriva lui Smith; întrebarea este dacă el era dispus să omoare alte persoane nevinovate în cursul urmăririi obiectivului său legitim. Într-adevăr, Jones a acționat de fapt conform sloganului total inacceptabil „dați-mi libertate sau dați-le *altora* moarte" – care este cu siguranță un strigăt de bătălie mult mai lipsit de noblețe.[3]

Așadar, atitudinea de bază a liberalului față de război trebuie să fie: este legitimă utilizarea violenței împotriva criminalilor, atunci când utilizatorul ei își apără drepturile asupra persoanei și proprietății sale; este total nepermis să încălcăm drepturile altor persoane nevinovate. Prin urmare, războiul nu este legitim decât atunci când exercițiul violenței este riguros limitat la criminalii individuali și numai la ei. Cititorul poate să reflecteze singur câte dintre răz-

[3] Sau pentru a nu trece cu vederea un alt celebru slogan antipacifist, problema nu este dacă „am fi dispuși să întrebuințăm forța pentru a împiedica violarea sorei noastre", ci dacă, pentru a împiedica violul, am fi dispuși să ucidem persoane nevinovate și poate chiar pe sora noastră însăși.

boaiele sau conflictele din toată istoria au îndeplinit acest criteriu.

S-a afirmat adesea, în special de către conservatori, că dezvoltarea cumplitelor arme moderne de ucidere în masă (arme nucleare, rachete, război biologic, etc.) nu prezintă decât o diferență de *grad* – și nu una de natură – în raport cu armele mai simple din vremurile mai de demult. Bineînțeles că unul din răspunsuri este că atunci când gradul se măsoară în numărul de vieți omenești diferența este una foarte mare.[4] Dar un alt răspuns, pe care liberalul este deosebit de apt să-l dea, este că, în vreme ce arcul și săgeata, ba chiar și pușca, pot fi îndreptate cu precizie, dacă se dorește lucrul acesta, împotriva criminalilor propriu-ziși și doar împotriva lor, armele nucleare contemporane nu sunt compatibile cu o astfel de utilizare. Iată diferența esențială, de natură. Bineînțeles că arcul și săgeata puteau fi întrebuințate pentru scopuri agresive, dar ele puteau fi îndreptate și numai spre utilizare exclusiv împotriva agresorilor. Armele nucleare, ba chiar și bombele aeriene „convenționale" nu pot fi îndreptate astfel. Aceste arme sunt *ipso facto* mașini de ucidere în masă, fără discriminare. (Singura excepție ar fi cazul extrem de rar în care o masă de oameni care ar fi *cu toții* criminali ar ocupa o regiune geografică vastă.) Trebuie, prin urmare, să conchidem că utilizarea armelor nucleare și a altora de același fel, sau a amenințării cu ele, sunt păcate și crime împotriva umanității, pentru care nu poate exista nici un fel de justificare.

Acesta este motivul pentru care vechiul clișeu, conform căruia nu armele, ci voința care le întrebuințează contea-

[4] William Buckley și alți conservatori au avansat ciudata doctrină morală conform căreia nu este mai rău să ucizi milioane de oameni decât să ucizi un singur om. Bineînțeles că omul care comite oricare dintre aceste două acte este un criminal; însă nu este mai puțin sigur că este foarte important cât de mulți oameni ucide. Putem sesiza lucrul acesta reformulând problema astfel: după ce un om a omorât deja o persoană, *mai are vreo importanță* dacă acum încetează de a mai ucide, sau continuă cu un nou asalt și mai ucide câteva duzini de oameni? Este evident că mai are.

ză pentru evaluarea problemelor de război și pace, nu mai este de actualitate. Într-adevăr, caracteristica armamentului contemporan este tocmai că el *nu* poate fi întrebuințat selectiv, nu poate fi utilizat într-o manieră liberală. Prin urmare, însăși existența lui trebuie condamnată, iar dezarmarea nucleară devine un bine care trebuie urmărit în sine. Și dacă ne vom utiliza într-adevăr inteligența strategică, vom vedea că această dezarmare nu este doar un bine, ci cel mai important bine politic care poate fi urmărit în lumea contemporană. Deoarece exact așa cum uciderea este un delict mai grav împotriva altui om decât delapidarea, tot astfel crima în masă – care este efectiv atât de extinsă încât poate amenința civilizația și însăși supraviețuirea omenirii – este cel mai grav delict imaginabil pe care îl poate comite un om. Iar această crimă este acum iminentă. Și împiedicarea unei anihilări masive este, într-adevăr, cu mult mai importantă decât demunicipalizarea problemei gunoiului, indiferent cât de meritorie ar fi aceasta din urmă. Sau cumva se vor arăta liberalii (pe bună dreptate) indignați de controlul prețurilor și de impozitul pe venit, dar vor ridica din umeri, sau chiar vor susține activ crima cea mai gravă – uciderea în masă?

Dacă războiul nuclear este complet ilegitim chiar și pentru persoanele individuale care se apără de atacuri criminale, cu atât mai mult sunt ilegitime războiul nuclear și chiar cel „convențional" *dintre state*!

A sosit acum vremea să introducem și statul în discuție. Statul este un grup de oameni care practic au reușit să își aroge un monopol asupra utilizării violenței într-o anumită regiune teritorială. El și-a însușit, mai precis, un monopol asupra violenței agresive, deoarece în general statele recunosc dreptul indivizilor de a întrebuința violența în vederea auto-apărării (deși, bineînțeles, nu și împotriva statelor).[5]

[5] Profesorul Robert L. Cunningham a definit statul ca fiind instituția care deține „un monopol asupra inițierii coerciției fizice manifeste". Sau, în exprimarea similară dar mai caustică a lui Albert Jay Nock, „Statul pretinde și exercită monopolul crimei.... El interzice

Așadar statul își întrebuințează monopolul pentru a-și exercita puterea asupra locuitorilor unei regiuni teritoriale și pentru a se bucura de fructele materiale ale acestei puteri. Astfel, statul este unica organizație din societate care își obține în mod regulat și deschis veniturile monetare din utilizarea violenței *agresive*; toți ceilalți indivizi și toate celelalte organizații (cu excepția acelora cărora li se deleagă acest drept de către stat) nu obțin avuție decât prin producție pașnică și prin schimb voluntar, cu produsele respective de care dispun. Această întrebuințare a violenței pentru dobândirea venitului său (denumită „impozitare") este piatra de temelie a puterii statale. Acesta este fundamentul pe care statul își înalță mai departe structura puterii sale, pe deasupra indivizilor de pe teritoriul său, impunându-le reglementări, penalizându-i pe critici, subvenționându-i pe favoriți, etc. Statul mai are grijă să-și aroge monopolul coercitiv asupra diverselor servicii critice necesare societății, menținându-i în felul acesta pe oameni dependenți de el pentru obținerea serviciilor cheie, rezervându-și controlul asupra punctelor critice de comandă din societate și inoculând totodată în rândurile populației mitul conform căruia *doar* el ar putea furniza aceste bunuri și servicii. Astfel, statul este atent să monopolizeze poliția și serviciile juridice, posesia drumurilor și a străzilor, oferta monetară, serviciile poștale, precum și să monopolizeze sau să controleze efectiv educația, utilitățile publice, transporturile, radioul și televiziunea.

Așadar, deoarece statul își arogă sieși monopolul violenței asupra unei regiuni teritoriale, atâta vreme cât prădăciunile și extorcările sale continuă fără a întâmpina vreo opoziție, se spune că este „pace" în acea regiune, deoarece singurul tip de violență este cel unidirecțional, orientat de către stat descendent, împotriva populației sale. Conflictul deschis izbucnește în regiunea respectivă doar în

crimele private, dar organizează el însuși crime pe o scară colosală. El pedepsește furtul privat, dar apucă el însuși, cu mâini lipsite de scrupule, tot ceea ce dorește."

cazul „revoluțiilor", când oamenii opun rezistență utilizării puterii statale împotriva lor. Atât în cazul liniștit al statului fără opoziție, cât și în cel al revoluției manifeste, putem vorbi despre „violență verticală": violența statului împotriva populației sale și vice-versa.

În lumea contemporană fiecare teritoriu geografic este controlat de o anumită organizație statală, pe întinsul Pământului fiind împrăștiate un număr de state, fiecare posedând un monopol al violenței asupra propriului său teritoriu. Nu există nici un super-stat care să dețină monopolul violenței asupra întregii lumi, așa încât între diversele state există o situație de „anarhie". (În treacăt fie spus, pentru autorul acestor rânduri a fost întotdeauna un prilej de minunare faptul că aceiași conservatori care resping ca pe o nebunie orice propunere de eliminare a vreunui monopol asupra violenței de pe vreun teritoriu [statal] dat, în vederea eliberării cetățenilor particulari de orice stăpân suprem, insistă la fel de energic pentru lăsarea statelor existente fără un stăpân suprem care să arbitreze disputele dintre ele. Prima idee este întotdeauna denunțată ca fiind o formă de „anarhism trăsnit"; cea de-a doua este elogiată deoarece ar salvgarda independența și „suveranitatea națională" de „statul mondial".) Așa încât, cu excepția revoluțiilor, care izbucnesc numai sporadic, violența declarată și conflictul bilateral se manifestă între două sau mai multe state, în ceea ce se numește „război internațional", sau „violență orizontală".

Însă există diferențe cruciale și vitale între, pe de o parte, războaiele inter-statale și, pe de altă parte, revoluțiile împotriva statului sau conflictele între persoane private. O diferență cheie ține de modificarea geografiei. Într-o revoluție conflictul se manifestă *în interiorul* unei anumite regiuni geografice: atât protejații statului cât și revoluționarii locuiesc pe același teritoriu. Războiul inter-statal, pe de altă parte, se dă între două grupuri, fiecare deținând un monopol asupra propriei sale regiuni geografice, adică se dă între

locuitorii unor teritorii diferite. Din această diferență rezultă mai multe consecințe importante:

(1) În războiul inter-statal ocaziile de utilizare a armamentului modern, de distrugere în masă, sunt mult mai numeroase. Într-adevăr, dacă în cadrul unui conflict intrateritorial cursa înarmării devine prea intensă, fiecare parte se va autodistruge cu armamentul direcționat spre cealaltă. De exemplu, nici un grup revoluționar și nici un stat care combate o revoluție nu pot utiliza armament nuclear împotriva părții adverse. Pe de altă parte însă, atunci când părțile beligerante locuiesc regiuni teritoriale diferite, posibilitatea de utilizare a armamentului modern devine enormă și poate fi întrebuințat întregul arsenal de devastare în masă.

(2) O a doua consecință este că, în vreme ce pentru revoluționari este *posibil* să-și aleagă țintele și să limiteze această alegere la dușmanii lor statali, evitând astfel agresiunea împotriva oamenilor nevinovați, acest tip de focalizare devine cu mult mai greu realizabil în războaiele interstatale.[6] Lucrul acesta este adevărat și în privința armamentelor mai vechi; însă desigur că odată adoptat armamentul modern nu mai poate fi vorba despre nici un fel de focalizare.

Mai mult, (3) deoarece fiecare stat poate mobiliza toți oamenii și toate resursele de pe teritoriul său, statul advers ajunge să-i privească pe toți cetățenii țării opuse ca pe dușmanii săi cel puțin temporari – și să-i trateze ca atare, extinzând și asupra lor războiul. Astfel, toate consecințele războiului inter-teritorial fac să fie aproape inevitabil ca războiul inter-statal să implice de ambele părți agresiune împotriva civililor nevinovați, a persoanelor private aflate

[6] Un exemplu proeminent de focalizare de către revoluționari a fost practica din ultimii ani a Armatei Republicane Irlandeze, de a se asigura invariabil că doar trupele britanice și proprietatea statului britanic sunt atacate și că nu este vătămat nici un civil nevinovat irlandez. Bineînțeles că o revoluție bazată pe lupta de gherilă care nu este susținută de majoritatea populației este mult mai probabil să comită agresiuni împotriva civililor.

de cealaltă parte. Odată cu armamentul modern de distrugere în masă această inevitabilitate devine absolută.

Dacă unul dintre atributele distinctive ale războiului inter-statal este inter-teritorialitatea, un altul provine din faptul că fiecare stat se hrănește din impozitarea propriului său popor. Prin urmare, orice război împotriva unui alt stat implică creșterea și extinderea impozitării-agresiune împotriva propriei populații.[7] Conflictele între persoane private pot fi – și de regulă sunt – susținute și finanțate în mod voluntar, de către părțile implicate. Revoluțiile pot fi – și adesea sunt – finanțate și susținute din contribuțiile voluntare ale populației. Dar războaiele statale nu pot fi purtate decât pe baza agresiunii împotriva contribuabilului.

De aceea, toate războaiele purtate de state implică un plus de agresiune împotriva contribuabililor din partea statului propriu și aproape toate războaiele statale (efectiv *toate* în cazul războiului modern) implică un maximum de agresiune (de crimă) împotriva civililor nevinovați aflați sub stăpânirea statului advers. Pe de altă parte, revoluțiile sunt în general finanțate în mod voluntar și își *pot* focaliza violența [exclusiv] asupra cârmuitorilor statului; iar conflictele private își pot limita violența la adevărații răufăcători. Liberalul, prin urmare, trebuie să conchidă că, în vreme ce anumite revoluții și anumite conflicte private pot fi legitime, războaiele purtate de state trebuie *întotdeauna* condamnate.

Numeroși liberali ridică următoarea obiecție: „Deși deplângem și noi întrebuințarea impozitării pentru finanțarea războaielor, ca și monopolul statului asupra serviciilor de apărare, trebuie să recunoaștem existența acestei situații și,

[7] Dacă se va obiecta că teoretic *ar fi posibil* ca un război să fie finanțat exclusiv prin reducerea cheltuielilor independente de război ale statului, atunci încă rămâne valid răspunsul că impozitarea continuă să fie mai mare decât ar *putea* fi, în absența efectelor războiului. În plus, teza acestui articol este că liberalii ar trebui să se opună cheltuielilor guvernamentale *indiferent* în ce domeniu, fie că este sau nu vorba de război.

câtă vreme ea există, trebuie să sprijinim statul în războaiele juste, de apărare." Răspunsul ar trebui să sune după cum urmează: „Da, din nefericire statele există, așa cum spuneți, fiecare dispunând de un monopol asupra violenței pe teritoriul său." Așadar, care trebuie să fie atitudinea liberalului față de conflictele dintre aceste state? El ar trebui să îi spună efectiv statului: „Bine, există; dar câtă vreme acest lucru este adevărat *cel puțin* limitează-ți activitățile la teritoriul pe care l-ai monopolizat!" Pe scurt, liberalul urmărește să diminueze cât mai mult cu putință domeniul agresiunii statale împotriva tuturor persoanelor private. Singurul mod de a face aceasta în relațiile internaționale este ca populația fiecărei țări să exercite presiuni asupra statului propriu, pentru ca acesta să-și limiteze activitățile la regiunea pe care o monopolizează și să nu agreseze împotriva altor monopoluri statale, cel mai important fiind să nu agreseze împotriva *popoarelor* stăpânite de alte state. Pe scurt, obiectivul liberal este de a limita fiecare stat existent la un nivel cât mai mic cu putință de agresiune împotriva persoanei și a proprietății. Iar lucrul acesta implică evitarea completă a războiului. Popoarele supuse fiecărui stat în parte ar trebui să exercite presiuni asupra respectivelor „lor" state, pentru ca acestea să nu se atace unele pe altele și, dacă izbucnește un conflict, să negocieze o pace sau să declare încetarea focului cât mai rapid este materialmente cu putință.

Să presupunem acum că avem de-a face cu o raritate: un caz neobișnuit de limpede, în care statul încearcă efectiv să apere proprietatea unuia dintre cetățenii săi. Un cetățean din țara A călătorește sau investește în țara B, apoi statul B comite o agresiune împotriva persoanei sale, sau îi confiscă proprietatea. Fără îndoială că avem aici un caz limpede, va spune criticul nostru liberal, în care statul A trebuie să amenințe sau să pornească război împotriva statului B, pentru apărarea proprietății cetățeanului „său". Deoarece, susține el, statul și-a asumat monopolul apărării cetățenilor săi, așa încât are obligația să poarte război în numele orică-

rui cetățean al său, iar liberalii trebuie să susțină un astfel de război ca fiind unul just.

Însă – din nou – problema este că fiecare stat are un monopol al violenței – și prin urmare al apărării – doar pe propriul său teritoriu geografic. El nu are un astfel de monopol – de fapt nu are nici un fel de putere – asupra altor teritorii. De aceea, dacă un locuitor al țării A se mută sau investește în țara B, liberalul trebuie să arate că, prin aceasta, el își asumă riscurile inerente stăpânirii statului monopolist din țara B și că ar fi imoral și criminal ca statul A să preleveze impozite de la populația țării A *și* să ucidă numeroși nevinovați din țara B, pentru a apăra proprietatea călătorului sau a investitorului.[8]

Trebuie, de asemenea, să observăm că împotriva armamentului nuclear nu există *nici un fel* de apărare (singura „apărare" propusă actualmente fiind amenințarea cu „distrugerea mutuală") și, prin urmare, că statul *nu poate* îndeplini nici un fel de funcție de apărare internațională, câtă vreme aceste arme există.

Obiectivul liberal ar trebui să fie, așadar, indiferent de cauzele specifice ale fiecărui conflict, de a exercita presiuni asupra statului să nu inițieze războaie împotriva altor state și, în cazul în care se declanșează vreun război, să exercite presiuni asupra statelor, [astfel încât acestea] să încheie pace și să negocieze o încetare a focului și un tratat de pace cât mai rapid este materialmente cu putință. În treacăt fie spus, acest obiectiv era inclus în vechiul drept internațional din secolele al optsprezecelea și al nouăsprezecelea, sub for-

[8] Mai există un considerent, care se aplică mai mult apărării „interne", din interiorul teritoriului unui stat: cu cât statul este *mai puțin* eficace în apărarea locuitorilor de pe teritoriul său împotriva atacurilor criminale, cu atât *mai mult* învață acești locuitori cât de ineficiente sunt activitățile statului și cu atât se orientează ei mai mult spre metode ne-statale de apărare. Prin urmare, eșecul statului de a furniza apărare poate avea o valoare educativă pentru populație.

ma idealului ca nici un stat să nu agreseze împotriva teritoriului altui stat – pe scurt, „coexistența pașnică a statelor”.[9]

Să presupunem însă că, în ciuda opoziției liberale, începe războiul și statele beligerante nu negociază o pace. Care trebuie să fie în acest caz poziția liberală? Evident că de a reduce cât mai mult cu putință amploarea agresiunii asupra civililor nevinovați. Vechiul drept internațional conținea două dispozitive excelente destinate acestui scop: „legile războiului” și „legile neutralității”, sau „drepturile țărilor neutre”. Legile neutralității erau concepute pentru a menține orice război care izbucnește strict limitat la statele beligerante însele, fără agresiuni asupra statelor sau, mai ales, asupra populațiilor altor țări. Iată de ce erau atât de importante vechile principii americane date acum uitării, cum ar fi „libertatea mărilor” sau îngrădirea severă a drepturilor statelor beligerante de a organiza blocade împotriva comerțului neutru cu țara adversă. Pe scurt, liberalul încearcă să determine statele neutre să *rămână* neutre în orice conflict interstatal și pe cele beligerante să respecte întru totul drepturile cetățenilor neutri. „Legile războiului” erau concepute pentru a limita cât mai mult cu putință invazia de către statele beligerante a drepturilor civililor din respectivele țări beligerante. După cum explică juristul britanic F.J.P. Veale:

> „Principiul fundamental al acestui cod a fost că ostilitățile dintre popoarele civilizate trebuie să se limiteze la forțele armate efectiv angajate în luptă…. El făcea o distincție între combatanți și noncombatanți, stabilind faptul că unica misiune a combatanților este să se lupte unii cu alții și, în

[9] Dreptul internațional menționat în acest articol este străvechiul drept liberal care s-a conturat pe cale voluntară de-a lungul secolelor trecute și nu are nimic de-a face cu excrescența statală contemporană intitulată „securitate colectivă”. Securitatea colectivă impune escaladarea la maximum a conflictelor corespunzătoare fiecărui război local până la proporțiile unui război mondial – adică tocmai răsturnarea completă a obiectivului liberal, de *reducere* a amplorii războiului cât mai mult cu putință.

consecință, că noncombatanții trebuie să fie excluși din sfera operațiunilor militare."[10]

Într-o formă modificată, prin care se interzicea bombardarea tuturor orașelor nesituate pe linia frontului, această regulă s-a menținut de-a lungul ultimelor secole în războaiele europene, până când Marea Britanie a inițiat bombardarea strategică a civililor, în cursul celui de-al Doilea Război Mondial. Bineînțeles că în prezent abia dacă își mai amintește cineva de această concepție, natura însăși a războiului nuclear fiind bazată pe anihilarea civililor.

Condamnând toate războaiele, indiferent de mobilurile lor, liberalul știe că pot exista foarte bine grade diverse de vinovăție între state, pentru fiecare război în parte. Însă preocuparea sa de bază este condamnarea oricărei participări statale la război. Astfel, politica sa este de a exercita o presiune asupra tuturor statelor pentru a nu declanșa războaie și a nu interveni în ele, pentru a opri orice război deja început și pentru a reduce sfera oricărui război care persistă în a molesta civili din oricare tabără, sau din afara taberelor.

Unul dintre corolarele trecute cu vederea ale politicii liberale de coexistență pașnică între state este abținerea riguroasă de la orice fel de ajutoare străine; adică o politică de neintervenție între state (= „izolaționism" = „neutralism"). Într-adevăr, orice ajutor acordat de statul A statului B (1) sporește agresiunea prin impozitare la care este supusă populația țării A și (2) agravează opresiunea de către statul B a propriei sale populații. Dacă există grupuri revoluționare în țara B, atunci ajutorul străin intensifică această opresiune cu atât mai mult. Chiar și ajutorul străin acordat unui grup revoluționar din B – cu toate că este mai justificabil, deoarece se îndreaptă către un grup voluntar, care se opune unui stat, mai degrabă decât spre un stat care

[10] F.J.P. Veale, *Advance to Barbarism*, Appleton, Wisconsin, C.C. Nelson, 1953, p. 58.

își oprimă poporul – trebuie condamnat (cel puțin) pentru că agravează agresiunea prin impozitare în țara donatoare.

Să vedem acum în ce fel se aplică teoria liberală la problema *imperialismului*, care poate fi definit ca fiind agresiunea statului A împotriva populației statului B, urmată de menținerea ulterioară a acestei stăpâniri străine. O revoluție inițiată de populația din B împotriva stăpânirii imperiale a lui A este fără îndoială legitimă, presupunând din nou că focul revoluționarilor este ațintit numai împotriva stăpânitorilor. S-a susținut adesea – chiar și de către liberali – că imperialismul occidental în țările nedezvoltate ar trebui susținut, deoarece ar arăta mai mult respect pentru proprietatea privată decât orice posibil guvern indigen ulterior. Primul răspuns este că a judeca ce ar putea să urmeze după status quo este un exercițiu pur speculativ, în vreme ce opresiunea stăpânirii imperiale existente asupra populației din țara B este cât se poate de reală și de vinovată. Mai mult, în acest caz liberalul și-a început analiza dintr-un unghi eronat – al presupuselor beneficii ale imperialismului pentru băștinași. El ar trebui să se concentreze, dimpotrivă, înainte de orice asupra contribuabilului occidental, care este muls și împovărat de obligativitatea de a finanța [mai întâi] războaiele de cucerire și apoi menținerea birocrației imperiale. Fie și numai din acest motiv liberalul trebuie să condamne imperialismul.[11]

[11] Trebuie să mai facem două observații în legătură cu imperialismul occidental. În primul rând, cârmuirea nu este nici pe departe atât de liberală și de bine intenționată pe cât le place multor liberali să creadă. Singurele drepturi de proprietate respectate au fost cele ale europenilor; populațiile *băștinașe* și-au văzut cele mai bune pământuri furate de către imperialiști și au fost obligate prin violență la muncă silnică pe vastele proprietăți funciare provenite din acest furt.

În al doilea rând, un alt mit susține că „diplomația canonierelor" de la începutul secolului XX a fost, o eroică acțiune liberală de apărare a drepturilor de proprietate ale investitorilor occidentali în țările înapoiate. Numai că, în afară de rezervele de mai sus împotriva trecerii de către fiecare stat în parte dincolo de regiunea geografică monopolizată de el, se trece îndeobște cu vederea faptul că majorita-

Oare înseamnă opoziția față de toate războaiele că liberalul nu poate niciodată avea în vedere schimbarea - că el condamnă lumea la un îngheț perpetuu al regimurilor nedrepte? Cu siguranță nu. Să presupunem, de exemplu, că statul ipotetic „Valdavia" atacă „Ruritania" și anexează partea occidentală a acestei țări. Acum ruritanii de vest tânjesc după reunire cu frații lor ruritani (pentru că doresc să vorbească netulburați limba lor ruritană). Cum se poate realiza lucrul acesta? Există, bineînțeles, calea negocierilor pașnice între cele două puteri; dar să presupunem că imperialiștii valdavi se arată neînduplecați. Sau, liberalii valdavi pot să exercite presiuni asupra statului lor, pentru ca acesta să-și abandoneze cuceririle, în numele dreptății. Dar să presupunem că nici această cale nu dă rezultate. Ce rămâne de făcut? Trebuie să susținem în continuare ilegitimitatea declanșării unui război împotriva Valdaviei de către statul ruritan. Căile legitime sunt (1) mișcările revoluționare ale poporului ruritan occidental oprimat și (2) ajutorul oferit rebelilor occidentali de către grupuri ruritane private (sau, de ce nu, de către orice prieteni din străinătate ai cauzei ruritane), fie sub forma echipamentului, fie ca persoane voluntare.[12]

---

tea acțiunilor canonierelor *nu* au fost destinate apărării investițiilor private, ci a deținătorilor occidentali de obligațiuni guvernamentale [indigene]. Puterile occidentale au obligat cu forța statele mai mici să sporească agresiunea prin impozitare asupra propriilor lor popoare, pentru a-și plăti datoriile către deținătorii străini de obligațiuni. Oricât ne-am forța imaginația, aceasta n-a fost o acțiune de salvgardare a proprietății private, ci una diametral opusă.

[12] Ramura „tolstoiană" a mișcării liberale i-ar putea sfătui insistent pe ruritanii occidentali să se angajeze într-o revoluție *nonviolentă*, de exemplu prin greve fiscale, boicoturi, refuzuri în masă de a asculta de ordinele guvernamentale, sau printr-o grevă generală, în special în fabricile de armament. A se vedea lucrarea tolstoianului revoluționar Bartelemy de Ligt, *The Conquest of Violence: An Essay on War and Revolution*, New York, Dutton, 1938. [Autorul simplifică excesiv problema, omițând drepturile cvasi-inevitabilei minorități valdave din Ruritania de Vest, care probabil ar adopta o poziție diametral opusă față de populația ruritană, preferând aliprirea și apoi rămânerea în Valdavia.

Am văzut, de-a lungul întregii noastre discuții, importanța cheie pe care o are, pentru orice program de pace liberal contemporan, eliminarea metodelor moderne de anihilare în masă. Armamentul acesta, împotriva căruia nu poate exista nici un fel de apărare, garantează un maximum de agresiune în orice conflict și perspectiva clară de distrugere a civilizației, și chiar a rasei umane. Așadar, cea mai înaltă prioritate pe orice agendă liberală trebuie să o aibă exercitarea de presiuni asupra tuturor statelor, pentru ca ele să cadă de acord asupra unei dezarmări generale și complete, până la nivelul forțelor polițienești, punând accentul îndeosebi pe dezarmarea nucleară. Pe scurt, dacă trebuie să ne utilizăm inteligența strategică, va trebui să conchidem că demantelarea celei mai mari amenințări cu care s-au confruntat vreodată viața și libertatea tuturor oamenilor este, într-adevăr, cu mult mai importantă decât demunicipalizarea serviciilor care se ocupă cu gunoiul.

Nu putem încheia fără a spune cel puțin un cuvânt despre tirania internă care însoțește inevitabil războiul. Marele Randolph Bourne a observat că „războiul este sănătatea statului".[13] Statul își realizează pe deplin potențialul abia în caz de război, îmbătându-se de putere, de capacități numerice, de trufie și de dominația absolută pe care o dobândește asupra economiei și a societății. Societatea devine o cireadă, pusă pe uciderea presupușilor săi dușmani, dezrădăcinând și suprimând orice disidență față de efortul oficial de război, trădând cu voioșie adevărul în numele presupusului interes public. După cum a spus cândva Albert Jay Nock, societatea devine un lagăr militar, cu valorile și moralul unei „armate aflate în marș".

Aceste drepturi nu pot fi riguros respectate decât respectând dreptul de secesiune până la nivel individual al tuturor persoanelor. Deci orice război „de eliberare", sau de alt fel, care încalcă acest drept este evident ilegitim și nu se va bucura de participarea vreunui liberal consecvent. A se vedea online și M. N. Rothbard, *Just War*. (n.tr.)]

[13] A se vedea R. Bourne, „Unfinihed Fragment on the State", în *Untimely Papers*, New York, B.W. Huebsch, 1919

Mitul fundamental care îi permite statului să se îngrașe din războaie este gogoașa că războiul înseamnă apărarea *de către stat* a supușilor săi. Faptele sunt, bineînțeles, diametral opuse. Deoarece dacă războiul este sănătatea statului, el este și cel mai mare pericol la adresa acestuia. Un stat nu poate „muri" decât dacă este înfrânt în război sau în urma unei revoluții. Prin urmare, în caz de război statul mobilizează frenetic populația ca să lupte *pentru el* împotriva altui stat, sub pretextul că *el* este cel care luptă pentru populație. Dar toate acestea n-ar trebui să ne surprindă: vedem același fenomen în toate sectoarele vieții. Pentru ce categorii de crime urmărește și pedepsește statul mai drastic făptașii: cele împotriva cetățenilor privați, sau cele împotriva sa *însuși*? Cele mai grave delicte din lexiconul statului sunt, aproape invariabil, nu prejudiciile aduse persoanei și proprietății, ci periclitarea intereselor *sale*, de pildă prin trădare, dezertarea soldaților din armată, sustragerea de la recrutare, conspirații în vederea răsturnării guvernului. Criminalii sunt urmăriți sporadic, cu excepția cazurilor când victima este vreun polițist, sau, *Gott soll hüten*, vreun șef de stat asasinat; neplata unei datorii private este, dacă se pune măcar problema, mai degrabă încurajată, dar evaziunea fiscală de la impozitul pe venit este pedepsită cu maximă severitate; falsificarea banilor statului este combătută mult mai acerb decât falsificarea cecurilor private, etc. Toate aceste probe arată că statul este cu mult mai interesat de menținerea propriei sale puteri, decât de apărarea vieților cetățenilor privați.

Un cuvânt la final despre recrutare. Dintre toate căile pe care războiul alimentează creșterea statului, aceasta poate că este cea mai flagrantă și cea mai despotică. Însă lucrul cel mai scandalos în legătură cu recrutarea militară este absurditatea argumentelor avansate în favoarea ei. Omul trebuie să fie înregimentat pentru a-și apăra liberatea sa (sau pe a altuia?), împotriva unui stat malefic aflat dincolo de graniță. Să apere libertatea? Cum? Fiind luat cu sila într-o armată

a cărei însăși rațiune de a exista este desființarea libertății, călcarea în picioare a tuturor libertăților persoanei, dezumanizarea calculată și brutală a soldatului și transformarea sa într-o mașinărie eficientă de asasinare, aflată la cheremul „ofițerului său superior"?[14] Oare îi poate face omului vreun stat străin ceva mai rău decât îi face acum „propria sa" armată, chipurile în propriul său interes? Doamne, oare cine îl va apăra de „apărătorii" săi?

[14] Împotriva vechii ironii militariste aruncate în obrazul pacifistului, sub forma întrebării „Oare ai folosi forța pentru a împiedica violarea sorei tale?", replica adecvată este: „Oare ți-ai viola sora dacă ți-ar ordona să faci lucrul acesta ofițerul tău superior?"

5
Friedman

Milton Friedman pe înțelesul tuturor

Aduceți vorba despre „piața liberă" într-o convorbire oarecare și există toate șansele ca omul de rând, dacă nu cumva aude pentru prima oară de așa ceva, să identifice în întregime termenul cu numele lui Milton Friedman. Sunt mulți ani de când profesorul Friedman este necontenit răsfățat, deopotrivă de onorurile presei și de ale economiștilor profesioniști; și – în aparentă opoziție față de ortodoxia keynesiană – s-a afirmat o școală de friedmaniți și monetariști.

În fond, în locul reacției obișnuite, de reverență și venerație pentru „unul dintre ai noștri care a reușit", liberalul ar trebui să întâmpine întreaga afacere cu profundă suspiciune: „dacă este un liberal atât de autentic, cum se face că este favoritul stabilimentului politic?" Consilier al lui Richard Nixon, prieten și asociat al majorității economiștilor din administrația publică, Friedman și-a pus amprenta pe politicile publice și gândește, într-adevăr, ca un fel de apologet-șef neoficial al politicilor lui Nixon.

În fond, în cazul său, ca și în altele similare, reacția firească a liberalului este exact suspiciunea, deoarece tipul anume de „economie de piață liberă" asociat cu marca pro-

---

Murray N. Rothbard, „Milton Friedman Unraveled", apărut inițial în *The Individualist* vol. 3, nr. 7 (februarie, 1971) și republicat în *The Journal of Libertarian Studies*, vol. 16, nr. 4 (2002). Publicat în limba română cu permisiunea Institutului Ludwig von Mises din Auburn, Alabama. Traducere de Dan Cristian Comănescu.

fesorului Friedman nu este câtuși de puțin conceput pentru a ciufuli penele puternicilor zilei. Milton Friedman este liberalul de curte al stabilimentului politic și a venit de mult vremea ca liberalii să se trezească la această realitate.

Școala de la Chicago

Friedmanismul nu poate fi complet înțeles decât în contextul rădăcinilor sale istorice, iar aceste rădăcini istorice sunt așa-numita Școală de economie de la Chicago din anii 1920 și 1930. El însuși profesor la Universitatea din Chicago, Friedman este, în prezent, liderul necontestat al celei de a doua generații, sau a Școlii moderne de la Chicago, care are adepți printre economiștii profesioniști de pretutindeni, cu centre majore de iradiere la Chicago, UCLA și la Universitatea din Virginia.

Prima generație, sau Școala originară de la Chicago, era considerată de stânga la vremea respectivă, după cum într-adevăr și era, după indiferent ce criteriu autentic liberal. Și cu toate că Friedman a modificat o parte din modalitățile de abordare specifice școlii, el încă rămâne, în fond, un reprezentant al Chicago-ului anilor '30. Programul politic al primilor economiști de la Chicago este cel mai bine revelat în extraordinara lucrare a unui fondator și mentor politic al ei de prim rang: „*A positive Program for Laissez-Faire*" („Un program concret pentru *laissez-faire*"), de Henry C. Simons[1]. Programul politic propus de Simons era de tip *laissez-faire* numai într-un sens (involuntar) satiric; într-adevăr, el se compunea din:

(a) o politică drastică anti-trust, de pulverizare a tuturor firmelor de afaceri și a sindicatelor și de reducere a lor la dimensiuni micuțe, ca de fierărie, în vederea ajungerii

[1] Henry C. Simons, *A Positive Program for Laissez Faire: Some Proposals for a Liberal Economic Policy*, University of Chicago Press, Chicago, 1934.

la competiția „perfectă" și la ceea ce credea Simons că înseamnă „piața liberă";

(b) o atotcuprinzătoare schemă de egalitarism silit, de egalizare a veniturilor prin structura impozitului pe venit; și

(c) o politică proto-keynesiană de stabilizare a nivelului prețurilor, prin implementarea unor vaste programe expansioniste, monetare și fiscale, în timpul recesiunilor.

Extremă ostilitate față de trusturi; egalitarism; keynesism. Şcoala de la Chicago epitomiza o mare parte din programul New Deal, de unde și statutul ei de extremă stângă, în peisajul profesiunii economice din anii '30. Și cu toate că Friedman a modificat și a îndulcit poziția de linie dură a lui Simons, el încă rămâne, în esență, un Simons *redivivus*; Friedman doar *pare* a fi un adept al pieței libere, în condițiile în care ceilalți economiști au înregistrat o translație radicală spre stânga și în direcția statului, din vremea lui Simons până azi. Ba, mai mult, Friedman a adăugat anumite elemente nefericite de etatism, care nici măcar nu erau de găsit în vechea Şcoală de la Chicago[2].

Să aruncăm o privire asupra fiecăruia din elementele cheie ale colectivismului *laissez-faire* de tip Simons, pe rând. În privința monopolului și a competiției, Friedman și colegii săi au parcurs, din fericire, un drum lung în direcția raționalității, în raport cu vechea agresivitate extremă față de trusturi, manifestată de Simons. Acum, Friedman concede că sursa *principală* de monopol din economie este

[2] În articolul de față limitez discuția la aspectele politico-economice, omițând problemele tehnice, de teorie și metodologie economică. Dar Friedman a dat ce avea mai rău în sfera acestora din urmă, deoarece el a reușit să modifice mai vechea metodă de la Chicago, care în esență era aristotelică și raționalistă, înlocuind-o cu o variantă scandaloasă de pozitivism extrem. [Asupra acestui punct se poate consulta H.-H. Hoppe, *Teoria capitalismului și a socialismului*, cap. 5: „Socialismul ingineriei sociale și fundamentele științei economice"; cf. și idem, „Elitele naturale, intelectualii și statul" (n.t.).]

activitatea statului și se concentrează pe abrogarea acestor măsuri monopoliste.

Cei de la Chicago au devenit tot mai prietenoși față de marile firme de afaceri care își desfășoară activitatea pe piața liberă, iar anumiți friedmaniți, cum ar fi Lester Telser, au propus chiar argumente excelente în favoarea *advertising*-ului, care înainte era anatema pentru toți „competiționiștii perfecți." Însă, cu toate că, în practică, Friedman a devenit mai liberal în ce privește chestiunea monopolului, el *încă* mai păstrează vechea teorie chicagoită: că, într-un anume fel, lumea absurdă, ireală și nefericită a „competiției perfecte" (o lume în care fiecare firmă e atât de minusculă, încât nimic din ce poate face nu poate afecta cererea și prețul produselor sale) ar fi *mai bună* decât lumea reală și existentă a competiției, care este poreclită „imperfectă".

O viziune infinit superioară asupra competiției este de găsit în cadrul școlii complet neglijate de economie „austriacă", unde „competiția perfectă" este disprețuită și unde i se preferă lumea reală, a competiției de piață liberă[3]. Așa încât, deși imaginea practică asupra competiției adoptată de Friedman nu este prea rea, slăbiciunea teoriei sale subiacente ar putea permite în orice moment revenirea la extrema agresivitate împotriva trusturilor a Chicago-ului anilor 1930. Nu cu mult timp în urmă, de exemplu, cel mai distins asociat al lui Friedman, profesorul George J. Stigler a susținut în fața congresului SUA agresiunea anti-trust, prin spargerea firmei U.S. Steel în mai multe părți constituente.

[3] Pentru o introducere excelentă la perspectiva austriacă, a se vedea F.A. Hayek, *Individualism and Economic Order*, University of Chicago Press, Chicago, 1948, cap. 5.

Egalitarismul de la Chicago

Cu toate că Friedman a abandonat chemarea lui Simons la egalitarism extrem, determinat prin structura impozitului pe venit, orientarea de bază a egalitarismului etatist a rămas în continuare la locul ei. A rămas în dorința chicagoită de a pune, în cadrul structurii fiscale, mai mult accent pe impozitul pe venit, indubitabil cel mai totalitar dintre toate impozitele. Chicagoiții preferă impozitul pe venit deoarece, în teoria lor economică, ei urmează tradiția dezastruoasă a gândirii economice anglo-americane „ortodoxe", care separă etanș sfera „microeconomică" de cea „macroeconomică".

Ideea este că există două lumi economice net separate și independente. Pe de o parte, există sfera „micro", lumea prețurilor individuale determinate de forțele ofertei și cererii. În cazul acesta, conced cei de la Chicago, cel mai bine este ca economia să fie lăsată în seama jocului neobstrucționat al pieței libere. *Dar*, adaugă ei, mai există o sferă separată și distinctă, a „macro"- economiei, a agregatelor economice ale politicilor guvernamentale bugetare și monetare, în care piața liberă nu este nici posibilă, nici dezirabilă.

La unison cu colegii lor keynesieni, friedmaniții urmăresc să-i încredințeze guvernului central controlul absolut asupra domeniilor acestea macro, în vederea manipulării economiei în scopuri „sociale", dar susțin și că lumea „micro" poate rămâne în același timp liberă. Pe scurt, friedmaniții, exact ca și keynesienii, îi conced etatismului sfera vitală „macro", acesta fiind, chipurile, „cadrul" indispensabil al micro-libertății de pe „piața liberă."

În realitate, după cum au arătat austriecii, sferele macro și micro sunt integrate și întrețesute. Este cu neputință să-i concedem statului sfera „macro", încercând în același timp să păstrăm libertatea pe nivelul „micro". Orice fel de impozit – și impozitul pe venit nu este orice impozit – injectează sistematic hoție și confiscare în sfera „micro", a individului - și are efecte distorsionante nefericite asupra întregului

sistem economic. Este regretabil că friedmaniții, ca și restul profesiei economice din lumea anglo-americană, n-au acordat niciodată atenție realizărilor lui Ludwig von Mises, fondatorul Școlii austriece moderne, care a integrat sferele micro și macro în cadrul teoriei economice încă din 1912 (în *Teoria banilor și a creditului*[4]).

Milton Friedman și-a manifestat poziția esențialmente egalitaristă și favorabilă impozitului pe venit în numeroase feluri. Ca în multe alte privințe, el a funcționat *nu* ca un oponent al etatismului și ca un adept al pieței libere, ci ca un tehnician, care consiliază statul cum să fie mai eficient în desfășurarea activităților sale cele rele. (Din punctul de vedere al liberalului autentic, cu cât mai ineficiente sunt operațiunile statului, cu atât mai bine pentru libertate![5]) El s-a opus exceptărilor de la impozitare sau „interstițiilor" și s-a implicat în uniformizarea impozitului pe venit.

Una din cele mai dezastruoase performanțe ale lui Friedman a fost rolul de frunte pe care l-a jucat cu mândrie la departamentul trezoreriei SUA, în perioada celui de-al doilea Război Mondial, în impunerea asupra populației americane suferinde a sistemului impozitării *prin reținere din venit*. Înainte de al doilea Război Mondial, pe când ratele impozitelor pe venit erau cu mult mai reduse decât în prezent, nu exista sistem de reținere: toată lumea își plătea nota anuală într-o singură sumă totală, pe data de 15 martie. Evident că, în condițiile acestui sistem, fiscul american (*The Internal Revenue System*), n-ar fi putut niciodată să spere că ar putea extrage întreaga suma anuală la actualele rate spoliatoare, de la masa populației muncitoare. Întregul sistem diabolic s-ar fi prăbușit, în mod fericit, cu mult înainte ca așa ceva să se întâmple. Numai că impozitul friedmanit prin reținere

[4] Ludwig von Mises, *The Theory of Money and Credit*, trad. H.E Batson, Liberty Classics, Indianapolis, Ind., 1980.

[5] Există o încântătoare anecdotă despre industriașul Charles F. Kettering. În cursul unei vizite la spital, făcute unui prieten bolnav care se plângea de creșterea statului, Kettering i-a răspuns: „Sus inima, Jim; slavă Domnului că nu avem parte de atâta stat pentru cât plătim!"

a făcut posibil ca statul să transforme fiecare patron într-un agent fiscal neplătit, care extrage impozitul, discret și pe tăcute, din fiecare cec salarial. În multe privințe, Milton Friedman este cel căruia trebuie să-i mulțumim pentru actualul monstru de stat-Leviatan din America.

În plus față de impozitul pe venit ca atare, egalitarismul friedmanit reiese din pamfletul Friedman – Stigler, în care este atacat controlul chiriilor: „Pentru aceia care, așa ca noi, ar dori încă și mai multă egalitate decât avem în prezent… este cu siguranță mai bine să fie atacate direct la sursă inegalitățile existente la nivelul veniturilor și al avuțiilor" (decât să fie îngrădită achiziționarea anumitor bunuri, cum ar fi spațiul locativ)[6].

Cea mai dezastruoasă influență a lui Milton Friedman este o moștenire a vechiului egalitarism chicagoit: este vorba despre propunerea de a oferi tuturor un venit anual garantat, prin intermediul sistemului de impozitare pe venit: „impozitul negativ pe venit" – o idee preluată și amplificată de un stângist ca Robert Theobald și pe care, fără îndoială, președintele Nixon va fi în măsură să o preseze până trece prin noul congres SUA[7].

În conceperea acestei scheme catastrofale, Milton Friedman s-a orientat din nou după dorința lui arogantă *nu* de a *îndepărta* statul din viețile noastre, ci de a face statul mai eficient. El privește în jur la mizeria peticită a sistemelor asistențiale ale administrației locale și centrale și trage con-

[6] Milton Friedman and George J. Stigler, *Roofs or Ceilings?*, Foundation for Economic Education, Irvington-on-Hudson, N.Y., 1946, p. 10.

[7] Pentru o critică mai dezvoltată a doctrinei Friedman-Nixon a venitului garantat, a se vedea Murray Rothbard, „The Guaranteed Annual Income", *The Rational Individualist* (septembrie 1969), în Henry Hazlitt, *Man vs. The Welfare State*, Arlington House, New Rochelle, N.Y., 1969, p. 62-100. [Rothbard a prevăzut corect că această propunere avea să fie inclusă în campania prezidențială din 1972. Este interesant și grăitor că ea a fost propusă de rivalul democrat al lui Nixon, senatorul George McGovern. Electoratul a privit-o ca fiind extrem de radicală, iar McGovern a suferit o înfrângere zdrobitoare – n. ed. american.]

cluzia că totul ar fi mult mai eficient dacă întreaga schemă ar fi așezată sub egida impozitului federal pe venit, și fiecăruia i s-ar garanta un anumit prag de venit minim. Mai eficient? Poate. Dar și cu mult mai nociv, deoarece singurul lucru care face sistemul nostru actual să fie totuși tolerabil este tocmai *in*eficiența lui, tocmai faptul că, pentru a pune mâna pe favoruri, omul trebuie să dea din coate și să treacă prin rețeaua neplăcută și haotică de birocrație asistențială. Schema lui Friedman ar face ca favorurile să devină *automate*, oferind prin aceasta tuturor câte o creanță automată asupra producției.

Trebuie să înțelegem că beneficierea de asistență guvernamentală *nu* este, așa cum își imaginează multă lume, un dat natural sau dumnezeiesc simplu și absolut, un fapt *primar*, ca o erupție vulcanică. Beneficierea de asistența guvernamentală, ca orice alt act economic uman, are o „funcție a ofertei"; cu alte cuvinte, dacă faci ca beneficiile asistenței să fie suficient de motivante, poți produce oricât de mulți clienți ai asistențialismului dorești. Plătește-le suficient de puțin – și poți reduce numărul clienților după plac. Pe scurt, dacă statul anunță că toată lumea care se înscrie la un birou de „asistență" primește automat un cec anual de 40.000 de dolari, repetabil pe termen nelimitat, vom afla curând că toată lumea a devenit beneficiară de asistență socială – și, mai mult, că toată lumea e pe cale să se înscrie în organizația pentru „dreptul la asistență socială", care face lobby pentru o asistență de 60.000 de dolari, în vederea neutralizării creșterii costurilor vieții.

Mai precis, funcția ofertei clienților asistenței este invers proporțională cu diferența dintre *rata curentă a salariilor* în domeniul respectiv și *nivelul plăților asistențiale*. Această diferență reprezintă „costul de oportunitate" al trecerii pe asistență, suma pe care o pierde cineva dacă lenevește în loc să muncească. Dacă, de exemplu, rata salarială curentă crește într-un domeniu și plățile asistențiale rămân nemodificate, diferența și costul de oportunitate al lenevirii cresc

și oamenii tind să abandoneze beneficiul asistențial și să se apuce de muncă. Dacă beneficierea de asistență guvernamentală ar fi un dat absolut al naturii, atunci nu ar exista nici o legătură între această diferență și numărul beneficiarilor de asistență[8].

În al doilea rând, oferta de clienți pentru asistență este invers proporțională cu un alt factor de importanță vitală: contrastimulentul cultural, sau valoric, asociat cu trecerea pe asistență. Dacă acest contrastimulent este puternic, dacă, spre exemplu, un individ sau un grup crede cu tărie că este *rău* să treci pe asistență, astfel de oameni pur și simplu nu vor face lucrul acesta, punct. Dacă, pe de altă parte, puțin le pasă de stigmatul asistențialismului, sau, încă și mai rău, privesc plățile asistențiale ca pe un *drept* al lor – dreptul de a exercita o pretenție coercitivă, spoliatoare, asupra producției –, atunci numărul de persoane care trăiesc din asistență va crește astronomic, așa cum s-a întâmplat în ultimii ani.

Există mai multe exemple recente ale „efectului de stigmatizare". S-a constatat că, la același nivel de venit, mai mulți oameni tind să treacă pe asistență în mediul urban decât în cel rural, pesemne datorită *vizibilității* sporite a clienților asistențialismului – și, prin urmare, a greutății mai mari de a purta stigmatul – în regiunile mai puțin dens populate. Mai relevant, avem faptul izbitor că anumite grupuri etnice și religioase, chiar dacă sunt semnificativ mai sărace decât restul populației, pur și simplu *nu* trec pe asistență, datorită convingerilor etice profunde pe care le împărtășesc. Astfel, americanii chinezi, deși sunt în general mai săraci, nu sunt aproape niciodată de găsit printre cei ce trăiesc din asistență. Un articol recent despre americanii albanezi din New York evidențiază același lucru. Albanezii aceștia sunt invariabil locuitori săraci ai ghetourilor – și totuși nu există nici un american albanez care să trăiască din asistență. De

[8] Pentru o demonstrație empirică a acestei legături, a se vedea C.T. Brehm și T.R. Saving, „The Demand for General Assistance Payments", *American Economic Review*, 54, nr. 6, (Decembrie, 1964), p. 1002-1018.

ce? „Pentru că, după cum spunea unul dintre liderii lor, albanezii nu cerșesc – și, pentru albanezi, a primi asistență este ca și cum ai cerși pe stradă”[9].

Un alt exemplu este biserica mormonilor, dintre membrii căreia foarte puțini beneficiază de asistență publică. Într-adevăr, mormonii nu numai că le inculcă membrilor grupării lor virtuțile economisirii, auto-ajutorării și a independenței; ei se îngrijesc, de asemenea, de proprii lor nevoiași, prin programe de caritate desfășurate în cadrul bisericii, care se bazează pe principiul de *a-i ajuta pe oameni să se ajute singuri* și, prin aceasta, de a-i face cât mai curând cu putință independenți de caritate[10]. Astfel, biserica mormonilor îi învață pe membrii săi că, „de cele mai multe ori, a căuta și a accepta ajutoare publice directe atrage blestemul lenei și stimulează alte efecte nocive ale dependenței. Este ceva ce distruge independența omului, inițiativa, spiritul economic și respectul de sine”[11]. Prin urmare, programul deosebit de eficace de asistență privată al bisericii se bazează pe principiul că

> „biserica își încurajează membrii să își asigure și să își mențină independența economică; ea a încurajat economisirea și a stimulat constituirea de unități productive creatoare de locuri de muncă; ea s-a arătat în orice moment gata să-i ajute pe membrii săi credincioși nevoiași”.

Astfel:

---

[9] *New York Times*, 13 aprilie, 1970.

[10] Este același principiu cu cel după care se călăuzea Charity Organization Society în Anglia secolului al XIX-lea. Această organizație clasic liberală „considera că cel mai grav aspect al sărăciei era degradarea caracterului bărbatului sau al femeii sărace. Caritatea lipsită de discernământ nu făcea decât să înrăutățească lucrurile; ea demoraliza. Adevărata caritate presupunea prietenie, reflecție, tipul de ajutor susceptibil de a restaura respectul de sine al omului și capacitatea lui de a se susține pe sine și familia sa”. Charles Loch Mowat, *The Charity Organization Society*, Methuen & Co., Londra, 1961, p. 2.

[11] *Welfare Plan of the Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints*, The General Church Welfare Committee, 1960, p. 48.

„Primul nostru obiectiv a fost de a pune pe picioare, pe cât este cu putință, un sistem în cadrul căruia blestemul lenei să fie lichidat, efectele nocive ale dependenței să fie abolite, iar printre oameni să se facă din nou simțite independența, spiritul întreprinzător, economisirea și respectul de sine. Obiectivul bisericii este de a-i ajuta pe oameni să se ajute pe sine. Munca trebuie reîntronată ca principiu călăuzitor în viețile enoriașilor noștri… Fideli acestui principiu, cei ce lucrează în domeniul asistenței îi vor învăța și le vor cere insistent membrilor bisericii să se străduiască, din toate puterile, să se auto-întrețină. Nici un adevărat mormon [*latter-day Saint*], câtă vreme dispune de capacitate fizică, nu va transfera asupra altora povara propriei sale întrețineri."[12]

Abordarea liberală a problemei asistenței pentru cei nevoiași, așadar, este de a aboli orice fel de asistențialism public, coercitiv și de a-i substitui caritatea privată, bazată pe principiul încurajării ajutorării de sine și stimulată, de asemenea, prin inculcarea virtuților încrederii în forțele proprii și a independenței, în ansamblul societății.

Însă planul Friedman, dimpotrivă, este orientat în direcția diametral *opusă*. Într-adevăr, el instituie veniturile asistențiale ca pe un *drept* automat, o creanță coercitivă automată asupra producătorilor. În felul acesta, el îndepărtează complet efectul de stigmatizare, descurajează în mod catastrofal munca productivă prin impozitare progresivă abruptă și prin instituirea unui venit garantat pentru nemuncă, care stimulează lenea. În plus, prin instituirea unui prag inferior de venit, ca drept „coercitiv", el încurajează clienții asistenței sociale să facă lobby pentru praguri tot mai ridicate, agravând astfel necontenit întreaga problemă. Însă Friedman, prins în separația anglo-americană dintre „micro" și „macro", acordă foarte puțină atenție efectelor acestora catastrofale asupra incitativelor.

Chiar persoanele handicapate ar fi dezavantajate de planul Friedman, deoarece o asistență financiară automată în-

[12] *Welfare Plan*, p. 1-2.

depărtează incitativul marginal al muncitorului handicapat de a investi în propria sa reabilitare vocațională, întrucât venitul monetar net de pe urma unei asemenea investiții este acum mult mai redus. Astfel, venitul garantat tinde să *perpetueze* aceste handicapuri. În fine, asistența friedmanită ar asigura un venit superior pe persoană familiilor dependente de asistență, subvenționând astfel o creștere continuă a populației foarte tinere printre săraci – adică tocmai printre cei care își pot cel mai puțin permite o astfel de creștere a populației. Fără a ne alătura isteriei actuale în legătură cu „explozia populației", este cu siguranță absurd să subvenționăm deliberat înmulțirea copiilor săraci, adică ceea ce planul Friedman ar realiza ca un *drept automat*.

Banii și ciclul de afaceri

A treia caracteristică majoră a programului New Deal era proto-keynesismul: planificarea de către guvern a sferei macro, în vederea netezirii ciclului de afaceri. Prin maniera sa de abordare a întregului domeniu al banilor și al ciclului de afaceri – domeniu căruia, din nefericire, i-a consacrat cea mai mare parte a eforturilor sale –, Friedman se întoarce nu doar la Școala de la Chicago, ci, mergând pe urmele aceleia, la economistul Irving Fisher de la [Universitatea] Yale, economistul de curte al stabilimentului politic, din anii 1900 până în anii 1920. Într-adevăr, Friedman l-a proclamat în mod public pe Fisher „cel mai mare economist al secolului XX" și, citind scrierile lui Friedman, avem adesea impresia că îl recitim pe Fisher, cosmetizat, desigur, cu mult mai multe formule matematice și statistice abracadabrante. Economiștii și presa, de pildă, aclamând recenta „descoperire" a lui Friedman, conform căreia ratele dobânzii tind să crească, prin adăugarea unei prime de inflație, pe măsură ce prețurile cresc, pentru a menține ratele „reale" ale dobânzii neafectate, au ignorat faptul că același lucru a fost evidențiat de Fisher, la începutul secolului XX.

Însă problema cheie în legătură cu abordarea de inspirație fisheriană a lui Friedman este aceeași separație ortodoxă a sferelor micro și macro, care s-a dovedit devastatoare pentru vederile sale asupra impozitării. Fiindcă Fisher credea, să o spunem din nou, că, pe de o parte, există o lume a prețurilor individuale, determinate de cerere și ofertă, iar, pe de altă parte, există un „nivel al prețurilor" agregat, determinat de oferta monetară și de viteza de circulație a monedei; și, din nou, cele două nu se întâlnesc niciodată. Sfera agregată, macro, e presupusă a fi obiectul adecvat al planificării și al manipulării guvernamentale, din nou, chipurile, fără a afecta sau interfera astfel cu domeniul „micro", al prețurilor individuale.

Fidel acestei perspective, Irving Fisher a redactat un faimos articol în 1923, „The Business Cycle Largely A 'Dance of the Dollar'" [„Ciclul de afaceri: în cea mai mare parte un 'dans al dolarului'"], recent citat favorabil de Friedman, care a devenit modelul teoriei „pur monetare" de la Chicago a ciclului de afaceri. Conform acestei viziuni simpliste, ciclul de afaceri n-ar fi decât un simplu „dans", cu alte cuvinte s-ar reduce la o serie de variații esențialmente arbitrare și fără vreo legătură cauzală, ale nivelului agregat al prețurilor. În consecință, deoarece piața dă naștere acestui „dans" aleator, terapia ciclului de afaceri cere ca guvernul să ia măsuri de *stabilizare* a nivelului prețurilor, pentru a menține acest nivel constant. Exact acesta a devenit obiectivul Școlii de la Chicago din anii '30 și rămâne, în continuare, obiectivul lui Milton Friedman.

De ce este ținut nivelul stabil al prețurilor să reprezinte un ideal etic, care trebuie atins prin întrebuințarea coerciției guvernamentale? Friedmaniții pur și simplu tratează în prezent obiectivul ca și cum ar fi de la sine înțeles și n-ar mai avea nevoie de nici un fel de justificare. Dar fundamentele datorate lui Fisher reprezintă o totală neînțelegere a naturii banilor și a numelor diverselor unități monetare. În realitate, după cum știau foarte bine majoritatea economiștilor

din secolul al XIX-lea, aceste nume (dolar, liră [engl. *pound*], franc, etc.) nu erau vreun fel de realități în sine, ci erau, pur și simplu, nume date unor unități de greutate de aur sau argint. Adevăraţii bani constau în aceste mărfuri, provenite de pe piața liberă; numele, banii și bancnotele de hârtie nu erau decât simple creanțe pentru efectuarea de plăți în aur sau în argint. Dar Irving Fisher a refuzat să recunoască natura banilor, sau funcția proprie a etalonului aur, sau numele unei monede ca fiind o unitate de greutate de aur. În loc de aceasta, el a ținut aceste nume ale substitutelor monetare de hârtie, emise de diverse state, ca fiind absolute, ca *fiind* bani. Funcția acestor „bani" era de a „măsura" valorile. De aceea, lui Fisher i se părea necesar să păstreze constantă puterea de cumpărare a banilor, sau nivelul prețurilor.

Acest obiectiv donquijotesc, al unui nivel stabil al prețurilor, contrastează cu perspectiva economiștilor din secolul al XIX-lea, devenită ulterior cea a Școlii austriece. Aceștia aplaudau rezultatele pieței neobstrucționate, ale capitalismului de tip *laissez faire*, care aducea invariabil un nivel al prețurilor aflat în continuă *scădere*. Într-adevăr, în absența intervenției guvernamentale, productivitatea și oferta de bunuri tind mereu să crească, determinând o scădere a prețurilor. Astfel, în prima jumătate a secolului al nouăsprezecelea – perioada „revoluției industriale" –, prețurile tindeau să scadă continuu, determinând astfel o creștere a ratelor salariale reale, chiar în absența unei creșteri a salariilor în termeni monetari. Putem vedea cum asemenea scăderi continue ale prețurilor le aduc *tuturor* consumatorilor beneficiile unor standarde mai ridicate de trai, luând exemple cum sunt televizoarele, ale căror prețuri au scăzut de la 2000 $ în momentul primei apariții pe piață, la circa 100 $ în prezent [1971], pentru un aparat mult mai performant. Și aceasta în cursul unei perioade de inflație galopantă!

Irving Fisher este cel care, cu doctrinele și influența sa, a fost în mare parte responsabil pentru politicile inflaționiste

dezastruoase ale Sistemului Federal de Rezerve [banca centrală SUA] din perioada anilor 1920 – și, în consecință, pentru holocaustul survenit ulterior (1929). Unul din obiectivele majore ale lui Benjamin Strong, șeful Băncii Rezervelor Federale (Fed) din New York – și practic dictator al Fed în perioada anilor 1920 – a fost, sub influența doctrinei lui Fisher, de a menține nivelul prețurilor constant. Și deoarece prețurile la vânzări cu ridicata erau fie constante, fie chiar în scădere în perioada anilor '20, Fisher, Strong și restul stabilimentului economic au *refuzat să recunoască* existența unui boom inflaționist. Așa că, drept rezultat, Strong, Fisher și Fed au refuzat să țină seama de avertismentele economiștilor „heterodocși", ca Ludwig von Mises și H. Parker Willis, făcute în anii '20, conform cărora creditul bancar inflaționist nesănătos ducea inevitabil către un colaps economic. Atât de încăpățânate s-au dovedit aceste genii, încât, chiar și în 1930, în cântecul său de lebădă de profet economic, Fisher scria că nu există nici o depresiune și că prăbușirea bursei este doar temporară[13].

Iar acum, în mult aclamata sa *Istorie monetară a SUA*, Friedman și-a demonstrat înclinația fisherită, manifestată în interpretarea tendențioasă a istoriei[14]. Benjamin Strong, indubitabil omul cu influența cea mai nocivă asupra economiei în anii 1920, capătă, în relatarea lui Friedman, profilul unui erou leonin, tocmai datorită politicii sale inflaționiste și de stabilizare a nivelului prețurilor, pe durata acelei decade[15]. De fapt, Friedman nici nu atribuie depresiunea din

[13] Irving Fisher, *The Stock Market Crash – And After*, Macmillan, New York, 1930.

[14] Milton Friedman și Anna Jacobson Schwartz, *A Monetary History of the United States 1867-1960*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 1963.

[15] Pentru o perspectivă diametral opusă asupra anilor 1920, a se vedea Murray N. Rothbard, *America's Great Depression*, D. Van Nostrand, Princeton, N.J., 1963. Mai multe detalii despre perspectiva lui Friedman, prin contrast cu cea austriacă, asupra ciclului de afaceri, se pot găsi în Rothbard, „The Great Inflationary Recession Issue: 'Nixonomics' Explained", *The Individualist*, (Iunie, 1970), p. 1-5.

1929 *boom*-ului inflaționist care a precedat-o, ci eșecului Băncii Rezervelor Federale de a mai inflaționa *suficient* oferta monetară după plecarea lui Strong, înainte și în perioada depresiunii.

Pe scurt, cu toate că Milton Friedman ne-a făcut un serviciu, readucând în atenția economiștilor influența dominantă a banilor și a ofertei monetare asupra ciclurilor de afaceri, trebuie să recunoaștem că această abordare „pur monetaristă" este aproape la antipozii denumirii ei – ca și ai perspectivei austriece, cea cu adevărat favorabilă pieței libere. Într-adevăr, în vreme ce austriecii spun că expansiunea monetară orchestrată de Strong a făcut să devină inevitabil crahul din 1929, Fisher și Friedman cred că tot ce avea de făcut Fed pentru a elimina orice recesiune era să pompeze *mai mulți* bani în sistemul economic. Crezând că nu există nici o influență cauzală care să lege *boom*-ul de *bust* (avântul artificial de sincopa afacerilor), crezând în teoria simplistă a „dansului dolarului", cei de la Chicago doresc, pur și simplu, ca statul să manipuleze acest dans, în particular să augmenteze oferta monetară pentru a elimina recesiunile.

În perioada anilor 1930, așadar, poziția Fisher-Chicago în vederea soluționării depresiunii era că nivelul prețurilor trebuia „reflaționat" înapoi la nivelul anilor 1920 – și că această „reflaționare" trebuia realizată prin: (a) expandarea masei monetare de către Fed și (b) implicarea guvernului federal în efectuarea de cheltuieli din deficitul bugetar și în programe de lucrări publice pe scară mare.

Pe scurt, în anii 1930, Fisher și Școala de la Chicago erau „pre-keynesieni" și erau, din acest motiv, considerați – pe bună dreptate – cât se poate de radicali și de socialiști. Ca și keynesienii de mai târziu, chicagoiții recomandau politici monetare și fiscale „compensatorii", chiar dacă întotdeauna cu un accent mai apăsat pe brațul monetar.

Unii cititori ar putea obiecta că Milton Friedman nu crede atât în politicile monetare și fiscale de tip manipulator,

cât în augmentarea „automată" a ofertei monetare de către Fed, la o rată anuală de 3-4%. Dar această modificare în raport cu reprezentanții mai vechiului Chicago nu este decât una exclusiv tehnică, provenită din înțelegerea de către Friedman a faptului că manipularea cotidiană, pe termen scurt de către Fed, va suferi inevitabil de decalaje temporale, ceea ce va face, inevitabil, mai mult să agraveze decât să amelioreze ciclul economic. Dar trebuie să recunoaștem că politica de inflaționism automat a lui Friedman nu este decât o nouă variațiune în activitatea lui de urmărire a aceluiași vechi obiectiv al școlii Fisher-Chicago: stabilizarea nivelului prețurilor – în cazul acesta, stabilizarea *pe termen lung*.

Prin urmare, Milton Friedman este pur și simplu un inflaționist etatist, deși doar un inflaționist mai moderat, în comparație cu majoritatea keynesienilor. Dar aceasta nu este, din păcate, decât o slabă consolare, care în nici un caz nu-l situează pe Friedman, în acest domeniu vital, printre economiștii adepți ai pieței libere.

Încă din anii săi cei mai timpurii, Irving Fisher a fost considerat, pe bună dreptate, un [socialist] radical în ce privește moneda și un etatist, pentru că dorea să se debaraseze de etalonul aur. Fisher a înțeles că etalonul aur – în condițiile căruia moneda de bază este un bun extras din minerit pe piața liberă, și nu o creație a statului – era incompatibil cu dorința lui atotdominatoare de a stabiliza nivelul prețurilor. Așa se face că Fisher a fost unul dintre primii economiști contemporani care au cerut abolirea etalonului aur și înlocuirea lui cu bani discreționari. În condițiile unui sistem discreționar, *numele* monedei – dolar, franc, marcă, etc. – *devine* etalonul monetar ultim, iar controlul absolut asupra cantității și utilizării acestor unități îi revine, în mod necesar, guvernului central. Pe scurt, banii discreționari reprezintă, în mod inerent, banii etatismului absolut. Banii sunt bunul central, sistemul nervos, așa-zicând, al economiei moderne de piață – și orice sistem care încredințează

în mâinile statului controlul absolut asupra acestui bun este iremediabil în contradicție cu o economie liberă de piață și, în cele din urmă, cu însăși libertatea personală.

Cu toate acestea, Milton Friedman este un adept radical al ruperii tuturor legăturilor rămase cu aurul, fie ele oricât de fragile – și al trecerii la un etalon-dolar total și absolut discreționar, în care toată puterea de control aparține Sistemului Rezervelor Federale. Desigur, Friedman ar sfătui *apoi* Fed să întrebuințeze cu înțelepciune puterea aceasta. Însă nici un liberal demn de numele acesta nu poate avea decât dispreț pentru însăși ideea de a încredința puterea absolută vreunui grup anume, urmată de *speranța* că acel grup nu va întrebuința respectiva putere fără scrupule. Motivul pentru care Friedman este complet lovit de cecitate cu privire la implicațiile tiranice și despotice ale schemei sale de bani discreționari este, să repetăm încă o dată, separația arbitrară făcută la Chicago între micro și macro, speranța himerică și vană că putem avea controlul totalitar al sferei macro, în vreme ce „piața liberă" este prezervată la nivelul micro. Nu poate fi decât limpede, de pe acum, că acest tip de „piață liberă" trunchiată, de la Chicago, nu este „liberă" decât în accepțiunea cea mai sardonică și mai ironică a termenului; este mult mai aproape de „libertatea" orwelliană, de „libertatea în sclavie".

Faptul că actualul sistem monetar internațional este o monstruozitate irațională și sortită eșecului și că el trebuie drastic reformat este indubitabil. Însă reforma propusă de Friedman, de tăiere a legăturilor cu aurul, ar înrăutăți cu mult lucrurile, deoarece ea ne-ar lăsa pe toți la cheremul absolut al statului friedmanian, emițător discreționari de bani.[16] Direcția în care trebuie să ne deplasăm este diametral opusă: către un etalon aur internațional, care ar restaura pretutindeni banii-marfă și ar scutura toate statele manipulatoare ale monedei de pe spinarea popoarelor lumii.

[16] [Este, din păcate, ceea ce s-a întâmplat, începând din 1973. Cf. Rothbard, *Ce le-a făcut Statul banilor noștri?*, Institutul Ludwig von Mises – România, 2005 (n.t.).]

Mai mult, aurul (sau un alt bun) este vital pentru furnizarea unei *monede internaționale* – o monedă de bază, cu ajutorul căreia toate țările să poată face comerț și să-și regleze conturile. Absurditatea filozofică a planului Friedman, de emisiune a propriei monede discreționare de către fiecare stat, independent de toate celelalte, poate fi văzută limpede dacă ne gândim ce s-ar întâmpla în cazul în care fiecare regiune, fiecare provincie, fiecare stat, ba chiar fiecare târg, oraș, sat, *cvartal, casă* sau *individ* și-ar emite propria monedă și am avea apoi, așa cum dorește Friedman, rate liber fluctuante de schimb între aceste milioane de monede. Haosul rezultat ar proveni din distrugerea conceptului însuși de *monedă* – entitatea care servește drept mijloc general de efectuare a tuturor schimburilor de pe piață. Filozofic vorbind, Friedman urmărește distrugerea banilor ca atare și ne condamnă la haosul și primitivismul sistemului de troc.

Una dintre problemele de căpătâi ale planului Friedman de cedare a întregii puteri monetare către stat este că el nu înțelege că schema aceasta ar fi inerent inflaționistă. Într-adevăr, statul ar dispune atunci de întreaga putere de emisiune a unui volum de bani oricât de mare ar dori. Sfatul lui Friedman, de limitare a acestei puteri la 3-4% pe an, ignoră faptul crucial că *orice* grup, o dată ajuns în posesia puterii absolute de a „tipări bani" va tinde…să îi tipărească! Pe scurt, să presupunem că lui John Jones i se acordă de către guvern puterea absolută, monopolul absolut asupra tiparniței – și i se permite să tipărească oricât de mulți bani va găsi el de cuviință și să-i întrebuințeze oricum i se pare lui potrivit. Oare nu este cât se poate de limpede că Jones va întrebuința această putere de *contrafacere legalizată* într-o veselie, așa încât domnia sa asupra banilor va tinde să devină inflaționistă? În mod similar, statul și-a arogat de mult monopolul coercitiv al contrafacerii legalizate – și, prin urmare, a avut tendința de a-l întrebuința: astfel, statul este *inerent inflaționist*, așa cum ar fi orice grup care deține pu-

terea exclusivă de a crea bani. Schema lui Friedman nu ar face decât să intensifice această putere și inflație.

Singura *soluție liberală*, prin contrast, este de a face statul să înapoieze tezaurele sale de monedă marfă. Franklin Roosevelt a confiscat tot aurul deținut de poporul american în 1933 sub paravanul „situației de forță majoră provocate de depresiune" – și de aproape patruzeci de ani nu s-a mai spus nimic despre restituirea aurului nostru. Prin contrast cu Friedman, adevăratul liberal trebuie să ceară statului să înapoieze poporului aurul furat de la oameni, pe care statul l-a rechiziționat de la noi în schimbul dolarilor săi de hârtie.

EFECTELE DE VECINĂTATE

Prin urmare, în cele două domenii „macro" care sunt vitale, impozitarea și banii, influența lui Friedman a fost enormă – mult mai mare decât în orice alt domeniu – și aproape invariabil dezastruoasă, din perspectiva unei piețe cu adevărat libere. Dar chiar și la nivelul micro, unde influența lui a fost mult mai redusă și, în general, mai benefică, Friedman le-a oferit intervenționiștilor un interstițiu teoretic de dimensiunile unei porți de hambar. Într-adevăr, Friedman susține că amestecul statului pe piața liberă este legitim ori de câte ori acțiunile cuiva au efecte de vecinătate. Astfel, dacă A face ceva care este benefic pentru B, și B nu este nevoit să plătească pentru asta, cei de la Chicago consideră că avem de-a face cu un „defect" al pieței libere, așa încât de acum este sarcina statului să „corecteze" acest defect, impozitându-l pe B pentru a-i plăti lui A pentru acest „beneficiu".

Acesta este motivul pentru care Friedman susține, de exemplu, furnizarea de către stat a fondurilor pentru educația în masă; deoarece educația copiilor e ținută să le aducă beneficii altor oameni, statul are, chipurile, dreptul legitim să-i impoziteze pe acești oameni, pentru a plăti aceste „beneficii". (În acest domeniu, ca și în altele, influența

negativă a lui Friedman asupra unui stat ineficient a fost de a face operațiunile sale cu mult mai eficiente; în cazul în speță, el a sugerat înlocuirea școlilor publice neviabile cu acordarea unor plăți către părinți sub formă de *voucher*-e publice – lăsând astfel intact întregul concept de finanțare din impozite a educației în masă.)

Dincolo de sfera de importanță vitală a educației, Friedman ar limita, în practică, aplicarea argumentului efectelor de vecinătate la măsuri de tipul parcurilor urbane; în acest caz, grija lui Friedman este că, dacă parcurile ar fi private, cineva s-ar putea bucura privind un parc de la distanță, fără a fi silit să plătească pentru acest beneficiu psihic; în consecință, el susține doar parcurile publice *urbane*. Despre parcurile *rurale*, sentimentul lui este că pot fi private, deoarece pot fi suficient de retrase pentru a-i constrânge pe toți utilizatorii să plătească pentru serviciile furnizate.

Faptul că Friedman însuși ar restrânge aplicarea acestui argument, al efectelor de vecinătate, doar la câteva cazuri, cum ar fi educația și parcurile urbane, reprezintă o slabă consolare. În realitate, argumentul ar putea fi folosit pentru a justifica aproape orice intervenție, orice schemă de subsidii provenite din impozite. Eu, de pildă, citesc *Acțiunea umană* de Ludwig von Mises; prin aceasta mă îmbib de mai multă înțelepciune și devin o persoană mai bună; devenind o persoană mai bună, le furnizez anumite beneficii semenilor mei; cu toate acestea, în mod inadmisibil, ei nu sunt siliți să plătească pentru aceste beneficii! Oare nu ar trebui statul să-i impoziteze pe acești oameni și să mă subvenționeze pe mine, pentru că sunt atât de merituos, încât citesc *Acțiunea umană*?

Sau să luăm un alt exemplu. Fie că „eliberatorilor femeii" le place sau nu, numeroși bărbați obțin o mare satisfacție privind la fetele în fuste mini; cu toate acestea, ei nu plătesc pentru această satisfacție! Iată încă un efect de vecinătate rămas necorectat! Oare nu ar trebui bărbații din țara asta

să fie impozitați, pentru a subvenționa fetele să poarte fuste mini?

Nu este cazul să mai adăugăm alte exemple; ele proliferează aproape la nesfârșit, demonstrând astfel absurditatea completă și ubicuitatea efectelor de vecinătate de la Chicago și a concesiilor făcute statului pe baza lor. Unica replică pe care au reușit chicagoiții să o ofere împotriva acestei *reductio ad absurdum* este că *ei* nu ar împinge atât de departe intervenția guvernamentală, deși admit logica argumentului. Însă de ce nu? Care este motivul, care este criteriul, ca *ei* să se oprească la parcuri și la școli? Problema este că nu există nici un asemenea criteriu, iar lucrul acesta nu face decât să evidențieze falimentul intelectual, lipsa de rigoare logică, care afectează miezul celor mai multe paradigme contemporane în științele economice și sociale, inclusiv a celei asociate cu numele lui Friedman.

IMPACTUL LUI FRIEDMAN

Astfel, dacă cercetăm recomandările de care dispune Friedman pentru poziția de *leader* al economiștilor adepți ai pieței libere, ajungem la concluzia tulburătoare că este dificil să-l considerăm câtuși de puțin economist adept al pieței libere. Chiar și în sfera micro, concesia teoretică făcută de Friedman scandalosului ideal al „competiției perfecte" ar permite o mare măsură de spargere guvernamentală de trusturi; iar concesia lui făcută intervenției guvernamentale în legătură cu efectele de vecinătate ar permite un stat potențial totalitar, chiar dacă Friedman se limitează, în mod ilogic, la aplicarea ei doar în câteva domenii. Însă chiar și așa, Friedman întrebuințează acest argument pentru a justifica furnizarea de către stat a educației în masă către toată lumea.

Dar sfera „macro", în mod nesăbuit desprinsă de cea micro, de către economiști care, după șaizeci de ani, continuă să ignore integrarea lor realizată de Ludwig von Mises

– sfera „macro", așadar, este cea în care influența lui Friedman a fost cea mai deplorabilă. Într-adevăr, constatăm că Friedman poartă o grea responsabilitate, atât pentru sistemul de impozitare prin rețineri din venit, cât și pentru dezastruosul venit garantat care se întrevede la orizont; și constatăm că Friedman dorește controlul absolut al statului asupra ofertei de bani – o parte cheie a economiei de piață. Ori de câte ori, în mod fericit și aproape accidental, statul a stopat creșterea masei monetare (așa cum a făcut Nixon pentru câteva luni, în ultima jumătate a anului 1969), Milton Friedman era de față, pentru a ridica din nou steagul inflației. Şi ori încotro întoarcem ochii, îl găsim pe Friedman, propunând nu măsuri în sensul libertății, nu programe de lichidare a statului Leviatan, ci măsuri destinate să aducă puterii statului un plus de eficiență – și astfel, în fond, să le facă mai tiranice.

Mișcarea liberală a rătăcit deja mult prea mult pe cărarea lenei intelectuale, a lipsei de distincții, a lipsei de discernământ, a lipsei de cercetări riguroase pentru a distinge adevărul de eroare, în propunerile celor ce se pretind membri sau aliați ai săi. Este aproape ca și cum orice trecător glumeț, care bălmăjește câteva cuvinte despre „libertate", este numaidecât îmbrățișat ca membru al unicei mari familii a liberalilor. Pe măsură ce mișcarea noastră crește în influență, nu ne mai putem permite luxul acestei indolențe intelectuale. A sosit de mult vremea să îl recunoaștem pe Milton Friedman drept ceea ce este în realitate; a sosit de mult vremea să-i spunem lopeții lopată – și etatistului, etatist.

Bibliografie

Brehm, C.T., and T.R. Saving. „The Demand for General Assistance Payments." *American Economic Review* 54, no. 6 (December 1964).

Fisher, Irving. *The Stock Market Crash – And After.* New York: Macmillan, 1930.

Friedman, Milton, and Anna Schwartz. *A Monetary History of the United States, 1867–1960.* Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1963.

Friedman, Milton, and George J. Stigler. *Roofs or Ceilings?* Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1946.

Hayek, F.A. *Individualism and the Economic Order.* Chicago: University of Chicago Press, 1948.

Hazlitt, Henry. *Man vs. The Welfare State.* New Rochelle, N.Y.: Arlington House, 1969.

Mises, Ludwig von. *The Theory of Money and Credit*. Translated by H.E Batson. Indianapolis, Ind.: Liberty Classics, 1980.

Mowat, Charles Loch. *The Charity Organization Society*. London: Methuen, 1961.

Rothbard, Murray N. *America's Great Depression*. Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1963.

– – – . „The Great Inflationary Recession Issue: 'Nixonomics' Explained." *The Individualist* (June 1970).

– – – . „The Guaranteed Annual Income." *The Rational Individualist* (September 1969).

– – – . *What Has Government Done To Our Money?* Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 1990.

Simons, Henry C. *A Positive Program for Laissez Faire: Some Proposals for a Liberal Economic Policy*. Chicago: University of Chicago Press, 1934.

Welfare Plan of the Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints. The General Church Welfare Committee, 1960.

6

Mitul eficienței

Mitul eficienței

Salut inițiativa Dr. Rizzo de a pune serios sub semnul întrebării, în cap. 4 [din *Time, Uncertainty, and Disequilibrium*], mult-aclamatul concept de „eficiență". Aș dori, în cele ce urmează, să duc critica sa încă și mai departe.

Observația potrivit căreia singurul sens (valid) al conceptului de eficiență este cel asociat urmăririi unor scopuri date reprezintă una dintre contribuțiile majore ale lui Rizzo. El face însă o concesie mult prea mare, cel puțin la începutul articolului, atunci când susține că, „desigur, sistemul de *common law* este eficient" în raport cu anumite obiective specificate. Conceptul de eficiență ca atare, aplicat instituțiilor sociale sau politicilor publice, presupune grave erori, pe multiple paliere: (1) problema nu constă numai în precizarea scopurilor, ci și în a decide *ale cui* scopuri trebuie să fie urmărite; (2) obiectivele individuale sunt sortite să intre în conflict, orice concept sumativ de eficiență socială devine, în consecință, lipsit de sens și (3) nici măcar acțiunile fiecărui individ în parte nu pot fi presupuse „eficiente"; ele nu vor fi eficiente, fără îndoială. Prin urmare, conceptul de eficiență este eronat chiar în situația în care

---

Apărut în *Time, Uncertainty, and Disequilibrium,* Mario Rizzo, ed., Lexington, Mass.: D.C. Heath, 1979, p. 90-95; retipărit în Murray N.Rothbard, *Logic of Action I*, Cheltenham, UK.: Edward Elgar, p. 266-273, sub titlul „The Myth of Efficiency", cap. 12. Traducere de Diana Costea.

este aplicat acțiunilor fiecărui individ în parte, îndreptate către atingerea scopurilor proprii. În mod necesar este un concept lipsit de sens dacă se referă la mai mult de o persoană, cu atât mai mult dacă este aplicat întregii societăți.

Să luăm în discuție un individ anume. De vreme ce scopurile sale personale sunt în mod evident date și el acționează pentru înfăptuirea lor, s-ar părea că putem spune cu certitudine că cel puțin acțiunile *sale* pot fi considerate eficiente. Însă nu este așa, acțiunile nu pot fi eficiente, căci acțiunea eficientă pretinde din partea individului o cunoaștere perfectă, adică o cunoaștere perfectă a celei mai bune tehnologii, a acțiunilor și a reacțiilor viitoare ale celorlalți oameni și a evenimentelor naturale viitoare. Deoarece nimeni nu poate niciodată să dețină cunoașterea perfectă a viitorului, acțiunea nimănui nu poate fi denumită, prin urmare, „eficientă". Să nu uităm că trăim într-o lume a incertitudinii. Eficiența se dovedește, așadar, o himeră.

Cu alte cuvinte, acțiunea reprezintă un proces de învățare. Acționând în vederea atingerii scopurilor sale, individul învață și devine mai capabil în urmărirea lor. În acest caz însă, acțiunile sale nu puteau fi eficiente încă de la începutul lor – ba chiar nici la sfârșit – din moment ce cunoașterea perfectă nu este niciodată atinsă, tot timpul existând câte ceva în plus de învățat.

În plus, obiectivele individului nu sunt *în realitate* date, de vreme ce nu avem nici un motiv să presupunem că ele sunt bătute în cuie o dată pentru totdeauna. Pe măsură ce învață tot mai mult despre lume, despre natură și despre ceilalți oameni, valorile și scopurile sale sunt supuse schimbării. Țelurile individului se vor modifica o dată cu acumularea de cunoștințe de la ceilalți oameni, dar nu-i exclus să se schimbe din pură fantezie. Dacă scopurile se schimbă pe parcursul derulării unei acțiuni, conceptul însuși de eficiență – ce poate fi definit numai drept cea mai bună combinație de mijloace pentru atingerea unor scopuri date – își pierde din nou sensul.

Dacă eficiența, în calitate de concept, nu are nici o valoare chiar la nivelul fiecărui individ în parte, ea se găsește în mod necesar într-o situație și mai proastă atunci când economistul o utilizează sumativ pentru întreaga societate. Rizzo este extrem de amabil cu conceptul de eficiență atunci când afirmă că eficiența reprezintă „ceva mai mult decât maximizarea produsului național brut", care „se prăbușește în chiar momentul introducerii în raționament a externalităților". Chestiunea este însă mult mai profundă. Eficiența are vreun sens doar în conexiune cu scopurile oamenilor, iar aceste obiective ale indivizilor diferă între ele, se lovesc unele de altele, intră în dezacord. Întrebarea-cheie pentru politică (sau politicile publice), așadar, se transformă în: *ale cui* interese trebuie să prevaleze?

Dezinteresul gândirii economice față de realitățile lumii este sistematic și este produsul filozofiei utilitariste, ce a acaparat știința economică de un secol și jumătate. Utilitarismul susține că toți avem, *în realitate*, aceleași scopuri și că, în consecință, orice conflict social este unul doar de ordin tehnic, pragmatic, iar acesta poate fi soluționat o dată cu descoperirea și aplicarea mijloacelor adecvate pentru atingerea scopurilor comune. Tocmai acest mit al scopului universal comun îl îndreptățește pe economist să creadă că poate – cu „rigoare științifică" și, chipurile, într-un mod neutru față de valori (*value free*) – să recomande măsurile politice de aplicat. Pe baza acestui pretins scop universal comun ca dată imuabilă, economistul însuși devine sursa iluziei că el nu este nicidecum un moralist, ci un simplu tehnician profesionist, angajat într-o pură analiză neutră față de valori.

Așa-numita năzuință comună este un standard mai ridicat de viață sau, cum ar spune Rizzo, un produs național brut maxim. Să presupunem însă că o parte din „bunul" dorit de o persoană, sau de mai multe, va fi considerată de ceilalți în mod categoric un prejudiciu. Să luăm două exemple, ambele greu de încadrat sub denumirea blândă de

„externalități". Plecăm de la ideea că unii oameni urmăresc ca scop înalt dezirabil egalitatea, sau uniformitatea, obligatorie a tuturor persoanelor, incluzând aici aceleași condiții de trai și îmbrăcarea aceleiași haine albastre diforme. Un scop extrem de apreciat de către acești egalitariști ar fi însă considerat un impediment major de către acei indivizi care nu doresc să fie făcuți „egalii" nimănui altcuiva. Un al doilea exemplu de scopuri conflictuale, de accepțiuni contradictorii acordate conceptului de „produs" [„bun"] ar fi acela în care una sau mai multe persoane doresc cu ardoare fie sclavia, fie uciderea unei etnii neagreate sau a unui alt grup social, cu anumite caracteristici bine precizate. Urmărirea bunului de către potențialii agresori sau ucigași ar fi considerată în mod cert un bun negativ, sau un prejudiciu, de către potențialele victime. Am putea probabil să înghesuim cumva această situație sub umbrela externalităților, afirmând că grupul social sau etnic detestat reprezintă un „poluant vizual", o externalitate negativă pentru celălalt grup și că aceste „costuri" externe pot fi (ar trebui să fie?) internalizate, obligând grupul detestat să achite celorlalte grupuri plata rămânerii în viață. Ne-am întreba, desigur, cât de mult își doresc economiștii minimizarea costurilor sociale și dacă soluția recomandată ar fi într-adevăr „neutră față de valori", sau nu.

Să adăugăm că, în aceste cazuri cu scopuri conflictuale, ce este „eficient" pentru un grup se transformă în necazul altui grup. Susținătorii unui program – că este vorba de uniformitate obligatorie sau de lichidarea unui grup social delimitat – ar dori o aplicare cât de eficient posibilă a propriilor propuneri, în timp ce, pe de altă parte, grupul oprimat își pune nădejdea într-o urmărire cât mai *in*eficient posibilă a temutului obiectiv. Eficiența, subliniază Rizzo, are sens doar în corelație cu un anumit scop. Dacă scopurile sunt însă contradictorii, grupul oponent va pleda pentru maximum de *in*eficiență în atingerea țelului detestat. În

consecință, eficiența nu va putea niciodată să fie folosită ca un criteriu utilitarist în drept sau în politica publică.

Situațiile mai sus prezentate, de scopuri conflictuale, ne aduc în atenție chestiunea minimizării costurilor sociale. O primă întrebare: de ce anume *ar trebui* minimizate costurile sociale? Sau, altfel spus, de ce *ar trebui* internalizate externalitățile? Răspunsurile la aceste întrebări nu sunt absolut deloc evidente, cu toate acestea, problemele nu au fost niciodată serios abordate, cu atât mai puțin soluționate. Apare și o întrebare corelată, importantă: să zicem, de dragul argumentului, că acceptăm scopul minimizării costurilor; ar trebui menținută supremația acestui obiectiv, sau ar trebui să-l subordonăm – și dacă da, în ce grad – unor alte țeluri? Care ar fi argumentele care susțin fiecare dintre aceste poziții?

În primul rând, a susține că minimizarea costurilor sociale *ar trebui* realizată – sau că externalitățile *ar trebui* internalizate – nu este o poziție de ordin tehnic sau neutră față de valori (*value-free*). Simpla menționare a cuvântului „ar trebui", simpla alunecare pe o poziție de *policy* transformă automat fraza de mai sus în asumarea unei atitudini etice, ce pretinde cel puțin o justificare etică.

În al doilea rând, chiar dacă – din nou de dragul argumentului – am aproba obiectivul minimizării costurilor sociale, economistul mai are de luptat cu chestiunea gradului în care să i se dedice. A afirma că minimizarea costurilor sociale trebuie să fie un obiectiv absolut, sau cel puțin cel mai înalt valorizat scop, înseamnă să cădem pe aceeași poziție detestată de economiștii adepți ai calculului cost-beneficiu, când aceasta este adoptată de eticieni, și anume, a studia dreptatea sau drepturile fără a ține seama de analiza cost-beneficiu. În plus, cum își justifică el absolutismul?

În al treilea rând – chiar abstracție făcând de aceste două probleme – rămâne grava eroare conținută în conceptul de „cost social", respectiv de cost aplicat mai multor persoane. *Primo*, în cazul în care scopurile sunt conflictuale, iar ceea

ce este „bun" pentru un individ este necaz pentru un altul, costurile nu pot fi adiționate între acești indivizi. *Secundo* – și de o importanță superioară – după cum economiștii Școlii Austriece au atras atenția de un secol, costurile sunt subiective pentru individ, ele nu pot fi, prin urmare, supuse vreunei măsurări cantitative, nici nu pot fi *a fortiori* însumate sau implicate în comparații inter-personale. Dacă admitem că, asemenea utilităților, costurile sunt subiective, non-sumative și imposibil de comparat, rezultă cu necesitate că orice concept de costuri sociale – și includem aici costurile de tranzacție – își pierde sensul. *Terțio*, costurile individuale nu sunt obiective, nu pot fi percepute de către nici un observator extern. Explicația constă în caracterul subiectiv și efemer al costului suportat de un individ; el există doar *ex ante*, cu alte cuvinte, doar în momentul anterior luării deciziei. Costul oricărei alegeri a individului reprezintă propria estimare subiectivă a valorii (ierarhizate) atribuite celei mai apreciate alternative la care renunță prin alegerea făcută. Într-adevăr, fiecare individ, în fiecare alegere întreprinsă, încearcă să-și atingă cel mai înalt valorizat scop; el sacrifică sau renunță la celelalte țeluri, mai puțin valorizate (situate pe trepte inferioare în ierarhia valorilor) și pe care le-ar fi putut atinge cu resursele disponibile. Costul său este reprezentat de scopul aflat pe poziția secundă pe scara sa de valori, adică valoarea celui mai apreciat scop la care a renunțat pentru a atinge un scop și mai înalt valorizat. Costul suportat în această decizie apare, așadar, doar *ex ante*; o dată cu luarea deciziei, exercitarea alegerii și implicarea resurselor sale, costul dispare, devenind un cost istoric, pentru totdeauna trecut. De vreme ce este imposibil pentru orice observator extern să exploreze la un moment ulterior, ba chiar și la momentul cu pricina, procesele mentale ale actorului, observatorului îi este de asemenea imposibil să determine, chiar și în principiu, care va fi fost costul vreunei decizii.

O bună parte din capitolul 4 (al vol. *Time, Uncertainty, and Disequilibrium*) este dedicată unei excelente analize, ce demonstrează că, în afara echilibrului general, costurile sociale obiective nu au nici un înțeles, că nu vom putea nicicând să fim într-un asemenea echilibru și că nici nu am ști dacă l-am atinge. Rizzo subliniază că, din moment ce dezechilibrul presupune în mod necesar anticipări divergente și inconsistente, nu putem spune pur și simplu că aceste prețuri [existente în dezechilibru] aproximează echilibrul, existând o diferență esențială, *de natură,* între prețurile de dezechilibru și adevăratele prețuri de echilibru. Rizzo accentuează, de asemenea, inexistența vreunui criteriu care să ne permită să decidem dacă prețurile existente sunt sau nu apropiate de echilibru. Aș subscrie, cu două comentarii suplimentare. La observația sa că dreptul penal (*tort law*) nu ar fi necesar în echilibrul general, aș adăuga că infracțiunile însele nu ar mai putea fi comise într-o astfel de situație. Într-adevăr, o trăsătură a echilibrului general este certitudinea și cunoașterea perfectă a viitorului; este de presupus că, posedând o cunoaștere perfectă, nu ar mai putea avea loc nici un accident. Nici măcar o infracțiune premeditată nu s-ar mai produce, întrucât o infracțiune pe deplin anticipată ar putea fi cu siguranță evitată de către victimă.

Acest comentariu este legat de o altă observație cu privire la echilibrul general. Acesta nu numai că nu a existat niciodată și nu reprezintă un concept operațional, dar nici nu ar putea exista. Nu ne putem cu adevărat închipui o lume în care fiecare persoană posedă o anticipare perfectă și în care nu s-ar mai produce nici o modificare a datelor. În plus, echilibrul general este în sine un concept auto-contradictoriu. Într-adevăr, motivul pentru care cineva păstrează deținere monetare este incertitudinea viitorului. Prin urmare, cererea de bani ar deveni nulă într-o lume a echilibrului general, în care domnește o certitudine deplină. În

consecință, cel puțin economia monetarizată nu s-ar putea găsi în echilibru general.

Aș adera, de asemenea, la critica adresată de Rizzo încercărilor de utilizare a teoriei probabilității obiective ca o modalitate de circumscriere a incertitudinii lumii reale în niște echivalente ale certitudinii. În realitatea acțiunii umane, practic toate evenimentele istorice sunt unice și diferite de toate celelalte evenimente istorice, chiar dacă, e adevărat, uneori sunt evenimente similare. Întrucât fiecare întâmplare este unică și irepetabilă, aplicarea teoriei probabilităților obiective este inadmisibilă. Așteptările și previziunile devin o chestiune de estimări subiective ale evenimentelor viitoare, estimări ce nu pot fi transpuse într-o formulă obiectivă sau „științifică". Simpla desemnare a două evenimente prin același cuvânt nu le face omogene. Astfel, două alegeri prezidențiale sunt denumite prin aceeași sintagmă, ele sunt însă fără îndoială evenimente extrem de diferite, eterogene și irepetabile, fiecare derulându-se în contexte istorice diferite. Nu este o simplă întâmplare că cercetătorii din științele sociale care pledează pentru utilizarea calculului probabilităților obiective aproape întotdeauna dau exemplul unei loterii. Loteria este una dintre acele puține situații din viața socială în care rezultatele sunt într-adevăr omogene și repetabile și, în plus, în care evenimentele sunt aleatoare, fără ca nimeni să exercite vreo influență asupra persoanelor care urmează la joc.

Nu numai „eficiența" este un mit, orice concept de cost social sau sumativ sau chiar de cost obiectiv identificabil la nivel individual cade, prin urmare, în această categorie. Întrucât costul este individual, efemer și pur subiectiv, nu putem deduce din acest concept, sau făcând apel la acest concept, nici o concluzie de tip *policy*, nici vreuna de ordin juridic. Nu poate exista nici o analiză cost-beneficiu a deciziilor sau instituțiilor politice sau legale validă sau care să aibă vreun înțeles.

Să ne îndreptăm acum atenția către discuția lui Rizzo legată de drept și relația acestuia cu eficiența și costurile sociale. Critica sa la adresa „economiștilor eficienței" ar putea îmbrăca o formă mai strictă. Să luăm, bunăoară, discuția cu privire la problema bunului samaritean. În interpretarea sa, Rizzo presupune că B l-ar putea salva pe A la „un cost minim pentru sine" și conchide că, din punctul de vedere al „economiștilor eficienței", B ar putea fi acuzat de vătămarea lui A, dacă nu reușește să-l salveze pe acesta. Există însă o sumedenie de probleme cu abordarea în termeni de eficiență. Este vorba, în primul rând, de confuzia tipică acestora între costurile monetare și cele psihice. De vreme ce costurile lui B sunt de natură pur psihică în acest caz, cum mai este posibil ca cineva, cu excepția lui B, de pildă judecătorul, să cunoască ce costuri ar apărea pentru B? Să zicem că B este un bun înotător și l-ar putea salva cu ușurință pe A, dar se descoperă că A este un vechi dușman al său, așa încât costurile psihice asociate salvării lui A sunt foarte ridicate. Observația esențială este că orice apreciere a costurilor lui B poate fi realizată doar printr-o raportare la evaluările personale ale lui B și că nici un observator extern nu poate ști care sunt acestea[1]. Mai mult, atunci când „economiștii eficienței" discută situația, după cum spune Rizzo, în termenii următori: „fără îndoială ... A ar fi fost dispus să-i plătească lui B mai mult decât suficient pentru a-i compensa acestuia costurile legate de operațiunea de salvare", concluzia lor nu este absolut deloc evidentă. Cum putem ști, sau cum poate judecătorul să știe, dacă A ar fi avut banii necesari pentru a-l plăti pe B? Și cum să afle B acest lucru, mai cu seamă dacă înțelegem că nimeni altcineva, cu excepția lui B însuși, nu poate cunoaște costurile sale psihice?

În plus, chestiunea cauzalității poate fi pusă mult mai strict. Citatul extras de Rizzo din Mises despre inacțiune ca o formă de „acțiune" este corect din punct de vedere

[1] Marc A. Franklin, *Injuries and Remedies* (Mineola, N.Y.: Foundation Press, 1971), p. 401.

praxeologic, dar este irelevant din punct de vedere juridic. Într-adevăr, legea încearcă să descopere cine a agresat, în situația dată, persoana sau proprietatea unui terț, dacă cineva a agresat, cu alte cuvinte cine se face vinovat de încălcarea proprietății altcuiva și este, în consecință, pasibil de pedeapsă. O non-acțiune poate fi considerată „acțiune" dintr-o perspectivă praxeologică, fără însă a declanșa un lanț pozitiv de consecințe; non-acțiunea nu poate fi, prin urmare, un act agresiv. Constatăm înțelepciunea accentului pus de *common law* pe distincția dintre *misfeasance* și *nonfeasance*, dintre agresarea culpabilă a drepturilor altcuiva și neamestecul în treburile unui terț[2]. *Vincent v. Lake Erie Transport* a fost un exemplu de decizie exemplară, deoarece curtea de judecată a fost interesată să investigheze agentul cauzal implicat în acțiune – în acest caz, ambarcațiunea, care în mod evident s-a ciocnit de doc. Într-un anumit sens, am putea rezuma dreptul penal (*tort law)* astfel: „nici o răspundere (obligație restitutivă) în absența vinei, nici o vină neînsoțită de răspundere". Importanța crucială a teoriei răspunderii stricte a lui Richard Epstein constă în revenirea sistemului de *common law* la accentul său inițial, aplicat strict asupra cauzalității, vinei și răspunderii, separat de excrescențele moderne pe marginea conceptelor de neglijență și pseudo-„eficiență".

---

[2] Francis H. Bohlen:

„Nu există distincție mai adânc înrădăcinată în *common law* şi mai esențială ca aceea dintre *misfeasance* şi *nonfeasance*, dintre comportamentul activ greşit, ce pricinuieşte celorlalți pagube discernabile, şi inacțiunea pasivă, adică absența luării de măsuri pozitive în beneficiul celorlalți, sau a demersurilor de a-i proteja pe aceştia de un rău care nu a fost declanşat de vreun act ilegal al acuzatului".

Francis H. Bohlen, „The Moral Duty to Aid Others as a Basis of Tort Liability", *University of Pennsylvania Law Review* 56, no. 4 (aprilie 1908), p. 219-221; citat în Williamson M. Evers, „The Law of Omissions and Neglect of Children", *Journal of Libertarian Studies* (iarna 1978).

Conchid că nu putem lua decizii în sfera politicilor publice, a dreptului penal (*tort law)*, a drepturilor sau a obligațiilor, pe baza diverselor concepte de eficiență sau pornind de la minimizarea costurilor. Dacă nu costurile sau eficiența, atunci care trebuie să fie punctul nostru de plecare, pe ce altceva ne putem baza? Răspunsul este că doar *principiile etice* pot fi criterii de evaluare a deciziilor noastre. Eficiența nu poate servi niciodată ca fundament pentru etică. Dimpotrivă, etica trebuie să constituie linia directoare și criteriul ultim pentru orice judecăți de eficiență. Etica este primordială. În sfera dreptului și a politicilor publice, după cum notează Rizzo cu înțelepciune, considerația etică de bază este conceptul al cărui nume a devenit de nerostit – conceptul de dreptate.

Un grup de persoane – și mă refer aici, desigur, la economiști – se vor opune negreșit concluziilor mele. Explicația este că, în acest domeniu, economiștii au exercitat de mult timp ceea ce George Stigler, într-un context diferit, numea „imperialism intelectual". Economiștii ar trebui să se obișnuiască cu ideea că disciplina lor nu poate cuprinde toate aspectele vieții. O lecție dureroasă, e adevărat, însă îndulcită de realizarea faptului că poate fi benefic pentru sufletele noastre să ne descoperim propriile limite și, cine știe, să învățăm despre etică și despre dreptate.

Despre autor și carte

Există multe tipuri de liberalism în lumea de azi, dar rothbardianismul rămâne centrul său gravitațional, primă inspirație și conștiință, miezul strategic și moral, punctul focal al dezbaterilor, chiar și atunci când numele său este ținut sub tăcere. Motivul? Murray Rothbard este creatorul liberalismului modern, ideologie și sistem politic în care se propune evadarea, o dată pentru totdeauna, din capcanele stângii și ale dreptei, cu ale lor planificări centrale ale felului în care trebuie utilizată puterea statului. Liberalismul este alternativa radicală care arată că puterea statului este imposibilă și imorală.

„Mr. Libertarian" i se spunea lui Murray N. Rothbard, și i se mai spunea „Cel mai mare inamic în viață al Statului". Așa a și rămas până în ziua de azi. Sigur, a avut mulți predecesori pe care s-a sprijinit: tradiția liberalismului clasic, Școala austriacă de economie, tradiția americană anti-război și tradiția drepturilor naturale. Însă el a fost cel care a strâns împreună aceste părți, într-un sistem unitar care, la o primă vedere, pare lipsit de plauzibilitate, dar care, odată definit și apărat de Rothbard, se dovedește a fi de neocolit.

Lew Rockwell

Murray N. Rothbard este cel care a pus cel mai bine în evidență – urmând linia lui Molinari - teribilul *non-sequitur* al liberalismului clasic conform căruia piața, deși este în general cea mai bună modalitate de soluționare a problemelor economice ale producției de bunuri și servicii, ea eșuează când e vorba de furnizarea legii și serviciilor de protecție.

De asemenea, tot el a recuperat adecvat tradiția dreptului natural, punând bazele unei discipline științifice a eticii având ca nucleu conceptul de proprietate privată – central atât în economie cât și în drept.

Analiza rothbardiană marcată de intransigență logică, metodologică și morală pune în lumină – spre bucuria celor ce mai cred în posibilitatea și viabilitatea cumsecădeniei – justețea și eficiența, realismul și fezabilitatea ordinii proprietății private – acel sistem din care agresiunea instituționalizată a fost integral extirpată. În ultimă instanță e vorba de o respingere decisivă a teoriilor ce au în centru „fecunditatea răului" – făcut cu măsură și de către cei chemați – ca soluție la problemele pe care le ridică – și le-a ridicat dintotdeauna – cooperarea socială. În mod fericit, teoria rothbardiană consună cu aspirațiile Sfinților Părinți ai Bisericii, lămurind cadrul instituțional exterior compatibil (singurul, de altfel) cu strădaniile pe calea împlinirii întregii virtuți.

Mihai Vladimir Topan

◈

În această carte au fost cuprinse șase texte, în două calupuri de câte trei, ca înfruntare între adevăr și minciună, între ceea ce este liberalismul autentic și ceea ce este considerat, din păcate prea adesea, a fi. Primele trei texte, „triada liberală", sunt capitole din Manifestul liberal, despre cele mai importante domenii cu care ar trebui să înceapă reconstrucția libertății: educația, moneda și protecția. Următoarele trei sunt critici atât de devastatoare cum numai Rothbard știa să le facă, la adresa unor exponenți notorii ai conservatorismului, monetarism-keynesismului și neoclasicismului. Rothbard arată că războiul nu este liberal, o bună parte din propunerile lui Friedman nu sunt liberale și ideea unei eficiențe care face abstracție de persoană și de proprietatea sa, nu este nici ea liberală. Prin căutările sale recente, Cristian Comănescu sugerează că liberalismul în varianta sa rothbardiană autentică, ca și această carte, nu este suficient pentru înțelegerea naturii umane și a complexităților sociale care izvorăsc din ea, dar este mai necesar ca niciodată.

Tudor Smirna

Institutul *Ludwig von Mises* - România (http://mises.ro) a fost fondat în anul 2001 pentru cercetarea comparativă a aranjamentelor instituționale din perspectiva filosofiei politice și economice a proprietății private și a valorilor și tradițiilor libertății.

Institutul urmărește dezvoltarea conceptelor de cooperare și armonie socială, libertate, prosperitate, dreptate, la nivelul evoluției actuale a acestor concepte în Școala austriacă de drept și economie.

Prin studierea și promovarea paradigmei praxeologice, care se împletește în mod firesc cu etica proprietății private, Institutul sugerează un aranjament social care s-ar putea numi „liberalismul coerent". În această „ordine a proprietății private" maniera etatistă de a face lucrurile este înlăturată din sfera sănătății, educației, monedei, transporturilor, comerțului și activităților economice în general, dar și din domeniul protecției sau al justiției.

În cadrul institutului se țin cursuri educative (*Cărți mici, idei mari*) și seminarii de cercetare avansată (*Seminarul Mises*), se fac traduceri după texte fundamentale (*Acțiunea umană*) sau articole și se răspândesc rezultatele prin mijloace online (Publicația *Ordinea proprietății private*) și tipărite (Colecția *Praxeologie și societate*).

Titluri publicate de Institutul Ludwig von Mises România

Murray N. Rothbard
Ce le-a făcut Statul banilor noştri?
(2005)

Ce le-a făcut Statul banilor noştri? este fără îndoială cea mai bună carte de introducere în problematica monedei scrisă vreodată. Ce sunt banii? Cum apar ei şi la ce sunt utili? Ce sunt şi cum funcţionează băncile? Care-i rolul Băncii Centrale? Şi mai ales care-i rolul Statului în toată această afacere? sunt doar câteva dintre întrebările la care Murray Rothbard răspunde magistral – atât pe gustul celui mai exigent specialist, cât şi pe înţelesul oricărui om inteligent, dispus să-şi pună mintea la contribuţie pentru a înţelege realităţile care îl înconjoară. Şi răspunsurile nu sunt – garantat – parte a locurilor comune, îmbâcsite, neclare şi fals sofisticate ale discuţiilor monetare (şi economice, în general) cu care cititorul român este obişnuit. Că moneda este o marfă ca toate celelalte şi nu „simbol", „convenţie socială" sau „atribut al suveranităţii naţionale"; că, prin urmare, ea ar putea fi furnizată la fel de bine în acelaşi regim cu roşiile, ciocolata şi guma de mestecat – la piaţă; că băncile operează cu „rezerve fracţionare" – nu fac distincţia între depozite şi credite, dând cu împrumut inclusiv resursele pe care ar trebui să le ţină „la vedere" – fiind prin aceasta inerent falimentare; că Banca Centrală nu este altceva decât temelia acestui deloc onorabil aranjament etatist-bancar; că în plus, ea nu facilitează decât exproprierea unei mari părţi a populaţiei prin taxa ascunsă a inflaţiei, în beneficiul statului şi al clientelei acestuia; că, atât istoric cât şi teoretic, cel mai viabil sistem monetar a fost, şi ramâne, etalonul aur clasic – toate acestea, şi multe altele, devin clare după lectura micului tratat rothbardian.

Postfaţa lui Jörg Guido Hülsmann completează fericit analiza, satisfăcând şi curiozitatea doritorilor de analiză aplicată la realităţile recente. Sistemul Monetar European şi Euro sunt evaluate, prelungind perspectiva rothbardiană, şi sunt descoperite a fi deficitare.

Ludwig von Mises
Birocrația și imposibilitatea planificării raționale în regim socialist
(2007)

Imposibilitatea calculelor de rentabilitate în cadrul monopolurilor coercitive condamnă la haos economic atât socialismul global, cât și presupusele întreprinderi legitime ale statului minimal sau limitat, începând cu "protecția" etatistă a proprietății. În ciuda eforturilor lui Mises de a salva ceva din onorabilitatea și perspectivele unor insule de birocrație statală de taifunul propriului său argument, îndreptat inițial doar împotriva socialismului de tip sovietic, cititorul atent al acestei cărți va desprinde singur concluzia ineluctabilă la care aveau să ajungă cercetătorii critici ai logicii acțiunii politice, începând de la Murray N. Rothbard și Antony de Jasay: orice stat presupune ordinea proprietății private, pe care tinde să o paraziteze până la pulverizarea ei în cel mai abject război legalizat al tuturor împotriva tuturor.

Dan Cristian Comănescu

◈

Deși Birocrația (1944) a fost pentru Mises prilejul unei completări a discuției inițiate în articolul din 1920 despre calculul economic în societatea socialistă și expandate ulterior în Socialismul. O analiză sociologică (1922), ea poate la fel de bine sluji ca punct de pornire în această discuție. Mai ales că, în prezent, realitatea istorică pune înaintea observatorului nu atât cazuri de socialism sau capitalism cât mai apropiate de forma pură, cât, cu precădere, sisteme intervenționiste, îmbâcsite tocmai de spiritul birocratic, magistral evocat de Mises în rândurile acestei lucrări.

Mihai Vladimir Topan

Jesús Huerta de Soto
Moneda, creditul bancar şi ciclurile economice
(2010)

Apariția în limba română a tratatului de economie „Moneda, creditul bancar şi ciclurile economice" scris de Jesús Huerta de Soto este un eveniment ştiințific de excepție pentru publicul academic şi pentru publicul larg din România. Lucrarea se poziționează în tradiția Şcolii austriece de drept şi economie şi abordează magistral problemele fundamentale ale teoriei economice şi monetare. Putem găsi în cele aproape nouă sute de pagini ale lucrării analiza juridică a confuziei dintre instituția depozitului la vedere şi a împrumutului la termen, istoria activității bancare încă din antichitate, operațiunile complexe implicate de activitățile bancare de depozitare şi de intermediere financiară, expunerea teoriei capitalului şi a dobânzii şi bineînțeles, expunerea teoriei austriece a ciclului economic. De asemenea, lucrarea cuprinde critica teoriilor monetariste şi keynesiste, iar la final avansează o propunere de reformă a sistemului monetar-bancar.

Tratatul lui Jesús Huerta de Soto este necesar oricui dorește să îşi clădească o cultură economică sănătoasă. Iar acum, mai mult decât oricând, efortul remarcabil al profesorului Jesús Huerta de Soto dă roade: cartea se dovedeşte un ghid foarte util al crizei actuale.

Ludwig von Mises
Economia în șapte lecții
(2010)

Cartea conține în primul rând cele șase prelegeri susținute de Mises la Buenos Aires în 1958 și publicate postum în limba engleză, în anul 1979, sub titlul Economic Policy. Thoughts for today and Tomorrow. Prelegerile erau adresate unui public începător și, de aceea, sunt ideale pentru un prim contact cu modul de gândire al lui Mises și al Școlii austriece. Aceste lecții argentiniene sunt însoțite de memoriul despre ciclul economic pe care Mises l-a pregătit în 1946 în calitate de consultant pentru un grup de oameni de afaceri.

Cele șapte lecții misesiene sunt completate de o concentrată biografie intelectuală a autorului, publicată inițial de Rothbard în 1973. Prin căldură, strălucire și luciditate, această scurtă lucrare clasică e depășită doar de exhaustiva biografie misesiană a lui J.G. Hülsmann. Profunzimea istorică și accentul pus pe praxeologie și pe metoda marginalistă, aplicate îndeosebi la teoria monetară, recomandă eseul ca pe o necesară lectură timpurie pentru toți începătorii de orientare misesiană.

Astfel rotunjit, acest volum este important și pentru că tratează simplu chestiuni esențiale pentru conviețuirea oamenilor în societate. Înțelegerea lor sau schimbarea punctului de vedere asupra lor în direcția sugerată de Mises și Rothbard, se aseamănă unei schimbări bruște de mediu, unei treceri subite de la întuneric la lumină.

Hans-Hermann Hoppe
Teoria socialismului şi a capitalismului
(2010)

„Alături de *Manifestul liberal* al lui Murray Rothbard, această carte încapsulează ce ar trebui să ştie orice bacalaureat despre teoria comparată a sistemelor politico-economice moderne. Printre ştiintele omului căzut din har, economia şi etica proprietăţii private tot mai contrafactuale şi ale agresiunii instituţionalizate tot mai actuale îşi dovedesc la superlativ aptitudinea de a explica dinamica devolutivă a competiţiei pentru materie şi putere. Sesizând ordinea proprietăţii private exclusiv în ipostaza ei progresiv capitalistă, profesorul Hoppe demonstrează fără dificultate superioritatea economică şi etică relativă a acestui tip ideal, faţă de sistemele alternative, ideale sau existente, compatibile cu orientarea programatic pământească şi (deci) consumeristă a omului recent. Paradoxul creşterii sufocante a statului, în ciuda iraţionalităţii sale sociale, ţine însă de o cvasi-implacabilă logică a stimulentelor şi efectelor socio-psihologice perverse asociate dinamicii sale interne, care probabil nu pot fi depăşite de sugestii strategice care nu „sparg" şi cutia presupoziţiilor teo-antropologice scolastico-nihiliste ale autorului."

Dan Cristian Comănescu

„Volumul de faţă conţine una dintre cele mai importante lucrări ale lui Hans-Hermann Hoppe – *Teoria socialismului şi a capitalismului* – o analiză comparativă a sistemelor sociale nu doar din punct de vedere economic, ci şi filosofic, etic şi sociologic."

Ionela Bălţătescu

„O carte extrem de reuşită din multe puncte de vedere. În afara faptului că sintetizează foarte bine şi explică într-o manieră facilă perspectiva economică austriacă, Hoppe reuşeşte să îmbine plăcut teoria mai mult sau mai puţin aridă cu exemple empirice bine alese şi uşor de înţeles."

Alexandru Pătruţi

Block, Hoppe, Huerta de Soto, Hülsmann
Cinci eseuri monetare în tradiția Școlii austriece
Glăvan, Smirna, ed.
(2011)

Chiar dacă discuția cauzelor problemelor economice pe care le traversăm implică și alți factori, comportamentul băncilor și al autorităților monetare este considerat crucial, atât în propagarea exceselor cât și a declinului. Din nefericire, dezbaterea – care urmărește să clarifice rolul statului în acest domeniu, respectiv meritele pieței libere *versus* avantajele intervenției guvernului – este purtată oarecum haotic și nici un rezultat satisfăcător nu se întrevede.

Cartea de față cuprinde cinci eseuri despre teoria monetară scrise de careul de așa al Școlii Austriece de economie contemporane: Walter Block, Hans-Hermann Hoppe, Jesús Huerta de Soto și Jörg Guido Hülsmann.

Cele cinci articole cuprinse în acest volum se concentrează pe două probleme fundamentale ale teoriei monetare, în absența elucidării cărora economiștii nu pot emite pretenția că stăpânesc sau înțeleg toate celelalte subiecte de discuție asociate în mod uzual domeniului financiar-monetar. Prima dintre ele vizează rolul monedei discreționare, de hârtie (*fiat money*): originea banilor de hârtie, avantajele/dezavantajele banilor de hârtie în comparație cu banii-marfă, efectele politizării producției monetare. A doua problemă este cea a activității bancare cu rezerve fracționare și se referă concret la (in)compatibilitatea dintre practicarea rezervelor fracționare și principiile economiei de piață, efectele dezechilibrante ale emisiunii de mediu fiduciar, dinamica intervenționismului în activitatea bancară.

Bogdan Glăvan

Titluri în curs de apariție la
Institutul Ludwig von Mises România

Ludwig von Mises
Acțiunea umană

Murray N. Rothbard
Etica libertății

Hans-Hermann Hoppe
Democrația: idolul cu picioare de lut

Centrul de Economie Politică și Afaceri
Murray Rothbard
Universitatea Româno-Americană

Nu este o crimă să fii ignorant în economie, o disciplină specializată și care este, la urma-urmei, considerată de mulți „știința sumbră". Dar este un semn de totală iresponsabilitate să îți exprimi opinia vociferând pe teme economice câtă vreme ai rămas în această stare de ignoranță.

Murray Rothbard

Centrul de Economie Politică și Afaceri „Murray Rothbard" își propune să furnizeze servicii educaționale și de cercetare în domeniile economiei și politicilor publice din perspectiva Școlii Austriece de Economie.

Scopul Centrului este cultivarea unui climat intelectual propice liberei inițiative și creșterii bunăstării generale. În acest sens, Centrul încurajează dezvoltarea cercetării economice în scopul apărării economiei de piață, proprietății private și monedei sănătoase.

Bd. Expoziției nr. 1B, sector 1, București
Telefon: 0372.120.265
E-mail: office@rothbard.rau.ro
Web: www.rothbard.rau.ro

Centrul de limbi străine FIDES

Centrul de limbi străine FIDES (www.fidescentre.ro) este prima școală particulară de limbi străine înființată în România după decembrie 1989.

Centrul s-a dezvoltat cu repeziciune și s-a impus prin calitatea și amploarea activității sale. După 20 ani de experiență în domeniu, Centrul FIDES continuă să fie lider în domeniu, bucurându-se de o largă recunoaștere națională și internațională.

Centrul organizează cursuri de limbi străine în țară și în străinătate, pentru persoane fizice și instituții, la sediul propriu și la sediul companiilor: toate limbile străine, toate nivelurile, limbaj standard și limbaje specializate. FIDES își perfecționează în continuu tehnicile de predare, metodele și materialele, mereu în concordanță cu standardele educaționale europene. Programele și metodele de predare / învățare sunt flexibile și adaptabile țelurilor cursantului sau instituției.

Centrul FIDES oferă servicii de traducere și interpretariat.

Prin agenția sa de turism, FIDES Travel, centrul organizează cursurile în străinătate dar și voiaje culturale, sejururi și oferă servicii de ticketing - www.fidestravel.ro.